Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

К. М. Плутицька, К. О. Панкратова

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО (ОСОБЛИВА ЧАСТИНА)

Курс лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Право»
освітньо-професійної програми «Право»

Частина 2

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол №
від 2024 р.

Запоріжжя
2024

УДК 343.3/.7(075.8)
П402

Плутицька К. М., Панкратова К. О. Кримінальне право (Особлива частина) : курс лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Право» : в 2 ч. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. Ч. 2. 234 с.

У виданні подано тексти лекцій з дисципліни «Кримінальне право (Особлива частина)». Лекційний матеріал відповідає силабусу та охоплює 11 наступних тем курсу, які вивчаються протягом шостого семестру. Детально висвітлено понятійний апарат кримінально-правової науки, наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень, а також розглянуто загальні характеристики складів кримінальних правопорушень із розділів X-XX Особливої частини Кримінального кодексу України.

Для діагностики рівня засвоєння знань запропоновано питання для самоконтролю. Для поглибленого вивчення теоретичних основ курсу рекомендовано літературу.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право», які навчаються за освітньо-професійною програмою «Право».

Рецензент

Д. О. Єрмоленко, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права ЗНУ

Відповідальний за випуск

І. В. Єна, кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності ЗНУ

ЗМІСТ

ВСТУП……..9
ТЕМА 1. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА……11
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва……...11
2. Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України)….15
3. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України).……17
4. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України)……..19
5. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України)…..21
6. Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України)….22
ТЕМА 2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ……25
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту……25
2. Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276 КК України).……26
3. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України)……..29
4. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України)……..31
5. Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України)……..35
6. Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України)……...39
7. Порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України)……...40
8. Пошкодження об’єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК України)…….42
ТЕМА 3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ……...46
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності……46
2. Хуліганство (ст. 296 КК України)……49
3. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України)……..58
4. Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301^1 КК України)……64
ТЕМА 4. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ

АБО ПРЕКУРСОРІВ ТА ІНШІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ…….67
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення……..67
2. Незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами (307, 309 та 311 КК України)…….75
3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України)……86
4. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України)……..89
5. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України)……..91
6. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України) та незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів (ст. 322 КК України)……..93
ТЕМА 5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ, НЕДОТОРКАННОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЗОВУ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ……96
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації……..96
2. Розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України)……..97
3. Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК України)…..99
4. Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України)……101
5. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України)……102
6. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332^1 КК України)……104
7. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України)……..105
8. Порушення правил міжнародних польотів (ст. 334 КК України)……...107
9. Кримінальні правопорушення, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України, що забезпечує її обороноздатність……108
ТЕМА 6. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ……112

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів……113
2. Самоправство (ст. 356 КК України)……...115
3. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України)……116
4. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України)……...120
5. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України)……124
6. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України)……125
7. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 КК України)……127
8. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України)……128
9. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 КК України)……..129
10. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України)……...131
11. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України)……131
12. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України)……132
13. Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (ст. 360 КК України)……..134
ТЕМА 7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН (КОМП'ЮТЕРІВ), СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ І МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ……136
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку……137
2. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК України)……...140
3. Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361^1 КК України)……...143

4. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 361[2] КК України)……...145
5. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК України)……147
6. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363 КК України)……149
7. Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 363[1] КК України)……150
ТЕМА 8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ……...153
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг……153
2. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)…...155
3. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України)……..159
4. Службове підроблення (ст. 366 КК України)……165
5. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України)……...168
ТЕМА 9. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ…..175
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти правосуддя……175
2. Невиконання судового рішення (ст. 382 КК України)……..…...178
3. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України)……..……..181
4. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України)……182
5. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України)……...184
6. Порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України)……185
7. Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК України)……188
ТЕМА 10. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ)……...191
1. Поняття та види військових кримінальних правопорушень……...191

2. Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості і військової честі……...196
3. Кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби……..200
4. Кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном і його зберігання…….203
5. Кримінальні правопорушення проти порядку експлуатації військової техніки……..205
6. Кримінальні правопорушення проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб……207
7. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку збереження військової таємниці…….209
8. Військові службові кримінальні правопорушення……..210
9. Кримінальні правопорушення проти порядку несення служби на полі бою і в районі воєнних дій……...211
10. Кримінальні правопорушення проти законів і звичаїв війни……213
ТЕМА 11. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ……..215
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……...215
2. Злочин агресії (ст. 437 КК України)……...217
3. Застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України)……219
4. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України)……220
5. Геноцид (ст. 442 КК України)……221
6. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК України)…….224
7. Піратство (ст. 446 КК України)……..225
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…….……228
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА……..229

ВСТУП

Курс «Кримінальне право України (Особлива частина)» належить до циклу дисциплін професійної підготовки. Він спрямований на формування у здобувачів системи знань і вмінь, необхідних для здійснення діяльності з розслідування, запобігання кримінальним правопорушення та їх профілактики. Він передує вивченню інших наук кримінально-правового циклу – кримінології, криміналістики, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального права, а також оперативно-розшукової діяльності.

Кримінальне право як складова частина системи права України тісно пов'язане з іншими його галузями. Цей зв'язок полягає в тому, що кримінальне право виконує стосовно інших галузей права охоронну функцію і, тим самим, опосередковано бере участь у регулюванні тих суспільних відносин, що становлять предмет інших галузей.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право (Особлива частина)» є формування у здобувачів системи знань про зміст найважливіших кримінально-правових інститутів, основних положень Кримінального кодексу України загалом та розділами Особливої частини Кримінального кодексу України, зокрема, а також формування у здобувачів навичок захисту прав і свобод, підвищення рівня правових знань, правосвідомості та правової культури.

Основними завданнями навчальної дисципліни «Кримінальне право (Особлива частина)» є:

- ✓ набуття системи знань щодо основних етапів розвитку та становлення кримінального права в Україні;
- ✓ набуття системи теоретичних знань з Особливої частини кримінального права;
- ✓ вироблення здатності визначати специфіку кримінальних правопорушень та їх об'єднання в розділи Особливої частини Кримінального кодексу України;
- ✓ засвоєння змісту концептуальних засад теорії та методології кваліфікації кримінальних правопорушень;
- ✓ набуття вмінь щодо визначення взаємозв'язку та взаємообумовленості правильної кваліфікації кримінальних правопорушень з ефективністю протидії злочинності;
- ✓ засвоєння основних напрямів кваліфікації кримінальних правопорушень при попередній кримінально протиправній діяльності, співучасті, множинності кримінальних правопорушень в Україні;
- ✓ набуття здобувачами вмінь щодо аналізу тенденцій розвитку кримінального права в Україні.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен набути таких *результатів навчання* (знання, уміння тощо) та компетентностей:

- ✓ проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел інформації, що стосується кримінального права України (Кримінальний кодекс України, узагальнення судової практики, правові позиції Верховного Суду, монографії, наукові статті тощо);
- ✓ демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів кримінального права і норм фундаментальних галузей права;
- ✓ виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки;
- ✓ готувати проєкти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку, зробленого у різних правових ситуаціях;
- ✓ надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Важливу роль у структурі курсу «Кримінальне право України (Особлива частина)» відіграють лекції. Саме лекція є основною формою проведення навчальних занять. Вона спрямована забезпечити засвоєння здобувачами теоретичного матеріалу та слугує основою для подальшого сприйняття практичного матеріалу, виконання різних завдань, а також підготовки до практичних занять. Проте отримання міцних і глибоких знань неможливе без поєднання пасивного засвоєння теоретичних основ дисципліни під час лекцій з ретельною підготовкою до практичних занять, викладенням і обґрунтуванням свого бачення щодо вирішення того чи іншого питання, вміння вести аргументовану полеміку, обстоювати власну точку зору.

Запропонований курс лекцій має на меті надати комплекс послідовно та системно викладених основних теоретичних і практичних положень Особливої частини кримінального права України в стислій, узагальненій формі, акцентуючи увагу здобувачів на основних нормативних і доктринальних положеннях.

Зміст курсу лекцій визначено переліком тем та їх змістом, які включені до силабуса навчальної дисципліни. Для діагностики рівня засвоєння знань наприкінці кожної теми запропоновано питання для самоконтролю. Для поглибленого вивчення теоретичних основ курсу рекомендовано літературу.

У запропонованому виданні подано програмний лекційний матеріал, що охоплює 11 тем, які вивчаються протягом шостого семестру.

ТЕМА 1. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Мета лекції: ознайомитися з поняттям та загальною характеристикою кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва.
2. Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України).
3. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України).
4. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України).
5. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України).
6. Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *виробництво, безпека виробництва, охорона праці, роботи з підвищеною небезпекою, вибухонебезпечні підприємства, вибухонебезпечні цехи, ядерна безпека, радіаційна безпека, безпечне використання промислової продукції, безпечна експлуатація будівель.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва

За сучасних умов важливе значення має охорона безпеки виробництва. Відхилення від нормативних приписів та встановлених вимог безпеки, що є на підприємствах, будовах, у шахтах, сільському господарстві, можуть спричинити або спричиняють серйозну шкоду життю і здоров'ю працівників виробництва, сторонніх осіб, власності, довкіллю.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, що розглядаються, є суспільні відносини, які забезпечують безпеку виробництва.

Під ***виробництвом*** треба розуміти не тільки діяльність, пов'язану безпосередньо зі створенням продукції, а й будь-яку діяльність підприємства, установи, організації чи громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності, в основі функціонування якої лежить праця людини, спрямована на одержання суспільно корисного результату.

В процесі виробничої діяльності або під час використання її результатів

людина зазнає або може бути піддана небезпечним чи шкідливим впливам виробничих чинників найрізноманітнішого характеру і ступеня – механічним, хімічним, тепловим, електричним, електромагнітним тощо. Наявність на виробництві небезпечних і шкідливих чинників зумовлює потребу в станах (умовах), що необхідні для охорони життя, здоров'я, збереження майна, довкілля. Таким станом на виробництві є його безпека. ***Безпека виробництва*** – це такий технічний стан, за якого нейтралізується можливість уражаючого впливу на людей, майно і довкілля небезпечних та шкідливих виробничих чинників. Для забезпечення безпеки виробництва використовуються закони та підзаконні акти, що стосуються різних галузей законодавства (трудового, природоохоронного, цивільного, господарського, адміністративного, кримінального тощо), а також технічні норми. У цій системі норми кримінального законодавства охороняють відносини безпеки виробництва від найбільш небезпечних посягань.

Безпосередні об'єкти деяких кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва входять до системи суспільних відносин, що являють собою родовий об'єкт, хоча й мають свої особливості. Вони залежать передусім від видів безпеки виробництва, рівнів безпеки, характеру можливої шкоди та сфер її поширення.

Необхідним складником безпеки будь-якого виробництва є ***безпека праці***, яка поділяється на технічну й санітарну, а за рівнями – на безпеку звичайних і підвищено небезпечних робіт. Деякі виробництва (як технічне ціле), окремі речовини (що є предметами праці) мають виняткову небезпечність, що вимагає особливих організаційно-технічних режимів їхнього функціонування (використання), включно зі спеціальним правовим забезпеченням. Такими є: вибухонебезпечні виробництва, а також виробництва, в яких використовуються ядерні та радіоактивні матеріали. Нарешті, низка виробництв здатна заподіяти шкоду позавиробничим інтересам у зв'язку з використанням готової промислової продукції, її напівфабрикатів, а також експлуатацією зведених будівель та споруд.

Основними безпосередніми об'єктами цих кр. пр. є безпека деяких видів виробництв.

Додатковими обов'язковими об'єктами всіх кр. пр., що посягають на безпеку виробництва, є життя і здоров'я людини, а додатковими факультативними об'єктами кр. пр., передбачених ст.ст. 272-275 КК України, – власність і довкілля (екологічна безпека).

Потерпілими від цих кр. пр. можуть бути або тільки працівники виробництва (ст. 271 КК України), або і працівники виробництва, і сторонні особи (ст.ст. 272-274 КК України), або тільки сторонні особи (ст. 275 КК України).

З **об'єктивної сторони** кр. пр. проти безпеки виробництва сконструйовані однотипно. Усі вони описані в законі як кр. пр. з *матеріальним складом* і тому вимагають встановлення діяння, наслідків і причинного зв'язку.

Суспільно небезпечне діяння, як ознака об'єктивної сторони, виявляється в порушенні шляхом дії або бездіяльності вимог безпеки, що містяться в

правилах безпеки праці та виробництва. При цьому порушення звичайно становить не одиничну дію (бездіяльність), а є сукупністю діянь (системою), де порушується не одна, а різноманітні вимоги безпеки. Під *порушенням* слід розуміти недотримання або неналежне дотримання вимог безпеки, передбачених правилами, або здійснення в ході виробничої діяльності дій, прямо заборонених правилами.

Кр. пр. проти безпеки виробництва являють собою порушення єдино писаних правил безпеки. Диспозиції статей, що розглядаються, є *бланкетними*, у зв'язку з чим для їхнього застосування слід звертатися до законодавчих та інших нормативно-правових актів (постанов, правил, інструкцій, стандартів тощо), що регулюють безпеку виробництва, та з'ясовувати, які з них порушено.

Відповідальність за порушення вимог законодавства щодо безпеки осіб під час здійснення іншої діяльності залежно від конкретних обставин справи настає за статтями КК України про кр. пр. проти життя і здоров'я особи, у сфері службової діяльності, проти довкілля тощо.

Обов'язковою ознакою цих кр. пр. є ***суспільно небезпечні наслідки***. Вони можуть бути двох видів. Перший вид наслідків закон пов'язує зі створенням загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (ч.ч. 1 ст.ст. 272-275 КК України). Другий вид наслідків становлять ті, настання яких пов'язане зі спричиненням реальної шкоди. Це «шкода здоров'ю потерпілого» (ч.ч. 1 ст.ст. 271-275 КК України); «загибель людей» (ч.ч. 2 ст.ст. 271-275 КК України) та «інші тяжкі наслідки» (ч.ч. 2 ст.ст. 271-275 КК України).

Створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків має бути реальним, свідчити про виникнення в конкретному виробничому процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (загрози), коли можуть настати передбачені законом наслідки. Тяжкість ймовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди тощо. Ненастання наслідків може бути пов'язане або зі своєчасним припиненням порушення як самим порушником, так і іншими особами, або за «щасливої випадковості» (наприклад, при руйнації конструкції, коли в зоні її падіння нікого не виявилося).

Шкода здоров'ю потерпілого охоплює види виробничого травматизму або нещасних випадків із сторонніми на виробництві, пов'язані із заподіянням одній особі середньої тяжкості тілесного ушкодження або заподіянням одній чи кільком особам легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності.

Загибель людей – це випадки смерті однієї або кількох осіб.

Під *іншими тяжкими наслідками* слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам або середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам. Кр. пр., передбачені ст.ст. 272-275 КК України, охоплюють також випадки заподіяння шкоди у великих розмірах підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності та видів їхньої діяльності, окремим громадянам, а також довкіллю. Однак самого лише заподіяння шкоди у великому розмірі недостатньо для визнання його наслідком

кр. пр., що розглядаються. Потрібно, щоб такий наслідок був результатом порушення вимог безпеки на виробництві й супроводжувався принаймні створенням загрози життю або здоров'ю людей або заподіянням їм різних за ступенем тяжкості тілесних ушкоджень. В іншому випадку може йтися лише про кр. пр. проти власності або у сфері господарської чи службової діяльності.

У випадках, коли при вчиненні кр. пр., передбачених ст.ст. 271-275 КК України, одночасно настали наслідки, передбачені різними частинами цих статей, усі ці наслідки мають бути зазначені у відповідному процесуальному документі (постанові, вироку), а дії особи належить кваліфікувати лише за тією частиною статті КК України, яка передбачає відповідальність за більш тяжкі наслідки.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кр. пр., що розглядаються, є ***причинний зв'язок*** між допущеними порушеннями правил безпеки і реальною шкодою або можливістю її настання. Причинний зв'язок у цих кр. пр. має низку особливостей. Зокрема, у більшості випадків має місце опосередкований, а не прямий розвиток причинного зв'язку. Крім того, настання наслідку може бути зумовлене порушенням кількох вимог безпеки. Такі порушення можуть бути допущені одним або кількома суб'єктами. Тому у випадках, коли для встановлення причинного зв'язку необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, призначаються експертизи.

Суб'єкт кр. пр. проти безпеки виробництва – ***спеціальний***. Це особи, які зобов'язані дотримуватися правил безпеки виробництва. За правовим статусом їх можна поділити на три групи: службові особи та громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності, на що прямо вказано у ст. 271 КК України, в інших випадках це випливає із закону (ст.ст. 272-275 КК України); робітники і службовці (ст.ст. 272-275 КК України); сторонні для виробництва особи (ст.ст. 273 і 274 КК України). Виходячи з виняткової небезпеки вибухонебезпечних підприємств (цехів), виробництв, де використовуються ядерні та радіоактивні матеріали, сторонні особи, які перебували з дозволу (правомірно) на таких підприємствах (екскурсанти, працівники інших підприємств, установ, організацій та тощо), зобов'язані у встановленому нормативними актами порядку дотримуватися правил безпеки, зміст яких можна сприйняти без спеціальної підготовки. Наприклад, на вибухонебезпечному виробництві – «курити заборонено».

Суб'єктивна сторона кр. пр. визначається їх об'єктивною стороною. Щодо порушення правил безпеки можуть мати місце умисел або необережність, щодо наслідків – тільки необережність (тобто змішана форма вини або необережність). Ставлення суб'єкта до наслідків є визначальним, тому в цілому кр. пр. проти безпеки виробництва є ***необережними***.

Отже, під ***кримінальними правопорушеннями проти безпеки виробництва*** потрібно розуміти суспільно небезпечні винні діяння, що порушують встановлені законодавчими та іншими нормативно-правовими актами правила безпеки виробництва, які призвели до настання передбачених законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків, вчинені суб'єктом кр. пр.

Виходячи з подібності безпосередніх об’єктів, характеру виробництва та суспільно небезпечних наслідків, потрібно розрізняти:

- ✓ кримінальні правопорушення у сфері безпеки праці (ст.ст. 271 і 272 КК України);
- ✓ інші кримінальні правопорушення у сфері безпеки виробництва (ст.ст. 273-275 КК України).

2. Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України)

1. Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином-суб’єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров’ю потерпілого, -

карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк від двох до п’яти років, або позбавленням волі на строк до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

{Стаття 271 із змінами, внесеними згідно із Законами № 4837-VI від 24.05.2012, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3233-IX від 13.07.2023, № 3342-IX від 23.08.2023}

Основним безпосереднім об’єктом кр. пр. є суспільні відносини, що забезпечують безпеку праці. Згідно зі стандартами *безпека праці* – це «стан умов праці, за якого вплив на працівника небезпечних і шкідливих виробничих чинників усунуто, або вплив шкідливих виробничих чинників не перевищує гранично допустимих значень».

Потерпілими від кр. пр. можуть бути тільки особи, які мають постійний чи тимчасовий зв’язок з певним підприємством, установою, організацією чи з виробничою діяльністю громадянина-суб’єкта підприємницької діяльності (безпосередньо працюють, прибули у відрядження, на практику, стажування, або діяльність яких пов’язана з цим виробництвом тощо). Порушення вимог законодавства про охорону праці, що заподіяло шкоду життю або здоров’ю інших громадян, які не пов’язані з певним виробництвом (наприклад, особи, які випадково опинилися на території підприємства, установи, організації), тягне відповідальність за статтями про кр. пр. у сфері службової діяльності або проти життя і здоров’я особи.

Діяння визначено у ст. 271 КК України як «Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці...» – це вчинення особою дій, які заборонені відповідними актами, або невиконання дій, які особа повинна була вчинити згідно з законодавчими або нормативними вимогами.

Диспозиція цієї норми є бланкетною і відсилає до законодавчих та інших нормативно-правових актів (законів, указів, постанов, інструкцій; положень, норм, вказівок, стандартів тощо). Ці акти встановлюють правила з охорони праці,

що містять різноманітні вимоги до охорони праці. За характером вимог та їхньою галузевою спрямованістю розрізняють загальні і спеціальні правила охорони праці. До загальних належать правила, що регулюють питання охорони праці у всіх галузях виробництва. Такі правила передбачені законами України: «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-XII, «Про систему громадського здоров'я» від 06.09.2022 р. № 2573-IX, «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР, «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12.12.1991 № 1972-XII; Кодексом законів про працю України, Кодексом цивільного захисту України, постановами Кабінету Міністрів України, відомчими нормативно-правовими актами (інструкціями, положеннями, правилами), а також нормативними актами підприємств, установ, організацій (накази, розпорядження керівників з питань охорони праці, наприклад, вимога про проведення первинного інструктажу з техніки безпеки на робочому місці) тощо. Спеціальні правила містять вимоги безпеки для однієї галузі або для якоїсь однієї роботи.

Ст. 271 КК України не охоплюються порушення спеціальних правил безпеки, які стосуються виконання робіт із підвищеною небезпекою (гірничих, будівельних, інших), діють на вибухонебезпечних підприємствах (цехах), містять вимоги ядерної або радіаційної безпеки, безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд. Порушення таких правил потребують кваліфікації за ст.ст. 272-275 КК України.

Порушення вимог про охорону праці найчастіше полягають у відсутності необхідного інструктажу або поверховому інструктажі з техніки безпеки, недостатньому нагляді за дотриманням правил охорони праці, неогородженні рухомих частин механізмів, незадовільному санітарно-гігієнічному стані виробничих приміщень і робочих місць, несправності робочого устаткування, інструментів тощо. За ч. 1 ст. 271 КК України ***наслідком*** кр. пр. є «шкода здоров'ю потерпілого». Необхідно встановлювати причинний зв'язок між порушенням правил і цим наслідком.

Суб'єкт кр. пр. – службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності або громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності. За ст. 271 КК України можуть відповідати лише ті службові особи, які на підставі наказу адміністрації, посадової інструкції чи відповідно до займаної посади мають спеціальні обов'язки щодо охорони праці на певній ділянці роботи або контролю за їхнім виконанням. Ними можуть бути особи, які спеціально відповідають за забезпечення виробничо-технічної дисципліни на підприємстві чи на окремих його ділянках або керують виконанням тих чи інших робіт, але порушують при цьому вимоги з охорони праці.

У разі порушення вимог законодавства про охорону праці, що потягло кримінально-правові наслідки, іншими службовими особами останні, з урахуванням обставин справи, можуть нести відповідальність за кр. пр. у сфері службової діяльності, а рядові працівники – за кр. пр. проти життя та здоров'я особи.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *змішаною* або

необережною формою вини.

Потерпілими від аналізованого кр. пр. можуть бути тільки особи, які мають постійний чи тимчасовий зв'язок з певним підприємством, установою, організацією чи з виробничою діяльністю громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності (безпосередньо працюють, прибули у відрядження, на практику, стажування або діяльність яких пов'язана з цим виробництвом тощо).

Особи, які не пов'язані із зазначеним виробництвом, не можуть визнаватися потерпілими від цього кр. пр. (представники контролюючих органів, замовники продукції чи послуг, особи, які випадково опинилися на території підприємства, установи, організації тощо).

У ч. 2 ст. 271 КК України встановлено відповідальність зате саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Допущене службовою особою порушення, якщо воно спричинило вказані в ч. 1 або в ч. 2 ст. 271 КК України наслідки та заподіяло одночасно істотну шкоду підприємству, організації або громадянам чи інші тяжкі наслідки, утворює сукупність кр. пр., передбачених ст.ст. 271 і 367 КК України.

3. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України)

1. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -

карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до восьми років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Стаття 272 із змінами, внесеними згідно із Законами № 4837-VI від 24.05.2012, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою може мати місце на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

Численні роботи, що виконуються на виробництві, характеризуються підвищеною небезпекою, оскільки ймовірність настання небезпечної шкоди при їхньому виконанні є набагато вищою, ніж за звичайних робіт. Це роботи в гірничому і будівельному виробництвах, з високотоксичними промисловими отрутами або електрозварювальні роботи тощо. Порушення правил безпеки при

виконанні таких робіт може призвести, наприклад, до обвалів у шахтах, значних за кількістю потерпілих нещасних випадків, падіння людей із висоти, спричинення значної матеріальної шкоди.

Основним безпосереднім об'єктом цього кр. пр. є безпека праці при виконанні робіт із підвищеною небезпекою.

Потерпілим внаслідок кримінально протиправних діянь, передбачених ст. 272 КК України, є працівник виробництва. За загальним правилом, у випадках заподіяння шкоди стороннім особам відповідальність настає або за кр. пр. у сфері службової діяльності (наприклад, службова недбалість – ст. 367 КК України), або за кр. пр. проти життя і здоров'я особи (ст.ст. 119, 128 КК України). Разом із тим у певних випадках, спеціально передбачених відповідними правилами безпеки проведення робіт з підвищеною небезпекою, сторонні особи, як і працівники виробництва, можуть бути визнані потерпілими від кр. пр., передбаченого ст. 272 КК України.

Діяння являє собою порушення правил безпеки. Воно може бути допущене шляхом дії (наприклад, використання для кріплення перекриття штреків бракованих стійок), бездіяльності (наприклад, незабезпечення на висоті безпечними пристосуваннями: приймальними площадками, захисними щитами тощо) або в їх поєднанні (наприклад, направлення робітників на виконання робіт із підвищеною небезпекою без попереднього обстеження місця цих робіт, складання акта про таке обстеження).

Перелік робіт з підвищеною небезпекою надається в нормативно-правових актах. Відповідно до ст. 33 Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. перелік таких робіт затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці. Цей перелік має чинність на всіх підприємствах, установах і організаціях незалежно від форми власності та видів їхньої діяльності. До таких робіт належать: підземні роботи на шахтах і рудниках, підземна геологорозвідка, укладення великогабаритних труб у траншеї, роботи на висоті, вантажно-розвантажувальні роботи за допомогою машин і механізмів, електрозварювальні роботи тощо. Для встановлення протиправності діяння необхідно також звертатися до нормативно-правового акта (галузевого або міжгалузевого), яким визначені правила безпеки під час проведення відповідних робіт, що входять до Переліку, враховуючи, що у цьому разі має значення не галузь виробництва, а сам характер таких робіт.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є ***обстановка*** вчинення кр. пр.: «виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві» (ч. 1 ст. 272 КК України). Під час виконання таких робіт порушуються правила безпеки.

За ст. 272 КК України може наставати відповідальність і при порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у зв'язку з підприємницькою діяльністю, яка здійснюється без передбаченої законом державної реєстрації чи без одержання ліцензії на види діяльності, які підлягають ліцензуванню, або з порушенням умов такого ліцензування, а також при зайнятті забороненими видами підприємницької діяльності або діяльності,

за яку відповідальність установлено окремими статтями Особливої частини КК України. У випадках поєднання порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою з діяннями, передбаченими іншими статтями Особливої частини КК України, вчинене має кваліфікуватися за сукупністю кр. пр., передбачених ст. 272 КК України та відповідною статтею Особливої частини КК України, наприклад, ст.ст. 203^1, 204, 263^1 КК України.

Наслідками кр. пр. є: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків; заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого. Між порушеннями правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою і вказаними наслідками необхідно встановлювати причинний зв'язок.

Суб'єкт кр. пр. – спеціальний. Це особа, яка зобов'язана дотримувати правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою. Ним може бути: громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності або службова особа (керівник робіт, інженерно-технічний працівник), а також технічний службовець, рядовий працівник відповідного виробництва.

Із **суб'єктивної сторони** кр. пр., що розглядається, характеризується *змішаною* або *необережною* формою вини.

Ч. 2 ст. 272 КК України встановлює більш сувору відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

4. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України)

1. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах може призвести до вибухів, пожеж, пошкодження або знищення майна, загибелі багатьох людей. Тому такого роду діяння розглядають як одне з найнебезпечніших посягань на безпеку виробництва.

Згідно з ч. 1 ст. 273 КК України відповідальність настає за порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах особою, яка зобов'язана їх дотримуватись, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

Основним безпосереднім об'єктом цього кр. пр. є безпека

вибухонебезпечних виробництв (включно з безпекою праці).

Потерпілими від кр. пр. можуть бути як працівники вибухонебезпечних підприємств (цехів), так і сторонні особи.

Діяння має бути вчинене у визначеному ***місці*** – вибухонебезпечному підприємстві або у вибухонебезпечному цеху. До *вибухонебезпечних належать підприємства або окремі цехи*, що використовують, наприклад, аміак, ацетон, бензин, бутан, доменний газ, силон, метан, спирт, толуол, коксовий газ, ефір, сірководень, сірковуглець, уайт-спірит як сировину або основний продукт, або ці речовини виділяються при виробництві. Вибухонебезпечними визнаються підприємства і цехи, що виробляють вибухонебезпечні речовини, порох і боєприпаси. До вибухонебезпечних належать також деякі цехи збагачувальні і брикетні фабрики (наприклад, цех термічного сушіння, подрібнювальний і пресувальний цехи). Це може бути і хімічна лабораторія, де в результаті різноманітних дослідів утворюються вибухонебезпечні речовини. До вибухонебезпечних підприємств належать і шахти, небезпечні через можливість виділення газу (метану) або через наявність які вугільного, сірчаного або сульфідного пилу, це також шахти з розробки вугільних пластів, схильних до раптових викидів вугілля і газу або ж до самозаймання копалини.

Відповідальність за ст. 273 КК України може настати при вибухах речовин, що зумовили визнання підприемства (цеху) вибухонебезпечним.

Належність підприємства (цеху) до вибухонебезпечних визначається не характером наслідків, що настали, а категоріею і класом виробництва, встановленими технологічним регламентом. Ці категорії, класи і подібні до них характеристики встановлюються проєктними організаціями, міністерствами, виробничими об’єднанями, Держпрацею та його територіальними органами і деякими іншими організаціями як для підприємства в цілому, так і для окремого його комплексу, а також для різноманітних основних (цех, ділянка, відділення) і допоміжних (склади, лабораторії) виробничих підрозділів, зовнішнього обладнання, вугільних пластів та інших об’єктів промисловості, сільськогосподарських та інших підприємств.

Не можна кваліфікувати за ст. 273 КК України діяння, що викликало вибух і заподіяло шкоду здоров’ю потерпілого або загибель людей на виробництві, не віднесеному в установленому порядку до вибухонебезпечного.

Порушення правил, що забезпечують безпеку виробництва на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, може полягати в палінні у приміщенні вибухонебезпечного цеху, користуванні відкритим вогнем у газовій (метановій) шахті, веденні робіт за відсутності належноі вентиляції тощо.

За ч. l ст. 273 КК України ***наслідками*** кр. пр. є: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров’ю потерпілого. Між порушеннями правил безпеки і вказаними наслідками необхідно встановлювати причинний зв’язок.

Суб’єкт – спеціальний, особа, яка зобов’язана дотримувати правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах. Ними можуть бути: громадяни-суб’єкти підприємницької діяльності; службові

особи (керівники підприємств, головні інженери, начальники цехів, іхні заступники, механіки, завідувачі вентиляцією, начальники ділянок, майстри тощо), робітники та службовці вибухонебезпечних цехів і підприємств. Сторонні для цих виробництв особи, які перебували з дозволу відповідних посадових осіб (правомірно) на таких підприємствах (практиканти, працівники інших установ та організацій, екскурсанти тощо), внаслідок реальної можливості усвідомлювати особливу небезпечність таких виробництв також можуть нести відповідальність за ст. 273 КК України, якщо до їхнього відома у встановленому порядку були доведені вимоги щодо необхідності дотримання правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *змішаною* або *необережною* формою вини.

Ч. 2 ст. 273 КК України встановлює відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

5. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України)

1. Порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Основним безпосередній об'єктом цього кр. пр. є ядерна або радіаційна безпека виробництва (включаючи безпеку праці).

Ядерна безпека – це дотримання норм, стандартів і умов використання ядерних матеріалів з метою забезпечення радіаційної безпеки.

Радіаційна безпека – дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення і довкілля, що встановлені нормами, правилами та стандартами з ядерної та радіаційної безпеки.

Потерпілими від кр. пр. можуть бути як працівники виробництва, на якому використовуються ядерні або радіоактивні матеріали, так і особи, які не мають до такого виробництва стосунку.

Обов'язковою ознакою **об'єктивної сторони** є ***місце*** вчинення кр. пр. – це виробництво, де використовуються ядерні або радіоактивні матеріали. До виробництв, де використовуються ядерні матеріали, належать атомні станції, споруди і комплекси з промисловими, експериментальними і дослідницькими ядерними реакторами і ядерними стендами тощо. До виробництв, де містяться радіоактивні матеріали, належать, зокрема, сховища радіоактивних відходів. *Ядерними матеріалами* є: уран, плутоній, торій у вигляді металу, сплаву, хімічного концентрату, якийсь інший матеріал, що містить зазначені речовини у

певній концентрації. *Радіоактивні матеріали* – це матеріали, здатні до самовільного поділу, що супроводжується виділенням тепла, а також альфа-, бета- і гамма-випромінюванням.

Основним нормативним актом, що регулює безпеку використання ядерних і радіоактивних матеріалів, у тому числі на виробництві, є Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР.

Порушеннями правил ядерної або радіаційної безпеки можуть бути: допуск до роботи осіб, які не мають права працювати на об'єктах атомної енергетики, порушення фізичного захисту атомних реакторів або установок, в яких використовуються радіоактивні матеріали, тощо.

Наслідками кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 274 КК України, є: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого. Між порушеннями правил і вказаними наслідками потрібно встановлювати причинний зв 'язок.

Суб'єктом кр. пр. можуть бути: громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності, службові особи, робітники та службовці, сторонні виробництву особи, які зобов'язані додержуватися на виробництві правил ядерної чи радіаційної безпеки.

Із **суб'єктивної сторони** кр. пр., що розглядається, може мати *змішану* або *необережну* форму вини.

Ч. 2 ст. 274 КК України встановлює відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

6. Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України)

1. Порушення під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції правил, що стосуються безпечного її використання, а також порушення під час проектування чи будівництва правил, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд, особою, яка зобов'язана дотримувати таких правил, якщо це створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -

караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Стаття 275 із змінами, внесеними згідно із Законами № 4837-VI від 24.05.2012, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Небезпека таких порушень полягає в тому, що вони можуть спричинити

під час використання продукції небезпечні для її споживача наслідки: вибух, пожежу, техногенну аварію, руйнацію будівель і споруд, що супроводжуються нещасними випадками, знищенням майна.

Заподіяння шкоди у процесі створення промислової продукції внаслідок порушення правил охорони праці ст. 275 КК України не охоплюється. За наявності відповідних підстав такі дії слід кваліфікувати за ст. 271 КК України.

Основним безпосереднім об'єктом кр. пр. є безпека використання промислової продукції та безпека експлуатації будівель і споруд.

Потерпілими від кр. пр. є споживачі промислової продукції: ті, хто працює на даному або інших виробництвах; користуються нею в побуті; а також особи, які працюють, проживають або іншим чином використовують будівлі та споруди.

З **об'єктивної сторони** кр. пр. може бути спричинене ***порушенням правил***, що убезпечують використання промислової продукції, при розробленні або конструюванні такої продукції (наприклад, серйозні прорахунки при розробці ракет-носіїв, авіаційних двигунів, турбін тощо) або у процесі її виготовлення чи зберігання. Так, при виготовленні продукції може бути використано недоброякісні матеріали, а при її зберіганні порушено, наприклад, вимоги температурних режимів або вологості сховищ. Крім того, з об'єктивної сторони кр. пр. може полягати у порушенні правил безпеки при проектуванні або зведенні будівель і споруд (наприклад, помилки, допущені при проєктуванні, або деконструктивні відхилення від встановлених технологій будівництва мостів, висотних споруд, складних перекриттів, виступаючих елементів будівель тощо).

Наслідками кр. пр., що передбачений ч. 1 ст. 275 КК України, є: створення загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків; заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого. Між порушеннями правил і вказаними наслідками має бути встановлено причинний зв 'язок.

Суб'єктом кр. пр. можуть бути: громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності, а також службові особи, конструктори, проєктувальники, працівники промислового або будівельного виробництва, які зобов'язані дотримувати правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд.

Із **суб'єктивної сторони** кр. пр., що розглядається, може мати *змішану* або *необережну* форму вини.

Ч. 2 ст. 275 КК України встановлює відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Кр. пр., передбачене ст. 275 КК України, слід відмежовувати від кр. пр., передбаченого ст. 227 КК України, – умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції, якщо такі дії вчинені у великих розмірах (коли вартість такої продукції перевищує 500 нмдг). ***Предметом*** кр. пр., передбаченого ст. 275 КК України, також може бути недоброякісна промислова продукція, що не відповідає вимогам якості, які убезпечують її використання, тобто у цій частині предмет такий самий, як і для кр. пр., передбаченого ст. 227 КК України. Однак для застосування ст. 275 КК України необхідно, щоб при використанні такої продукції (товару) була створена реальна

загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяна шкода здоров'ю потерпілого. Ще більш небезпечні наслідки передбачені у ч. 2: загибель людей або інші тяжкі наслідки. У таких випадках особа, яка при розробленні, конструюванні, виготовленні або зберіганні продукції припустилася порушення правил, що стосуються безпечного її використання, несе відповідальність за ч. 1 або ч. 2 ст. 275 КК України. За відсутності перелічених вище наслідків дії особи необхідно кваліфікувати за ст. 227 КК України за умови, що вони були вчинені умисно та у великих розмірах. На відміну від ст. 227 КК України за ст. 275 КК України ставлення винної особи до порушень зазначених правил може бути як *умисним*, так і *необережним*, а до наслідків – лише *необережним*.

Питання до самоконтролю:

1. Що являє собою діяння при вчиненні кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва?
2. Які види суспільно небезпечних наслідків передбачені в нормах КК України, що забезпечують безпеку виробництва?
3. Які форми вини притаманні суб'єктивній стороні кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва?
4. Хто може бути визнаний суб'єктом кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва?
5. Чим характеризується об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України?
6. Чим характеризується об'єктивна і суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 273 КК України?
7. Чим характеризується суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 275 КК України?

ТЕМА 2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям та загальною характеристикою кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.
2. Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276 КК України).
3. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України).
4. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України).
5. Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України).
6. Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України).
7. Порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України).
8. Пошкодження об’єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *безпека руху, експлуатація транспорту, залізничний транспорт, водний транспорт, повітряний транспорт, міський транспорт, автомобільний транспорт, гужовий транспорт, пошкодження шляхів сполучення, незаконне заволодіння транспортним засобом, змішана форма вини, тяжкі наслідки.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту

КК України виокремлює захист безпечного функціонування транспорту. Відносини, пов’язані з діяльністю транспорту в Україні, регулюються Законами України «Про транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про автомобільний транспорт» та іншими законодавчими і нормативними актами України.

Єдину транспортну систему України складають: залізничний, морський, річковий, авіаційний, автомобільний, магістральний трубопровідний та деякі інші види транспорту.

Розділ XI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» містить 19 статей. За даними Офісу Генерального прокурора ці кр. пр. складали 4,2% у загальній структурі злочинності у 2021 році. У структурі кр. пр. проти безпеки руху та експлуатації

транспорту порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) складають 59 %; незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) – 21,4 %; знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України) – 11,6 %; інші кр. пр. – 8 %.

Кримінальні правопорушення проти безпеки руху й експлуатації транспорту – передбачені КК України умисні та необережні суспільно небезпечні діяння, що посягають на безпеку руху, експлуатацію або нормальну роботу залізничного, повітряного, водного, магістрального трубопровідного, автомобільного та міського електричного транспорту шляхом заподіяння або загрози заподіяння шкоди здоров'ю, життю, власності, довкіллю.

Родовим об'єктом цих кр. пр. є безпека руху й експлуатації транспорту.

З **об'єктивної сторони** кр. пр., передбачені розділом XI Особливої частини КК України, бувають як з *матеріальними*, так і з *формальними складами*. Діяння в цих кр. пр. виражається в *дії* або *бездіяльності* особи. Деякі кр. пр. можуть бути вчинені тільки шляхом суспільно небезпечної *дії* (наприклад, незаконне заволодіння транспортним засобом) або тільки *бездіяльності* (наприклад, ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха, з боку капітана судна). Диспозиції всіх статей *бланкетні*.

Суб'єктом транспортних кр. пр. за *більшістю* складів кр. пр. є фізична осудна особа, яка досягла *16-річного віку*. Деякі кр. пр. може вчиняти тільки *спеціальний суб'єкт*, наприклад, особа, яка керує транспортним засобом (ст. 286 КК України).

Суб'єктивна сторона транспортних кр. пр. з *формальним* складом характеризується *прямим умислом* (наприклад, угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна – ч. 1 ст. 278 КК України). Для кр. пр. з *матеріальними складами* характерним є їх вчинення *з необережності*. Якщо ж встановлено умисел до настання суспільно небезпечних наслідків, то кримінально-правова кваліфікація можлива за іншими статтями КК України, які передбачено у відповідних розділах КК України.

2. Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276 КК України)

1. Порушення працівником залізничного, водного або повітряного транспорту правил безпеки руху або експлуатації транспорту, а також недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку, якщо це створило небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків, -

караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або заподіяли велику матеріальну шкоду, -

караються позбавленням волі на строк від двох до семи років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

{Стаття 276 із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008}

Безпосереднім об'єктом кр. пр. є безпека руху, експлуатації та ремонту транспортних засобів, засобів сигналізації та зв'язку конкретного виду транспорту (залізничного, водного чи повітряного). ***Факультативним безпосереднім об'єктом*** за ч. 1 ст. 276 КК України є життя чи здоров'я людей, власність, довкілля. ***Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом*** за ч. 2 ст. 276 КК України є здоров'я людей, власність, довкілля, ***додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом*** за ч. 3 ст. 276 КК України є життя людей.

Об'єктивна сторона кр. пр. полягає в сукупності таких ознак:

а) порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту чи недоброякісний ремонт транспортних засобів, залізничних колій, засобів сигналізації та зв'язку, залізничного, водного або повітряного транспорту;

б) наслідків, передбачених у диспозиції ч. 2 або 3 ст. 276 КК України, або створення небезпеки настання таких чи інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 276 КК України);

в) причинного зв'язку між порушенням зазначених правил та наслідками чи загрозою їх настання.

Залізничний транспорт – це механічний рейковий транспорт, який включає залізничні шляхи сполучення, рухомий склад локомотивів (тепловози, електровози, паровози), вагони, цистерни, платформи, крани тощо. Це також мережа під'їзних шляхів, рухомого складу підприємств та організацій, а також метрополітен. Теорія кримінального права, слідча та судова практика не відносять до залізничного транспорту міський електричний транспорт (трамвай, фунікулер). Безпека руху та експлуатації залізничного транспорту регулюється Статутом залізниць України, Правилами технічної експлуатації залізниць України, Інструкцією із сигналізації на залізницях України. Види транспортних подій передбачені Положенням про класифікацію транспортних подій на залізницях України.

Водний транспорт – це морський, річковий та озерний транспорт, тобто пасажирські, вантажні, риболовецькі та інші судна (теплоходи, сейнери, буксири, земснаряди тощо), водні шляхи та комунікації. Маломірні судна (човни, байдарки, яхти тощо), баржі, стаціонарні платформи незалежно від форм власності на них, не відносяться до водного транспорту в розумінні ст. 276 КК України. Належність судна не впливає на кваліфікацію кр. пр., крім випадків, що можуть стосуватися військових суден.

Відносини безпеки судноплавства регулюють: Кодекс торговельного мореплавства України, Положення про капітана морського порту та службу капітана морського порту, інші нормативні акти, а також відповідні програми.

Повітряний транспорт включає повітряні судна – літальні апарати, що тримаються в атмосфері за рахунок їх взаємодії з повітрям, відмінної від взаємодії з повітрям, відбитим від земної поверхні, а саме: літаки, гелікоптери, аеростати, дирижаблі, планери, мотодельтоплани тощо. Структуру повітряного транспорту утворюють аеропорти, аеродроми, майданчики для гелікоптерів та їх комунікації.

Види авіаційних пригод та порядок їх розслідування визначено у Положенні розслідування авіаційних подій та інцидентів.

Диспозиція ст. 276 КК України *бланкетна* та вимагає звертання до нормативних актів, чинних на залізничному, водному і повітряному транспорті. Порушення правил безпеки руху та експлуатації цих видів транспорту вчиняється шляхом *дії або бездіяльності.* Необхідними складовими елементами об'єктивної сторони кр. пр. є порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту або недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку.

Діяння може утворювати склад кр. пр. лише у тому випадку, коли воно виражене в порушенні встановленої кримінально протиправної поведінки.

Діяння, що входить в об'єктивну сторону кр. пр., може полягати у недоброякісному ремонті рухомого складу (локомотивів, вагонів, теплоходів, літаків тощо), залізничних колій, полотна, стрілочних переводів та переїздів, засобів сигналізації (наприклад, бакенів), засобів зв'язку. Таким є ремонт з відступом від визначених стандартів, від певної технології, не усунення окремих несправностей тощо, коли транспортні засоби та інші предмети після ремонту у встановленому порядку передані до експлуатації.

Встановлення ***причинного зв'язку*** тісно пов'язане з питанням встановлення винних осіб, що вимагає з'ясування таких обставин: на кого з працівників транспорту покладався обов'язок забезпечити дотримання правил безпеки руху або експлуатації транспорту під час пригоди; хто саме допустив порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту; які конкретно правила порушені, в чому це виявилося та в силу чого сталося.

Створення небезпеки (ч. 1 ст. 276 КК України) – це створення внаслідок порушення правил або недоброякісного ремонту такої обстановки, за якої настання відповідних наслідків було б неминучим, але не сталося внаслідок втручання інших осіб або обставин. Якщо порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту чи недоброякісний ремонт за конкретних обставин не могли створити таку небезпеку, склад кр. пр., передбачений ч. 1 ст. 276 КК України, відсутній.

Небезпека для життя людей (ч. 1 ст. 276 КК України) – це реальна можливість загибелі одного або декількох потерпілих.

Небезпека настання інших тяжких наслідків є оціночним поняттям, визначення якого залежить від фактичних обставин справи. Судова практика до інших тяжких наслідків відносить: заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень двом і більше потерпілим, заподіяння великої матеріальної шкоди внаслідок загибелі вантажу, пошкодження рухомого складу або суден до непридатності їх подальшої експлуатації, значну шкоду навколишньому природному середовищу тощо.

Ч. 2 ст. 276 КК України встановлює відповідальність за дії, передбачені ч. 1, якщо вони спричинили одному або декільком потерпілим середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або заподіяли велику матеріальну шкоду. За ч. 3 ст. 276 КК України кваліфікуються діяння, передбачені ч. 1 і 2, якщо вони спричинили загибель людей, тобто смерть однієї або декількох осіб.

Заподіяння з необережності потерпілому смерті охоплюється ст. 276 КК України і не потребує додаткової кваліфікації.

Суб'єктом кр. пр. може бути тільки працівник залізничного, водного або повітряного транспорту. Це також можуть бути працівники відомчої залізниці, метрополітену, особи, які працюють на риболовецьких, науково-дослідних та інших суднах.

Суб'єкт кр. пр. наділений сукупністю двох ознак: а) перебування на службі чи роботі на відповідному виді транспорту; б) пов'язаність його діяльності з виконанням обов'язків по безпеці руху, експлуатації чи ремонту транспортних засобів, шляхів, засобів сигналізації або зв'язку.

Дії посадових осіб зазначених видів транспорту, які не порушили правил безпеки руху або експлуатації транспорту, але давали (не давали) розпоряджень, наказів, вказівок щодо такої діяльності, внаслідок чого такі порушення були припущені іншими працівниками транспорту, за наявності інших ознак можуть нести відповідальність за службову недбалість за ст. 367 КК України.

Відповідальність за ст. 276 КК України настає *з 16-річного віку*, але фактично такі посади на транспорті обіймають *особи не молодше 18 років*.

Суб'єктивна сторона кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 276 КК України, може характеризуватися такими різновидами вини, як *кримінально протиправна самовпевненість* і *непрямий умисел* щодо можливих наслідків, зазначених у ч. 1 ст. 276 КК України, що фактично не настали. Суб'єктивна сторона діянь, передбачених ч. 2 і 3 ст. 276 КК України, характеризується *необережною формою вини* (кримінально протиправною самовпевненістю або кримінально протиправною недбалістю). До самої дії чи бездіяльності, що входить в об'єктивну сторону кр. пр., винний може відноситися як необережно, так і умисно.

3. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України)

1. Умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, судна або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків, -

караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або завдали великої матеріальної шкоди, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, -

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

{Стаття 277 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 2742-VI від 02.12.2010}

Безпосереднім об'єктом кр. пр. є безпека руху або експлуатації транспорту та його нормальна робота, життя та здоров'я людей, власність, а також довкілля.

Предметом кр. пр. є шляхи сполучення (залізниця), споруди на шляхах сполучення (шляхопроводи тощо), рухомий склад залізниці, судна (транспортні засоби повітряного та водного транспорту), а також їх комунікації, засоби зв'язку чи сигналізації, крім трубопровідного, а також автомобілів, автобусів, тролейбусів, трамваїв, вагонів фунікулера, канатних та монорейкових доріг).

До споруд на шляхах сполучень треба відносити пасажирські й вантажні платформи, мости, віадуки, шляхопроводи, тунелі, естакади, гідровузли, шлюзи, причали тощо. *Засоби зв'язку чи сигналізації* – це світлофори, семафори, радіостанції, радіомаяки, радіопеленгатори, локатори, телефони тощо. Споруди, що не забезпечують безпеку руху зазначених видів транспорту, не відносяться до предмета цього кр. пр.

З **об'єктивної сторони** кр. пр. може бути вчинено шляхом умисного руйнування або пошкодження шляхів сполучення, транспортних засобів, їх комунікацій, засобів зв'язку чи сигналізації.

Під *руйнуванням* транспортних засобів та інших транспортних комунікацій треба розуміти повне або часткове їх знищення і непридатність до подальшого цільового використання (вибух на залізниці, спалення рухомого складу, руйнування залізничних мостів, знищення злітних смуг, затоплення судна тощо).

Пошкодження предметів кр. пр. – це приведення їх у такий стан, коли вони частково або тимчасово втрачають здатність до використання за призначенням (розгвинчування рейок, обрив телефонних або телеграфних проводів, приведення до непридатності використання букс вагонів тощо).

Під іншими діями, спрямованими на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, треба розуміти такі дії, як вимикання засобів зв'язку чи сигналізації або їх блокування, влаштування перешкод для сприйняття знаків, сигналів та іншої інформації, припинення подачі енергії в контактну мережу тощо. Вказані дії визнаються кримінально протиправними тільки за умови, якщо це спричинило або могло спричинити порушення нормальної роботи зазначених у статті видів транспорту.

Кр. пр. є *закінченим* з моменту руйнування або пошкодження шляхів сполучення, транспортних засобів чи вчинення інших дій, спрямованих на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це мало наступні *наслідки*: спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, судна або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків. За конструкцією склад кр. пр. – *матеріальний*.

Як *аварію* слід розглядати транспортну подію, яка не потягла тяжких наслідків. Під *порушенням нормальної роботи транспорту* слід розуміти порушення розкладу, графіку руху поїздів чи водних або повітряних суден, суттєве ускладнення подальшого пересування пасажирів та вантажів. Що

стосується створення небезпеки для життя людей чи настання інших тяжких наслідків, вона розглядається аналогічно відповідній ознаці ст. 276 КК України.

Суб'єктом кр. пр. може бути фізична осудна особа, яка досягла до моменту вчинення кр. пр. *14-річного віку*.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим* або *непрямим умислом* щодо руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, стосовно ж аварії поїзда, судна або порушення нормальної роботи транспорту чи можливості їх настання – умислом або необережністю.

Психічне ставлення суб'єкта кр. пр. до наслідків, що передбачені у ч. 2 і 3 ст. 277 КК України, має бути *необережним*.

Ч. 2 ст. 277 КК України встановлює відповідальність за дії, передбачені ч. 1, якщо вони спричинили одному або декільком потерпілим середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або завдали великої матеріальної шкоди, що визначається з урахуванням її розміру та інших конкретних обставин справи.

За ч. 3 ст. 277 КК України кваліфікуються діяння, передбачені ч. 1 і 2, якщо вони спричинили загибель людей, тобто смерть однієї або декількох осіб.

Заподіяння потерпілому смерті охоплюється ст. 277 КК України і не потребує додаткової кваліфікації.

Якщо суб'єкт з необережності зруйнував або пошкодив шляхи сполучення, транспортні засоби, засоби зв'язку чи сигналізації, що потягло за собою загибель потерпілих або інші тяжкі наслідки, то подібні діяння не утворюють складу кр. пр., передбаченого ст. 277 КК України, а залежно від інших ознак можуть кваліфікуватися за ст.ст. 196 чи 291 КК України.

Якщо транспортні засоби, споруди чи їх обладнання викрадаються, то такі дії кваліфікуються за ст. 277 КК України і за сукупністю, залежно від способу викрадення, – як кр. пр. проти власності за ст.ст. 185-187, 189-191 КК України.

Умисне руйнування або пошкодження транспортних засобів та їх комунікацій з метою ослаблення держави кваліфікується як диверсія за ст. 113 КК України.

4. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України)

1. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, -

карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого.

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель кількох осіб, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років.

Примітка. *Під транспортними засобами в цій статті та статтях 286[1], 287, 289 і 290 слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.*

{Стаття 286 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 586-VI від 24.09.2008, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Суспільні відносини у сфері безпеки дорожнього руху регулюють Закони України «Про дорожній рух», «Про автомобільний транспорт» та інші нормативні акти, основним з яких є «Правила дорожнього руху».

Об'єктом кр. пр. є безпека дорожнього руху, здоров'я і життя людини.

Кр. пр. може бути вчинений тільки при керуванні транспортними засобами, що вказані у примітці до ст. 286 КК України. Під транспортними засобами слід розуміти всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.

В постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду зазначено, що будь-який транспортний засіб, що рухається за допомогою двигуна, незалежно від робочого об'єму, належить до механічних транспортних засобів.

Поняттям «інші самохідні машини» охоплюються дорожні, будівельні, сільськогосподарські та інші спеціальні самохідні машини (автокрани, екскаватори, скрепери, грейдери, дорожні котки, асфальтоукладачі, автонавантажувачі, збиральні комбайни тощо).

В окремих випадках для встановлення технічних параметрів транспортного засобу (саморобне виготовлення, внесення конструктивних змін тощо) можливе проведення відповідної експертизи.

Об'єктивна сторона кр. пр включає у себе сукупність таких обов'язкових ознак:

а) порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту;

б) суспільно небезпечні наслідки;

в) причинний зв'язок між порушенням і наслідками.

Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту – це дія або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, пов'язана з порушенням однієї або кількох вимог правил безпеки дорожнього руху або інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху чи експлуатацію транспорту. Інструкції та інші нормативні акти, що стосуються особливостей перевезення спеціальних вантажів, експлуатації окремих видів транспортних засобів, руху на закритих територіях, повинні ґрунтуватися на вимогах Закону України «Про дорожній рух» та «Правил дорожнього руху».

Найчастіше порушення правил безпеки дорожнього руху проявляються у перевищенні встановленої швидкості руху або в неправильному її виборі, порушенні правил проїзду перехресть або зупинок транспорту загального користування, правил обгону тощо.

Порушення правил експлуатації – це порушення правил перевезення людей або вантажу, експлуатація транспортного засобу з несправною гальмовою системою або рульовим керуванням тощо. Маються на увазі такі порушення правил безпеки кримінально протиправні наслідки.

Якщо узагальнити ознаки діяння, то воно повинно бути вчинене за сукупністю таких ознак:

а) тільки при експлуатації транспортного засобу, зазначеного у примітці до ст. 286 КК України;

б) особою, яка безпосередньо виконує функцію керування транспортним засобом;

в) у процесі дорожнього руху;

г) безодночасного поєднання руху транспортного засобу з виконанням нетранспортних робіт;

ґ) всупереч вимогам конкретних положень правил безпеки дорожнього руху або правил експлуатації транспорту.

Між порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту і наслідками, що настали, повинен бути ***причинний зв'язок***. Його відсутність виключає кримінальну відповідальність особи. У процесуальних документах потрібно обов'язково вказувати, в порушенні яких саме правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту визнається винною особа, у чому конкретно проявилися ці порушення і чи перебувають у причинному зв'язку наслідки, що настали, з цими порушеннями.

Під час розгляду кримінального провадження за ст. 286 КК України суд зобов'язаний встановити і вказати в мотивувальній частині вироку, які саме порушення Правил дорожнього руху мали місце під час конкретної дорожньо-транспортної пригоди. Також у вироку має бути зазначено, які саме з цих порушень перебували у причинному зв'язку з настанням наслідків, передбачених ст. 286 КК України, а які з них були лише умовами, що їм сприяли **(**Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 10.11.2021 р. у справі № 337/2655/20).

Відповідальність за ст. 286 КК України розподіляється згідно з її частинами залежно від тяжкості наслідків, що настали. За ч. 1 відповідає особа, внаслідок діяння якої потерпілому спричинені середньої тяжкості тілесні ушкодження, за ч. 2 – тяжкі тілесні ушкодження або смерть.

Ч. 3 ст. 286 КК України передбачає відповідальність у разі вчинення діяння, передбаченого ч. 1, якщо воно спричинило загибель двох або більше осіб. Ніяка інша шкода (матеріальна, моральна, виробнича тощо), крім зазначеної у законі, не може бути ознакою об'єктивної сторони кр. пр., що аналізується.

Дії винного, що потягли одночасно наслідки, передбачені різними частинами ст. 286 КК України, потребують кваліфікації за тією з них, яка передбачає найбільш тяжкі з наслідків, що настали. Якщо порушення кожного

разу мали самостійний характер і не пов'язані між собою суб'єктивною стороною, а також місцем або часом здійснення, то вони в кожному випадку потребують кваліфікації за сукупністю кр. пр.

Відповідно до судової практики дії особи, яка, керуючи транспортним засобом, у різний час двічі порушила правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, внаслідок чого у кожному з цих випадків загинула одна людина, потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 286 КК України, а у випадку, коли смерть двох і більше осіб є наслідком однієї й тієї ж транспортної події, тобто одного чи пов'язаних між собою кількох порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, – за ч. 3 ст. 286 КК України.

У тих випадках, коли суспільно небезпечні наслідки сталися внаслідок порушень, що вчинили двоє і більше водіїв, кожен з них може нести кримінальну відповідальність за ст. 286 КК України при наявності в його діянні всіх ознак даного складу кр. пр.

Для відповідальності за ст. 286 КК України не має значення місце, де було вчинене кр. пр. Це може бути автомагістраль, інша дорога, вулиця, провулок, двір, територія підприємства, поле та інші місця, де можливий рух транспортних засобів.

Порушення потерпілим (водієм, пішоходом, пасажиром або іншим учасником дорожнього руху) правил безпеки дорожнього руху або його інша неправомірна поведінка не є підставою для звільнення водія від кримінальної відповідальності при наявності в його діях складу кр. пр. Такі обставини можуть бути враховані як пом'якшуючі відповідальність та покарання.

Склад кр. пр., передбачений ст. 286 КК України, за своєю конструкцією є *матеріальним*, але не має стадій готування або замаху. Кр. пр. визнається закінченим з моменту настання наслідків, передбачених законом.

Суб'єктом є особа, яка до часу вчинення кр. пр. досягла *16-річного віку*.

Не мають значення обставини, пов'язані з відсутністю в особи права на керування транспортним засобом чи позбавленням її такого права в адміністративному або судовому порядку, а також з тим, чи є вона працівником транспорту. Не має значення відношення суб'єкта до транспортного засобу – чи є він власником, орендарем, керує ним за дорученням або самовільно заволодів транспортним засобом.

За певних умов до відповідальності може бути притягнута особа, яка навчає водінню іншу особу і перебуває під час навчальної їзди поруч із учнем (майстер виробничого навчання, інструктор тощо).

У випадку, коли правила безпеки дорожнього руху порушені *кількома учасниками* дорожньо-транспортної пригоди (зокрема, водієм та пішоходом), до кримінальної відповідальності притягається лише та особа, протиправні дії якої перебували у причинному зв'язку з наслідками, що настали. Протиправна поведінка іншого учасника дорожньо-транспортної пригоди у цьому випадку є умовою спричинення відповідних наслідків та не впливає на підставу кримінальної відповідальності особи, в діях якої встановлено причинний зв'язок з наслідками, що настали.

Для кваліфікації дій особи за ст. 286 КК України судам слід виходити не лише з висновків експертів, в яких встановлено наявність причинного зв'язку між порушенням водієм ПДР та наслідками, що настали, а із сукупності всіх обставин, що належать до предмета доказування з огляду на особливості складу кр. пр., передбаченого у ст. 286 КК України. Зокрема, оцінці підлягає наявність технічної можливості у водія уникнути наслідків кр. пр. та джерело створення аварійної ситуації

Кримінальна відповідальність водія за ст. 286 КК України виключається у випадку, якщо інший водій порушив правила дорожнього руху, які перебувають у причинному зв'язку з наслідками, що настали, а також якщо дорожня обстановка (наприклад, наявність відповідних дорожніх знаків) давала підстави водію розраховувати на додержання правил іншим водієм.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *необережною формою вини*, що визначається характером ставлення винного до наслідків. Сама ж дія або бездіяльність при порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту можуть бути як умисними, так і необережними.

Водій, який після вчинення розглядуваного кр. пр. завідомо залишив потерпілого в небезпечному для життя стані, повинен нести відповідальність за сукупністю кр. пр. (відповідною частиною ст. 286 і ч. 1 або 2 ст. 135 КК України).

Якщо в діях водія немає складу кр. пр., передбаченого ст. 286 КК України, але життя потерпілого було поставлено під загрозу внаслідок вчиненої водієм дорожньо-транспортної пригоди, то завідоме залишення потерпілого без допомоги, за наявності інших необхідних ознак, тягне відповідальність за ч. 1 або 3 ст. 135 КК України, але при миттєвій загибелі потерпілого відповідальність за ст. 135 КК України виключається.

Якщо винний усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачав його суспільно небезпечні наслідки і бажав їх або свідомо припускав настання цих наслідків, то його дії потрібно кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за кр. пр. проти життя і здоров'я (наприклад, за ст.ст. 121 або 115 КК України) чи проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (наприклад, за ст. 348 КК України).

Коли суб'єкт при проведенні певних робіт порушив правила техніки безпеки або інші правила охорони праці, хоча б ці порушення і були допущені під час руху транспортного засобу, дії винного треба кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за порушення даних правил, а у відповідних випадках – за кр. пр. проти життя та здоров'я особи.

5. Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України)

1. Незаконне заволодіння транспортним засобом -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк;

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинені з проникненням у приміщення чи інше сховище, або з використанням електронних пристроїв для втручання в роботу технічних засобів охорони, або якщо предметом незаконного заволодіння є транспортний засіб, вартість якого становить від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо предметом незаконного заволодіння є транспортний засіб, вартість якого у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої;

4. Звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила дії, передбачені частиною першою цієї статті, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

Примітка.

1. Під незаконним заволодінням транспортним засобом у цій статті слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі.

2. Відповідно до частини другої цієї статті під повторністю слід розуміти вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або кримінальне правопорушення, передбачене статтями 185, 186, 187, 189-191, 262, 290, 410 цього Кодексу.

{Пункт 3 примітки до статті 289 виключено на підставі Закону № 875-IX від 03.09.2020}

{Стаття 289 в редакції Закону № 2903-IV від 22.09.2005; із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 875-IX від 03.09.2020}

У правозастосовній практиці при кваліфікації цього кр. пр. слід керуватись положеннями ПП ВСУ від 23 грудня 2005 р. № 14 «Про застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті».

Об'єктом цього кр. пр. є порядок користування транспортними засобами, безпека дорожнього руху, здоров'я і життя його учасників, а також власність.

Предметом кримінально протиправного посягання можуть всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби, які вказані у примітці до ст. 286 КК України.

Об'єктивна сторона полягає у *незаконному заволодінні* транспортним засобом (умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника або законного користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантажування на інший транспортний засіб, примусового відсторонення зазначених осіб від керування, примушування їх до початку чи продовження руху тощо. Таке заволодіння може бути вчинене таємно

або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз).

Кр. пр. визнається *закінченим* з моменту, коли транспортний засіб почав рухатись унаслідок запуску двигуна чи буксирування, а якщо заволодіння відбувається під час руху транспортного засобу, – з моменту встановлення контролю над ним.

Проникнення в кабіну, гараж чи інше сховище, спробу запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним необхідно розглядати як *замах* на вчинення кр. пр.

Не є незаконним заволодіння транспортним засобом у стані крайньої необхідності, наприклад, для того, щоб терміново доставити тяжко хвору людину до лікарні, приборкати стихійне лихо, усунути іншу небезпеку, яка загрожує людям, інтересам суспільства чи держави.

Суб'єктом є фізична осудна особа, що досягла *16-річного віку* (ч. 1 ст. 289 КК України), а за ч. 2 і 3 ст. 289 КК України – *14-річного віку*.

Суб'єктом кр. пр., передбаченого ст. 289 КК, не можна визнавати осіб, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу; працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, котрі без належного дозволу здійснили поїздку на закріпленому за ними транспортному засобі; а також службових осіб, наділених повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортних засобів.

Суб'єктивна сторона характеризується *умисною формою вини*. ***Мотив*** і ***мета*** цього кр. пр. можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають (користь, помста тощо).

Кваліфікуючими ознаками кр. пр. є дії, вчинені:

1) *повторно* (тобто вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або кр. пр., передбачене ст.ст. 185, 186, 187, 189-191, 162, 410 КК України). Не утворює повторності цього кр. пр. невдала неодноразова спроба реалізації умислу щодо незаконного заволодіння конкретним транспортним засобом через незначний проміжок часу, якщо потерпілим виступає одна й та ж особа;

2) *за попередньою змовою осіб* (має місце у випадках, коли дві особи і більше заздалегідь, тобто до початку виконання дій, які становлять об'єктивну сторону кр. пр., домовилися про спільне його вчинення, незалежно від того, хто з них керував цим засобом. Проте не підлягають кримінальній відповідальності за ст. 289 КК України особи, які не брали участі у вилученні транспортного засобу, але після заволодіння ним винною особою здійснили поїздку на ньому);

3) *поєднані із насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства* (заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не призвело до короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (нанесення ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння);

4) *з проникненням у приміщення чи інше сховище* (таємне чи відкрите (із застосуванням погрози чи насильства), вторгнення у приміщення чи інше сховище, у які особа не має доступу, із умислом вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом будь-яким способом. *Приміщення* – це будь-яка споруда або будівля, визначена власником або користувачем транспортного засобу як місце для тимчасового чи постійного знаходження транспортного засобу, що усуває вільний доступ сторонніх осіб до нього (приватний гараж як у житловому будинку, так і окремо, або гараж установи, організації, підприємства, бокс, склад, салон, магазин, в якому реалізуються або виставляються на продаж транспортні засоби, тощо). *Інше сховище* – це ділянка території для тимчасового чи постійного знаходження транспортних засобів, що обладнана огорожею або технічними засобами, які обмежують вільний доступ до транспортного засобу та його вилучення, або ділянка території без огорожі чи технічних засобів, але під охороною, або контейнери, платформи, баржі, які використовуються для тимчасового або постійного зберігання транспортних засобів;

5) *з використанням електронних пристроїв* для втручання в роботу технічних засобів охорони, наприклад:

- ✓ пошукові (нелінійні локатори та портативні сканери радіочастот). Вони допомагають виявити спеціальні технічні засоби, що використовуються правоохоронними органами під час проведення ОРД та НСРД;
- ✓ відмикачі механічної дії. До цих пристроїв відносяться спеціалізований інструмент заводського чи кустарного виробництва, що відмикає пристрої, якими користуються злодії для проникнення до салонів автомобілів, гаражів, квартир, будинків громадян та інше;
- ✓ відкриття автомобілів (електронні вироби «Кодграбер», за допомогою яких авто можна відкрити без ключа та власника, шляхом сканування радіочастоти пульту навісної та/або штатної сигналізації);
- ✓ ретрансляції сигналу ключа, який є в потерпілої особи, автомобілів, обладнаних штатною (заводською) системою захисту від викрадення;

6) якщо *предметом* незаконного заволодіння є транспортний засіб, вартість якого становить від ста до двохсот п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 289 КК України);

7) *організованою групою*;

8) *поєднані із насильством, небезпечним для життя або здоров’я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства* (заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров’я або короткочасну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров’я в момент заподіяння. До останніх, зокрема, слід відносити насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, здушення шиї, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо);

9) якщо *предметом* незаконного заволодіння є транспортний засіб, вартість якого у двісті п’ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (ч. 3 ст. 289 КК України).

Незаконне заволодіння будь-яким способом деталями, вузлами, агрегатами транспортного засобу без мети заволодіння останнім не утворює склад цього кр. пр. і повинно кваліфікуватись як викрадення цих предметів (крадіжка, грабіж тощо).

Дії винного щодо заволодіння транспортним засобом, поєднані з позбавленням життя потерпілого, потрібно кваліфікувати залежно від спрямованості умислу. Якщо при цьому наявні корисливі мотиви щодо заволодіння транспортним засобом, такі дії належить кваліфікувати за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України. Вбивство з метою полегшення заволодіння транспортним засобом для пересування необхідно кваліфікувати за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України і ч. 3 ст. 289 КК України.

Незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, що спричинило середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, смерть одного або загибель кількох осіб, належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ст. 289 КК України і 286 КК України.

У ч. 4 ст. 289 КК України передбачений ***спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності*** за незаконне заволодіння транспортним засобом, яке здійснюється за наявності сукупності таких умов:

1) особа вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням будь-якого насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства);

2) особа добровільно заявила про це правоохоронним органам;

3) особа повернула транспортний засіб власникові;

4) особа повністю відшкодувала завдані збитки.

6. Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України)

Знищення, підробка або заміна ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова, або заміна без дозволу відповідних органів номерної панелі з ідентифікаційним номером транспортного засобу -

караються штрафом від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

{Стаття 290 із змінами, внесеними згідно із Законами № 586-VI від 24.09.2008, № 3342-IX від 23.08.2023}

Об'єктом кр. пр. є порядок обліку і реєстрації транспортних засобів у сфері дорожнього руху, що передбачені *Порядком державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів,* затверджена Постановою КМУ від 07.09.1998 р. № 1388 та ін.

Предметом кр. пр. є ідентифікаційний номер, номер двигуна, шасі, кузова механічного транспортного засобу та його номерна панель.

Ідентифікаційний номер ТЗ (vehicle identification number – VIN) – структурне поєднання буквено-цифрових символів. Присвоюється виробником ТЗ з метою ідентифікації останнього та наноситься на деталі кузова, шасі (рами) згідно зі стандартами. **Номерний знак ТЗ не відноситься до ідентифікаційних знаків ТЗ.**

Номерна панель – єдина неподільна деталь кузова, на якій нанесений ідентифікаційний номер ТЗ (п. 1.5 *Інструкції про порядок проведення криміналістичних досліджень транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, працівниками Експертної служби МВС України,* затвердженої Наказом МВС України від 31.05.2013 р. № 537).

Об'єктивна сторона характеризується такими ***діями***:

1) знищення ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова транспортного засобу (повне видалення ідентифікаційного номера транспортного засобу, номерів двигуна, шасі або кузова будь-яким способом);

2) підробка ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова транспортного засобу (повна або часткова зміна будь-яким способом (перебиванням, наплавленням, витравленням тощо) частини або всього номера).

3) заміна ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова транспортного засобу (повна заміна відповідних частин механічного транспортного засобу з нанесеними на них номерами);

4) заміна без дозволу відповідних органів влади номерної панелі з її ідентифікаційним номером (самовільне переобладнання транспортного засобу шляхом зміни кузовів, які мають ідентифікаційні номери, без дозволу сервісних центрів МВС).

Кр. пр. є *закінченим* з моменту вчинення будь-якої з дій, що утворюють його об'єктивну сторону.

Суб'єктом кр. пр. є фізична осудна особа, що досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона характеризується *умисною формою вини*.

Знищення, підробка або заміна зазначених номерів або заміна без дозволу відповідних органів влади номерної панелі з її ідентифікаційним номером, пов'язані з незаконним заволодінням транспортним засобом, підлягають кваліфікації за сукупністю кр. пр., передбачених ст.ст. 289 та 290 КК України.

7. Порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України)

Порушення чинних на транспорті правил, що убезпечують рух, а також нормативно-правових актів, норм і правил виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до п'яти років.

{Стаття 291 із змінами, внесеними згідно із Законами № 586-VI від 24.09.2008, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 124-IX від 20.09.2019}

Диспозиція ст. 291 КК України є *бланкетною*, а тому необхідно керуватися законодавчими або іншими нормативними актами, що регулюють порядок безпечного руху залізничного, повітряного, водного, автомобільного, електричного та іншого виду транспорту (наприклад, правила поведінки пасажирів у метрополітені, у літаку, автобусі, трамваї, тролейбусі та інших видах транспорту). Ці правила встановлюються Правилами дорожнього руху та відповідними нормативними актами, що видаються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, зокрема, Правила безпеки громадян на залізничному транспорті інші.

Об'єктом кр. пр. є безпечна робота транспорту, безпека руху, здоров'я і життя громадян, а також власність.

Об'єктивна сторона включає три обов'язкові ознаки:

1) *діяння* особи, яке полягає у порушенні чинних на транспорті правил (наприклад, самостійне пересування пасажира повітряного транспорту територією льотного поля; самовільне відкриття шлагбауму на залізничному переїзді без дозволу чергового; переїзд залізниці в місцях, де це не передбачено; прогін тварин через колію без дотримання правил безпеки; порушення правил дорожнього руху водіями транспортних засобів, що не належать до вказаних у примітці до ст. 286 КК України, а також велосипедистами, пішоходами, пасажирами; порушення правил безпеки руху і експлуатації при керуванні маломірними суднами тощо);

2) *наслідки* у виді загибелі людей або інших тяжких наслідків (заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень одному або декільком потерпілим, смерті хоча б одній особі, а також заподіяння великої матеріальної шкоди);

3) наявність *причинового зв'язку* між діянням, яке виразилось у порушенні зазначених правил, та наслідками.

Відповідальність настає за порушення чинних правил, що убезпечують рух на залізничному, повітряному, водному, автомобільному, електричному та іншому транспорті

Так, наприклад, Р., знаходячись у стані алкогольного сп'яніння в якості пасажира автомобіля ВАЗ, шуткуючи, закрив очі водію, який втратив орієнтування і наїхав на стовп, внаслідок чого загинула пасажирка Л.

Кр. пр. є *закінченим* з моменту спричинення загибелі потерпілого або настання інших тяжких наслідків, а тому склад кр. пр. – *матеріальний*.

Суб'єктами кр. пр. можуть бути: велосипедисти, пішоходи, пасажири, водії маломірних суден, водії гужового транспорту.

Суб'єктивна сторона характеризується *необережною формою вини*.

Не підлягають відповідальності за цією статтею особи, які є суб'єктами кр. пр., передбачених ст.ст. 276, 277, 283, 286-288 КК України.

Дії співробітників Національної поліції та інших правоохоронних органів, які неправильними наказами чи сигналами спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, кваліфікуються за статтями, що передбачають відповідальність за кр. пр. у сфері службової діяльності.

Порушення чинних на транспорті правил, що убезпечують безпеку перевезення вибухових, легкозаймистих, їдких речовин або радіоактивних матеріалів, а також перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин, утворює склади кр. пр. (за наявності підстав), передбачених ст.ст. 267 чи 269 КК України.

8. Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК України)

1. Пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей, -

караються штрафом від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також загальнонебезпечним способом, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, інші нещасні випадки з людьми або призвели до аварії, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків, або вчинені організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

{Стаття 292 із змінами, внесеними згідно із Законами № 4838-VI від 24.05.2012, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Об'єктом кр. пр. є безпека експлуатації магістральних трубопроводів, здоров'я та життя людей, власність, а також довкілля.

Предметом кр. пр. є магістральні або промислові нафто-, газо-, конденсатопроводи, нафтопродуктопроводи, відводи від них, технологічно пов'язані з ними об'єкти, споруди, засоби обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, технологічне обладнання.

Систему трубопровідного транспорту України становлять: магістральний трубопровідний транспорт; промисловий трубопровідний транспорт.

Магістральний трубопровід – технологічний комплекс, що функціонує як єдина система і до якого входить окремий трубопровід з усіма об'єктами і спорудами, зв'язаними з ним єдиним технологічним процесом, або кілька трубопроводів, якими здійснюються транзитні, міждержавні, міжрегіональні поставки продуктів транспортування споживачам, або інші трубопроводи, спроектовані та збудовані згідно з державними будівельними вимогами щодо магістральних трубопроводів.

Промислові трубопроводи (приєднані мережі) – всі інші немагістральні трубопроводи в межах виробництв, а також нафтобазові, внутрішньопромислові нафто-, газо- і продуктопроводи, міські газорозподільні, водопровідні,

теплопровідні, каналізаційні мережі, розподільчі трубопроводи водопостачання, меліоративні системи тощо (ст. 1 Закону України «Про трубопровідний транспорт» від 15.05.1996 р.).

Конденсатопровід – трубопровід для перекачування стабільного газового конденсату з району видобування на газопереробний завод або нафтохімічний комбінат.

Відводи від магістральних або промислових нафто-, газо-конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів – трубопроводи, що відходять від них, якими транспортується нафта, газ або нафтопродукти до місця зберігання, переробки або перевалювальних комплексів.

Технологічно пов'язані з системою магістральних або промислових нафто-, газо- конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів об'єкти та споруди – елементи системи комплексу трубопроводів (насосні станції нафтоперекачки (підземні або наземні), нафтосховища, газокомпресорні станції тощо).

Засоби обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації – комплекс спеціальних технічних пристосувань, що забезпечують автономне функціонування, телемеханізацію та диспетчеризацію магістрального трубопроводу.

Технологічне обладнання – обладнання, призначене для безпечної та надійної експлуатації або обслуговування магістральних або промислових нафто-, газо- конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів.

Об'єктивна сторона кр. пр. включає три обов'язкові ознаки:

1) *пошкодження* (приведення їх до стану, коли вони частково або на деякий час втрачають придатність для використання і повернення їх до роботи не вимагає капітального ремонту) або руйнування (повне або часткове знищення цих об'єктів до стану непридатності подальшого цільового використання) магістральних нафто-, газо- або нафтопродуктопроводів, відводів від них, а також технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів автоматики, зв'язку, сигналізації; *незаконне втручання в роботу технологічного обладнання* (дії, внаслідок яких припиняється (призупиняється) робота технологічного обладнання або відбуваються зміни режиму роботи без дозволу відповідного власника або уповноваженої особи).

2) *наслідки у виді порушення нормальної роботи вказаних трубопроводів* (повне або часткове припинення подачі газу або нафтопродуктів трубопроводом, зниження тиску, погіршення якісного складу продукту або його окремих характеристик тощо); *спричинення небезпеки для життя людей* (створення внаслідок пошкодження або руйнування трубопроводу або інших предметів цього кр. пр. умов, за яких могла статися реальна загроза життю людей (затоплення нафтопродуктами, отруєння газом тощо);

3) наявність *причинового зв'язку* між дією та вказаними наслідками.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту пошкодження або руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації,

незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей.

Суб'єктом кр. пр є фізична осудна особа, що досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона кр. пр характеризується *прямим* або *непрямим умислом* щодо пошкодження або руйнування об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів. Ставлення до наслідків, передбачених у ст. 292 КК України, характеризується *необережною формою вини*.

До **кваліфікуючих ознак** кр. пр відносять дії, якщо вони вчинені: повторно, за попередньою зимовою групи осіб, загальнонебезпечним способом (пошкодження або руйнування магістрального нафто-, газо- та нафтопродуктопроводу чи інших, пов'язаних з ним об'єктів, зазначених у статті, внаслідок чого створюється загроза здоров'ю, життю людей або спричиняється велика матеріальна шкода, наприклад, вибух, підпал тощо) (ч. 2 ст. 292 КК України); якщо вони спричинили: загибель людей (загибель хоча б однією людини), інші нещасні випадки з людьми (масове захворювання людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням тощо); аварію (пошкодження або руйнування магістрального нафто-, газо- та нафтопродуктопроводу, яке потягло тимчасову зупинку його роботи); пожежу (неконтрольоване горіння, викликане при пошкодженні або руйнуванні зазначених у законі об'єктів у межах розташування трубопроводу та його об'єктів); значне забруднення довкілля (значне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості) або території, зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу, забруднення атмосферного повітря, землі, лісових масивів, водоймищ тощо); інші тяжкі наслідки (значні матеріальні збитки тощо); вчинення кр. пр. організованою групою (ч. 3 ст. 292 КК України).

Умисне пошкодження або руйнування нафто-, газо- та нафтопродуктопроводу з метою ослаблення держави кваліфікується як диверсія (ст. 113 КК України).

Дії винної особи, яка умисно пошкодила або зруйнувала зазначені в законі об'єкти з метою викрадення газу або нафтопродуктів, необхідно кваліфікувати за відповідними частинами ст. 292 КК України та залежно від способу викрадення – за ст.ст. 185-187, 189-191 КК України.

Питання до самоконтролю:

1. Що являє собою система транспортних кримінальних правопорушень?
2. Що є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 277 КК України?
3. Чим відрізняється порушення правил повітряних польотів від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 276 КК України?
4. Що слід розуміти під транспортними засобами у ст.ст. 286, 287, 289 і 290 КК України?

5. Якими нормативними актами регулюються безпека руху та експлуатація автотранспорту та міського електротранспорту?

6. Чим характеризується об’єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України?

7. Що таке випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів та інші порушення правил їх експлуатації?

8. У чому виявляється незаконне заволодіння транспортним засобом?

9. Які особи не визнаються суб’єктом незаконне заволодіння транспортним засобом?

10. Які умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення?

ТЕМА 3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям та загальною характеристикою кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.
2. Хуліганство (ст. 296 КК України).
3. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України).
4. Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301^1 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *громадський порядок, суспільна мораль, моральність, хуліганство, явна неповага до суспільства, особлива зухвалість, винятковий цинізм, наруга над могилою, інше місце поховання, дитяча порнографія, розповсюдження, збут, вогнепальна зброя, холодна зброя, предмет, спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, опір представникові влади або представникові громадськості.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності

У розділі XII Особливої частини КК України встановлена відповідальність за кр. пр., що посягають на громадський порядок та моральність (ст.ст. 293-304 КК України). Суспільна небезпека цих кр. пр. полягає в тому, що вони заподіюють або становлять під загрозу заподіяння істотної шкоди громадському порядку і моральним основам життя суспільства.

Цей розділ містить 15 статей. Питома вага кр. пр. проти громадського порядку та моральності у структурі всієї злочинності в Україні за 2022 рік склала близько 1%. З кр. пр., які передбачені розділом XII найбільш поширеними є кр. пр. передбачені ст. 296 «Хуліганство» КК України (28 %); ст. 301^1 «Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження» (27 %); ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів» (19 %), ст. 297 «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» (12 %); ст. 303 «Сутенерство або втягнення особи в заняття

проституцією» (5 %); ст. 299 «Жорстоке поводження з тваринами» КК України (4 %).

Громадський порядок – сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальні умови життєдіяльності людини, діяльності підприємств, установ і організацій.

Суспільна мораль – система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість (Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 р. № № 2849-IX).

Крім зазначеного вище закону, суспільні відносини, що виникають у цій сфері регламентують Закони України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. № 1805-III, «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 р. № 1102-IV, «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 р. № 1626-IV).

Пленум Верховного Суду України також у своїх постановах роз'яснив спірні питання застосування кримінально-правових норм про відповідальність за кр. пр. проти громадського порядку та моральності. Зокрема, слід назвати ПП ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 р. № 5, «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 р. № 2, «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22.02.2006 р. № 10.

Родовим об'єктом цих кр. пр. є суспільні відносини, що забезпечують громадський порядок та суспільну моральність.

Безпосереднім основним об'єктом виступають:

- ✓ громадський порядок в різних сферах життєдіяльності людей, суспільства;
- ✓ суспільна моральність у сфері:
  - ➢ духовного і культурного життя суспільства;
  - ➢ статевих відносин;
  - ➢ морального і фізичного розвитку неповнолітніх.

Безпосереднім додатковим об'єктом виступають: громадська безпека; життя, здоров'я, честь і гідність особи; власність; авторитет державної влади тощо.

Предмет – притаманний не всім кр. пр., але в ряді випадків він безпосередньо вказаний в конкретній статті: майно, будівлі, споруди (ст.ст. 294, 295 КК України); могила, труп, урна з прахом покійного та предмети, що знаходяться в місці поховання або на трупі (ст. 297 КК України); пам'ятки історії або культури (ст. 298 КК України); тварини (ст. 299 КК України); предмети, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК України); предмети порнографічного характеру (ст. 301 КК України).

Об'єктивна сторона усіх кр. пр. характеризується активною поведінкою суб'єкта кр. пр. Прояви такої поведінки можуть бути різноманітними, але в деяких статтях вони зазначаються законодавцем.

Наприклад: організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя (ст. 294 КК України).

Знаряддя при вчиненні цих кр. пр. також можуть бути різноманітними, однак в окремих випадках вони безпосередньо зазначені в конкретних статтях.

Наприклад: зброя та інші предмети, які використовувалися як зброя (ст. 294 КК України); вогнепальна або холодна зброя та інші предмети спеціально пристосовані або заздалегідь заготовлені для нанесення тілесних ушкоджень (ст. 296 КК України).

За особливостями конструкції більшість цих кр. пр. з *формальним* складом (ст.ст. 295, 296, 299, 300, 301, 302, 303, 304 КК України), а такі кр. пр., що передбачені ст.ст. 298, ч. 2 ст. 303, 293, 294 КК України з *матеріальним* складом, а кр. пр., передбачене ст. 297 КК України в залежності від обставин його вчинення може бути *як формальним так і матеріальним*.

Суб'єкт кр. пр. проти громадського порядку та моральності, зазвичай, – це фізична осудна особа, яка досягла *16 річного віку* (загальний). За кр. пр., передбачений ст. 296 КК України кримінальна відповідальність встановлена з *14 років*, а за кр. пр., передбачене ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» *– з 18 років*.

Пленум ВСУ «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» в п. 3 постанови від 27.02.2004 р. № 2 вказав: *«кримінальну відповідальність за ст. 208 (304) несуть тільки особи, які на момент вчинення злочину досягли 18 річного віку, при здійсненні ними умисних дій, спрямованих на втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу зазначену в законі антигромадську діяльність»*

Низка норм Розділу XII передбачає *спеціальний суб'єкт*: організатор і активний учасник (ст.ст. 293, 294 КК України); службова особа (ч. 3 ст. 298 КК України); особа, яка раніше була судима за це кр. пр. (ч. 3 ст. 296, ч. 2 ст. 302 КК України).

Суб'єктивна сторона кр. пр. в проти громадського порядку і моральності характеризується тільки умисною формою вини у вигляді прямого умислу. Кр. пр., передбачені ст. 298 КК України може вчинятись як з прямим так і непрямим *умислом*.

Мотиви і ***мета*** є різноманітними, але в ряді випадків вони є обов'язковими в силу того, що безпосередньо вказані в статті: ст. 296 КК України – явна неповага до суспільства; ст. 299 КК України – хуліганські чи корисливі; ст. 300, ст. 301 КК України – збут чи розповсюдження матеріалів, що пропагують культ насильства, жорстокості чи порнографічних предметів; ч. 2 ст. 302 КК України – нажива; ч. 1 ст. 303 КК України – отримання доходу; ч. 2 ст. 303 КК України – отримання прибутків.

Отже, ***кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності*** – це умисні суспільно небезпечні посягання на громадський

порядок у різних сферах життєдіяльності людей і моральні основи життя суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність.

2. Хуліганство (ст. 296 КК України)

1. Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, -

карається штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені групою осіб, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до чотирьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

{Стаття 296 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3075-III від 07.03.2002, № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Безпосередній основний об'єкт – громадський порядок в частині забезпечення спокійних умов суспільно корисної діяльності, відпочинку і побуту людей.

Безпосередні додатковий об'єкт – здоров'я і гідність особи, власність.

Об'єктивна сторона полягає у діях, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, що супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Під ***грубим порушенням громадського порядку*** слід розуміти явну, очевидну для всіх шкоду упорядкованому функціонуванню суспільних відносин, коли стає неможливим або вкрай утрудненим нормальне виконання виробничих операцій, задоволення побутових, культурних та інших потреб, відпочинок людей, виховання дітей тощо (створення ненормальних умов для праці, відпочинку: шум, нецензурна лайка, тривале публічне співання непристойних пісень, спричинення шкоди здоров'ю, знищення майна, тощо).

Під ***явною неповагою до суспільства*** треба розуміти відкрито виражене, очевидне для самого винного та інших осіб протиставлення особистих низинних (низьких) або елементарних побутових чи власних фізіологічних потреб інтересам суспільства, основним правилам поводження в суспільстві, моральності, благопристойності. Тобто це відкрите, з викликом, показне

зневажливе ставлення до правил поведінки в громадських місцях, до оточення людей, принижуюча їх поведінка.

Форми хуліганських проявів можуть бути різноманітними: образа, приставання до громадян, нанесення ударів, побоїв, знищення чи пошкодження майна, публічне співання непристойних пісень, спричинення неспокою громадянам по телефону, зрив або пошкодження афіш, написання непристойних надписів на будинках, неправдиві повідомлення про пожежу, вчинене кр. пр., безпідставний виклик екстреної (швидкої) медичної допомоги, вчинення дебошу в громадському місці тощо. Вказані хуліганські прояви, при наявності в кожному конкретному випадку ознак особливої зухвалості або виняткового цинізму, належить кваліфікувати як просте хуліганство за ч. 1 ст. 296 КК України.

Явна неповага до суспільства, будучи формою прояву грубого порушення громадського порядку, знаходить своє втілення в **публічному характері** хуліганських дій. При цьому *публічність* слід розглядати не як ознаку, що характеризує обстановку в момент вчинення хуліганства, а як ***властивість самого хуліганського діяння***, яка знаходить своє відображення в спричиненні шкоди суспільним відносинам. Сутність публічності хуліганських дій в їх суб'єктивній спрямованості на спричинення шкоди публічним інтересам. Тому ***публічна присутність (присутність людей) або громадське (публічне) місце не є обов'язковими ознаками хуліганства***. Однак обстановка вчинення хуліганства, що характеризується наявністю або відсутністю людей, подіями, які відбуваються в місці вчинення кр. пр., та їх соціальною значимістю, повинні враховуватися при визначенні ступеню соціальної небезпеки конкретного хуліганського прояву. Критерієм оцінки при цьому може виступати сила стримуючих особу факторів, ігноруючи які, особа вчинює хуліганство.

Таким чином, відсутність в ст. 296 КК України яких-небудь обмежень відносно місця вчинення хуліганських дій означає, що вони ***можуть бути вчиненні в будь-якому місці:*** на вулицях, в парках, на підприємствах, в установах, квартирах (квартирне хуліганство), садибах домів, місцях позбавлення волі, в полі, лісі тощо.

Порушення громадського порядку, поєднане з явною неповагою до суспільства вчинюється, як правило, публічно, тобто в присутності сторонніх осіб. Однак, ознака публічності може бути відсутньою при так званому телефонному хуліганстві, коли винні дзвонять як правило в ночі, супроводжує розмови нецензурною лайкою, образами. Не перестає бути хуліганством і безпричинне приставання до громадянина за відсутності сторонніх осіб.

За вказаними ознакам кримінально каране хуліганство належить відмежувати від інших кр. пр. та дрібного хуліганства, що тягне адміністративну відповідальність за ст. 173 КУпАП, яке не пов'язане з грубим порушенням громадського порядку хоча, як правило, має другу ознаку – явна неповага до суспільства. Воно може виявлятися в нецензурній лайці, образливому чіплянні до громадян тощо.

Відповідно до ст. 173 КУпАП дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, чіпляння до громадян, образи громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян.

При вирішенні питання про визнання хуліганських дій винятково цинічними або особливо зухвалими необхідно виходити із оцінки конкретних обставин у їх сукупності, враховуючи їх характер, час, місце та умови вчинення цього кр. пр. (ППВС України «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22.12.2006 р. № 10).

Хуліганством, яке супроводжувалось ***винятковим цинізмом***, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані тощо.

До винятково цинічних судова практика відносить і такі хуліганські дії, які спрямовані на приниження честі і гідності окремих громадян у зв'язку з їх національною приналежністю, приставання в громадських місцях до незнайомих жінок з пропозицією вступити з ними у статеві стосунки, наруга над звичаями і традиціями.

Наприклад, дії М. було кваліфіковано за ч. 2 ст. 206 КК України 1960 р. У нічний час він, перебуваючи у стані сп'яніння, з хуліганських спонукань, з криком та лайкою увірвався до жіночого гуртожитку, де почав стягувати одіяла з жінок, які спали, на двох з яких розірвав нижню білизну.

Замах на згвалтування, який закінчився добровільною відмовою від цього кр. пр., може бути кваліфіковано як хуліганство, що відзначається винятковим цинізмом, за умови, якщо дії винної особи грубо порушували громадський порядок і в них мав прояв явної неповаги суспільства. *Наприклад, напад на незнайому жінку в громадському місці у присутності підлітків, що супроводжувалося нецензурною лайкою.*

За ознакою ***особливої зухвалості*** хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла

Спричинення при хуліганстві легких тілесних ушкоджень (ст. 125 КК України), побоїв (ч. 1 ст. 126 КК України), погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК України) охоплюється ч. 1 ст. 296 КК України і додаткової кваліфікації за цими статтями не потребує.

Заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень, катування, умисне знищення чи пошкодження чужого майна, побої, що мають характер мордування не охоплюються ч. 1 ст. 296 КК України і потребує додаткової кваліфікації за відповідними ст.ст. 122, 127, ч. 1 ст. 194, ч. 2 ст. 126 КК України.

Щодо погрози вбивством, насильством чи знищенням майна судді, народного засідателя, присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, якщо вона поєднана з грубим порушенням громадського порядку і явною неповагою до суспільства, належить кваліфікувати за сукупністю ст.ст. 377 і 296 КК України.

Так само повинна кваліфікуватись погроза вбивством, насильством чи знищенням майна відносно осіб зазначених в ст.ст. 345, 350 КК України (працівник правоохоронного органу близькі йому родичі; громадян, що виконує громадський обов'язок), якщо вона поєднана з грубим порушенням громадського порядку і явною неповагою до суспільства.

Публічна наруга над Державним Гербом України, Державним Прапором України або Державним Гімном України або публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави, наруга над могилою, або умисне знищення чи пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, вчиненні з хуліганських спонукань, повинні кваліфікуватись за сукупністю кр. пр., передбачених відповідними ст.ст. 338, 297, 252 і ч. 1 ст. 296 КК України.

Більш тяжкі, ніж хуліганство, кр. пр.: умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне знищення чужого майна шляхом підпалу тощо, вчиненні з хуліганських спонукань, належить кваліфікувати за сукупністю відповідних статей КК України.

Умисне вбивство з хуліганських мотивів кваліфікується за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України, а за сукупністю з хуліганством тільки при наявності реальної сукупності цих кр. пр.

За сукупністю кр. пр. належить кваліфікувати необережне вбивство вчинене під час хуліганства (ст.ст. 119 і ст. 296 КК України).

Необережне ж заподіяння тілесних ушкоджень (ст. 128 КК України), необережне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 196 КК України), що мало місце під час хуліганства, окремої кваліфікації на потребують.

За особливостями конструкції це кр. пр. з *формальним складом*, тобто вважається закінченим з моменту вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла *14 річного віку*.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у вигляді *прямого умислу*. Винний усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що грубо порушує громадський порядок, що супроводжується з особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, усвідомлює, що цим проявляє явну неповагу до суспільства і бажає таким чином діяти.

Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони хуліганства є **мотив** і **мета,** на підставі яких в першу чергу належить відмежувати хуліганство від інших кр. пр., з урахуванням змісту і спрямованості умислу винного, мотиву і мети, а також обставин об'єктивної сторони.

Мотив – хуліганські спонукання, тобто усвідомлене прагнення виявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок.

Хуліганські спонукання характеризуються прагненням відкрито протиставити свою поведінку громадському порядку і суспільним інтересам, безчинством, зухвалістю, жорстокістю, п'янством, цинізмом, злобністю, бажанням надавити і принизити потерпілого, поглумитися над людиною або

важливими для суспільства чи окремих осіб інтересами, спричинити біль тварині, знищити цінності тощо. Особливу розгнузданість поведінки винного в реалізації відмічених спонукань набуває в стані сп'яніння, в якому, як правило, перебуває більшість хуліганів, а також, коли діє група хуліганів, учасники якої намагаються показати себе або випередити інших, або, якщо винний усвідомлює, що потерпілий та інші громадяни позбавлені можливості надати йому опір (малолітні, більш слабкі фізично тощо) або, якщо хуліганські дії не присікаються в наслідок боягузтва, легкодухість чи з інших причин. Як, правило, активна протидія діє на хулігана і забезпечує припинення хуліганських проявів. Тому дії громадян, спрямовані на присікання кримінально протиправних посягань і затримання особи, яка вчиняє кр. пр., є правомірним і не тягнуть за собою ні кримінальної, ні іншої відповідальності, навіть якщо цими діями вимушено було спричинено шкоду особі, яка вчинила кр. пр.

Відсутність у вчиненому мотиву явної неповаги до суспільства свідчить і про відсутність хуліганства, хоча б дії винного тією чи іншою мірою порушували громадський порядок.

Мета – полягає в прагненні вчинити дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, тобто прагнення протиставити себе суспільству, проявити грубу силу, п'яну хвацькість тощо.

Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, образою, нанесенням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчиненні в сім'ї, в квартирі, відносно родичів, знайомих і викликані особистими неприязними відносинами, неправильними діями потерпілих та інше, повинні кваліфікуватись за статями КК України, що передбачають відповідальність за кр. пр. проти особи. Такі дії можуть кваліфікуватись як хуліганство лише у тих випадках, коли вони одночасно були поєднані з грубим порушенням громадського порядку і виражали явну неповагу до суспільства.

Наприклад: Р, знаходячись у нетверезому стані увечері на ґрунті сварки намагався дома вдарити дружину. Вона вибігла на вулицю. Р. з нецензурною лайкою погнався за нею. Біля клубу, де в цей час було багато людей, у тому числі і діти, Р. впіймав свою дружину, вхопив її за волосся, наносив руками і ногами удари, ображаючи громадян, які заспокоювали його і закликали припинити хуліганство. Коли дружина забігла до клубу, він кинувся за нею. Став ногами і цеглою стукати в двері клубу. На зауваження громадян не реагував.

В цьому випадку побої і образи наносилися на ґрунті особистих взаємовідносин, але вони одночасно явилися порушенням громадського порядку і супроводжувалися особливою зухвалістю, що і дало підстави кваліфікувати дії Р. за ч. 2 ст. 206 КК України (ч. 1 ст. 296 КК України – 2001 р.).

В деяких випадках метою хуліганства може бути досягнення якихось особистих вигод.

Наприклад: П., знаходячись в нетверезому стані, купив з рук використаний квиток на стадіон. Коли контролер не пустив його на трибуну, Попов нецензурно лаючись, намагався пройти силою, відштовхнувши контролера, образив його, вдарив у груди декілька разів. Винний, як бачимо,

прагнув подивитися футбольний матч і для досягнення своєї мети став на шлях вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок з особливою зухвалістю.

Кваліфікуючі ознаки хуліганства:

1) вчинення хуліганства групою осіб (ч. 2 ст. 296 КК України);

2) вчинення хуліганства особою раніше судимою за хуліганство; (ч. 3 ст. 296 КК України)

3) пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. (ч. 3 ст. 296 КК України).

Хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч. 2 ст. 296 КК України у разі участі в кримінально протиправних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК України) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили кр. пр. за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України).

За ознакою вчинення хуліганства особою, раніше судимою за нього, дії винного кваліфікують за ч. 3 ст. 296 КК України тоді, коли вона на час учинення кр. пр. мала не зняту чи не погашену судимість хоча б за однією з частин зазначеної статті. У разі кваліфікації дій винного за цією ознакою не можна визнавати обставинами, які обтяжують покарання, вчинення кр. пр. повторно і рецидив кр. пр. (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України).

Як опір представникові влади, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч. 3 ст. 296 КК України), слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку.

Такий опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК України як кваліфікуюча ознака передбаченого нею кр. пр., а тому не потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 і 3 ст. 342 КК України.

Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій – як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю кр. пр., передбачених відповідними частинами ст.ст. 296 і 342 КК України.

У разі коли опір представникові влади чи громадськості мав місце під час учинення дрібного хуліганства, винна особа підлягає відповідно кримінальній (за ч. 2 чи ч. 3 ст. 342 КК України та адміністративній (за ст. 173 КУпАП) відповідальності.

Під ***припиненням хуліганства*** громадянином слід розуміти дії, які здатні самі по собі (наприклад, зв'язування, затримання) або зі сторонньою допомогою (наприклад, виклик по телефону наряду Національної поліції) припинити хуліганство. Тому умовляння, вимоги, прохання припинити хуліганство, не є

його припиненням, оскільки в даному випадку припинення хуліганства залежить від волі самого винного, від прийняття ним цього рішення, а не всупереч йому.

Коли винний наніс удар такій особі саме по собі це не означає автоматично наявності кваліфікуючої ознаки опір. В той же час, за таких обставинах нанесення удару члену громадського формування з охорони громадського порядку або державного порядку, або представника громадськості, належить кваліфікувати за ч. 3 ст. 296 КК України за ознакою вчинення під час хуліганства опору представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку.

Від опору, як активної протидії, слід відрізняти ***непокору***, як пасивну поведінку особи. Тобто невиконання наполегливих, законних, неодноразово повторюваних вимог, або відмова, яка виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які запобігають порушенню громадського порядку. Непокора не є кваліфікуючою ознакою хуліганства.

Особливо кваліфікуючі ознаки хуліганства (ч. 4 ст. 296 КК України)

1) вчинення хуліганста із застосуванням вогнепальної зброї;

2) вчинення хуліганста із застосуванням холодної зброї;

3) вчинення хуліганста із застосуванням інших предметів спеціально пристосованих або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

Вирішуючи питання щодо наявності в діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки хуліганства, як застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК України), слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Вогнепальною зброєю вважаються будь-які пристрої заводського чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда (кулі, дробу тощо), що приводиться в рух за рахунок енергії порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей, – усі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби пороховими зарядами газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя (пристосована для стрільби кулями іншого калібру), в тому числі обрізи з гладкоствольної мисливської зброї.

До ***холодної зброї*** належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим її типам, а також інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблювальний чи ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або механічного пристрою.

Спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень слід визнавати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети наперед або

під час учинення хуліганських дій, а заздалегідь заготовленими – предмети, які хоч і не зазнали якоїсь попередньої обробки, але ще до початку хуліганства були приготовлені винним для зазначеної мети.

Використання при вчиненні хуліганства ножів, які не належать до холодної зброї, інших предметів господарсько-побутового призначення, спеціальних засобів (гумового кийка, газових пістолета, балончика, гранати, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії), пневматичної зброї, сигнальних, стартових, будівельних пістолетів, ракетниць, вибухових пакетів, імітаційно-піротехнічних та освітлюваних засобів, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, а також інших спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень знарядь кр. пр. є підставою для кваліфікації дій винної особи за ч. 4 ст. 296 КК України не тільки в тих випадках, коли вона заподіює ними тілесні ушкодження, а й тоді, коли ця особа за допомогою зазначених предметів створює реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Застосування або спроба застосування предметів, підібраних на місці кр. пр., які не були спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, не дає підстав для кваліфікації дій винного за ч. 4 ст. 296 КК України.

Тільки факту знаходження предмета при винному до початку хуліганства, в процесі вчинення якого він застосував його для нанесення тілесних ушкоджень, для кваліфікації дій за ч. 3 ст. 296 КК України недостатньо. Треба довести наявність у винного мети підготовки такого предмета для нанесення тілесних ушкоджень. Вказане не поширюється на факти застосування вогнепальної або холодної зброї.

При *вчиненні хуліганства групою осіб* за ч. 4 ст. 296 КК України можуть бути кваліфіковані дії тих його учасників, які особисто застосували зброю або інший предмет, спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, а також тих осіб, які хоча самі й не застосовували зазначених знарядь, але дали згоду чи в інший спосіб сприяли їх застосуванню іншими виконавцями цього кр. пр. Якщо один з учасників кр. пр. застосував такі знаряддя без відома інших, то відповідальність за ч. 4 ст. 296 КК України має нести лише він.

Самої однієї погрози застосування перелічених знарядь, навіть підкріпленої їх демонстрацією не дає підстави для кваліфікації таких хуліганських дій за ч. 4 ст. 296 КК України.

Якщо перелічені в ч. 4 ст. 296 КК України знаряддя вчинення кр. пр. були використані не для нанесення тілесних ушкоджень людям, а для знищення майна, зламування дверей квартири, каліцтва тварин тощо, коли не виникала ситуація реальної небезпеки для здоров'я чи життя потерпілого або оточуючих громадян, вчинене не може бути кваліфіковано як особливо кваліфіковане хуліганство (ч. 4 ст. 296 КК України).

Заволодіння чужим майном із хуліганських спонукань без мети обернення його в свою вигоду (приховування одягу тих хто купається тощо), належить кваліфікації як хуліганство.

Якщо ж в процесі хуліганських дій винний викрадає майно з метою обернути його на свою вигоду, такі діяння належить кваліфікувати за сукупністю вчинених кр. пр. (хуліганство і крадіжка, грабіж чи розбій);

Незаконне заволодіння транспортним засобом під час хуліганських дій також належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр. (ст.ст. 296 і ст. 289 КК України);

В тих випадках, коли хуліганські напади на громадян, вчинюються стійкою, озброєною групою осіб – бандою, то такі дії охоплюються ст. 257 КК України, яка передбачає відповідальність за бандитизм.

Необхідно розрізняти хуліганство, вчинене групою осіб, і кр. пр. передбачені ст. 294 КК України (масові заворушення) та ст. 293 КК України (групове порушення громадського порядку).

Масові заворушення передбачають наявність натовпу, який керується різними мотивами. Його учасники безпосередньо вчиняють погроми, руйнування, підпали та інші подібні дії або вчиняють збройний опір владі і цим можуть дезорганізувати і навіть паралізувати на якийсь час діяльність органів влади і управління, створюючи загрозу для громадської безпеки.

При груповому ж хуліганстві ці ознаки відсутні. Винні діючи із хуліганських спонукань, намагаються лише грубо порушити громадський порядок.

На відміну від масових заворушень дії, передбачені ст. 293 КК України, можуть виходити не із натовпу, а від окремої групи людей і не можуть супроводжуватись погрозами, руйнуваннями, підпалами та іншими подібними діями.

Дії, передбачені ст. 293 КК України не супроводжуються явною неповагою до суспільства, а лише порушують громадський порядок, нормальну діяльність установ, підприємств і організацій, роботу транспорту або пов'язані з явною непокорою законним вимогам представників влади. Якщо ж такі дії супроводжуються вчиненими із хуліганських спонукань насильством, пошкодженням майна, безчинством, то вони повинні додатково кваліфікуватися і за ст. 296 КК України.

При відмежуванні хуліганства від **дій, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ** (ст. 392 КК України) необхідно мати на увазі, що мотивом вчинення цих дій є помста за виконання громадських обов'язків по зміцненню дисципліни і порядку в таких установах, а також з метою примусити засуджених, які стали на шлях виправлення, відмовитися від суспільного ставлення до праці та додержання правил режиму або з метою залякування і перешкоджання виконанню покарання.

Мотивом же хуліганства виступає прагнення показати свою явну неповагу до суспільства, а метою – вчинити дії з особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, що свідчать про неповагу, поєднану з грубим порушенням громадського порядку.

КК України передбачає окремо відповідальність і за інші суміжні з хуліганством кр. пр.:

- ✓ наруга над державними символами (ст. 338 КК України);

✓ наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України);

✓ умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ч.2 ст. 298 КК України);

✓ умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України), при вчиненні яких відсутні хуліганські мотиви. В противному випадку дії винного належить кваліфікувати за сукупністю цих кр. пр. з хуліганством.

3. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України)

1. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у XX столітті, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, -

караються обмеженням волі на строк від чотирьох до п'яти років або позбавленням волі від чотирьох до семи років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

{Стаття 297 в редакції Законів № 1166-VI від 19.03.2009, № 728-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; в редакції Закону № 734-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2617-VIII від 22.11.2018, № 2747-VIII від 06.06.2019, № 3342-IX від 23.08.2023}

Предметами кр. пр. є: 1) могила; 2) інше місце поховання; 3) тіло (останки, прах) померлого; 4) урна з прахом померлого; 5) предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання або на тілі померлого (останках, прахові) (ч. 1 ст. 297 КК України); 6) братська могила; 7) могила

Невідомого солдата; 8) пам'ятник, споруджений в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань; 9) пам'ятник, споруджений в пам'ять воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також 10) осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором; 11) учасників Революції Гідності; 12) борців за незалежність України у XX столітті (ч. 2 ст. 297 КК України).

Окремі із цих предметів визначено у ст. 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 р. № 1102-IV.

Могила – місце на кладовищі, у крематорії, колумбарії або в іншій будівлі чи споруді, призначеній для організації поховання померлих, де похована труна з тілом померлого чи урна з прахом.

Інше місце поховання – кладовище, крематорій, колумбарій або інша будівля чи споруда, призначена для організації поховання померлих.

Кладовище – відведена в установленому законом порядку земельна ділянка з облаштованими могилами та/або побудованими крематоріями, колумбаріями чи іншими будівлями та спорудами, призначеними для організації поховання та утримання місць поховань.

Місце почесного поховання – спеціально відведена земельна ділянка на території кладовища чи за його межами, призначена для організації почесних поховань.

Склеп – підземна або заглиблена в землю капітальна споруда, призначена для поховання, в межах місця поховання, відведеного в установленому порядку.

Колумбарій – сховище для урн із прахом померлих; ***колумбарні ніші*** – спеціально обладнані місця на колумбарії для поховання урн із прахом померлих, що облаштовуються в мурованих стінах або на підготовлених ландшафтних ділянках.

Крематорій – спеціальна інженерна споруда з устаткуванням, призначеним для спалювання трун із тілами померлих;

Тіло (останки, прах) померлого виступає предметом кр. пр. незалежно від його стану («свіжий», бальзамований, муміфікований).

Урна з прахом – ємність, призначена для збереження праху померлого.

Предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання або на тілі померлого (останках, прахові), – будь-які речі, які перебувають у могилі чи на ній, в іншому місці поховання (одяг, індивідуальні речі та прикраси, ордени і медалі, труна, вінки, світильники, вази тощо). До них належать і ***намогильні споруди*** – пам'ятні споруди, що встановлюються на могилах та увічнюють пам'ять про померлих.

Слід зазначити, що в національному законодавстві не дається визначення понять «братська могила» та «могила Невідомого солдата». Лише у Положенні про Державний Протокол та Церемоніал України (затверджено Указом

Президента України від 22.08.2002 р. № 746/2002) згадується могила Невідомого солдата (м. Київ) без роз'яснення змісту цього терміна.

Братська могила – групове поховання осіб, які померли приблизно в один час зазвичай унаслідок бою або масової репресії. Для братських могил характерна відсутність індивідуальних поховань, хоча деякі військові братські могили власне кажучи являють собою цвинтарі з індивідуальними похованнями. Назва «братські могили» підкреслює, що ці люди померли за спільну справу як брати, хоча іноді застосовується і щодо масових поховань загиблих внаслідок епідемій або просто щодо непозначених могил незаможних.

Могила Невідомого солдата – як правило, могила, у якій знаходяться останки загиблого солдата, особа якого невідома і не може бути встановлена.

Пам'ятник, споруджений в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, – пам'ятні споруди, які встановлюються на могилах та інших місцях, що увічнюють пам'ять про людей, які протидіяли ідеології так званого ІІІ Рейху (світоглядний напрям та ідеологія, що були поєднанням елітарних та расистських (переважно антисемітських) концепцій, які намагалися обґрунтувати права Німеччини на завоювання інших народів). До таких людей, які боролися проти нацизму, законодавець відносить радянських воїнів-визволителів (солдати й офіцери Радянської Армії СРСР), учасників партизанського руху (спільна назва учасників недержавних, тобто не належних до регулярної армії, військових об'єднань – військових загонів, які боролися проти наявної у країні влади (політичного чи військового режиму), або окупаційного режиму ворожої країни), підпільників (осіб, які брали участь у вимушеній формі діяльності громадських сил, опозиційних існуючому політичному режиму, в умовах, коли подібного роду діяльність не могла здійснюватися легально через заборону окупаційних військ), жертв нацистських переслідувань (особи, які в роки Великої Вітчизняної та Другої світової війн постраждали від нацистських переслідувань з мотивів політичного, національного і релігійного характеру, ворожого ставлення до націонал-соціалізму – ст. 1 Закону України «Про жертви нацистських переслідувань» від 23.03.2000 р. № 1584-ІІІ.

Пам'ятник, споруджений в пам'ять воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, – пам'ятні споруди, що встановлюються на могилах, інших місцях, які увічнюють пам'ять про воїнів-інтернаціоналістів (військовослужбовців чи співробітників ОВС і держбезпеки СРСР, що брали участь добровільно або з обов'язку служби в збройних конфліктах на території іноземних держав) та миротворців (людей, які брали участь у міжнародному миротворчому контингенті сил безпеки ООН).

Кр. пр. передбачає ***чотири склади:*** вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, тобто у будь-яких образливих для пам'яті померлих діях, зокрема розриванні могили, знищенні, зруйнуванні чи псуванні останньої, квітника при ній, пам'ятника, огорожі (ч. 1 ст. 297 КК України); незаконне

заволодіння (таємно чи відкрито) тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, – квітами, вінками, деталями огорожі, пам'ятником чи відповідною меморіальною дошкою, урною з прахом тощо (ч. 1 ст. 297 КК України); осквернення братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у XX столітті (ч. 2 ст. 297 КК України); руйнування зазначених могил чи пам'ятника (ч. 2 ст. 297 КК України).

При кваліфікації наруги над могилою має важливе значення встановлення окремих форм об'єктивної сторони складу кр. пр.

Об'єктивна сторона першого складу кр. пр. полягає в діях (нарузі); другого складу кр. пр. – у діях (незаконному заволодінні), наслідках та причинному зв'язку між ними; третього складу кр. пр. – у діях (осквернені); четвертого складу кр. пр. –у діях (руйнуванні), наслідках (доведення майна до повної непридатності) та причинному зв'язку між діями і наслідками.

Наруга – це образливе ставлення, грубе знущання, демонстрація зневаги до місця поховання чи праху покійного. Прояви наруги над могилою, іншим місцем поховання визначені ст. 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 р. № 1102-IV: 1) самовільне утворення надписів, малюнків, символів або інших зображень на кладовищенських спорудах, що використовуються для церемонії поховання та поминання померлих, намогильних спорудах, склепах, урнах з прахом, могилах чи інших місцях поховання; 2) самовільне пошкодження, розкопування, руйнування або в інший спосіб знищення кладовищенських споруд, що використовуються для церемонії поховання та поминання померлих, намогильних споруд, огорож, склепів, урн з прахом, могил чи інших місць поховання; 3) використання з метою, не передбаченою чинним законодавством, чи самовільне використання кладовищенських споруд, що використовуються для церемонії поховання та поминання померлих, намогильних споруд, склепів, урн з прахом, могил чи інших місць поховання або вчинення інших дій, що мали на меті зневажити родинну чи суспільну пам'ять про померлого, продемонструвати зневажливе ставлення до місця поховання та суспільних, релігійних принципів і традицій в цій сфері; 4) наруга над тілом (останками, прахом) померлого – вчинення непристойних умисних дій над тілом (останками, прахом) померлого, самовільне знімання одягу з тіла (останків, праху) померлого, переміщення в інше місце або розчленування чи знищення тіла (останків, праху) померлого, здійснення акту некрофілії, використання частин похованого тіла з ритуальними чи іншими, не

передбаченими чинним законодавством цілями, або вчинення інших дій, що мали на меті зневажити родинну чи суспільну пам'ять про померлого, продемонструвати негативне ставлення до померлого, завдати образи рідним та близьким померлого, виявити зневагу до суспільних, релігійних принципів і традицій у цій сфері.

Наруга характеризується як *об'єктивним моментом* – вчиненням щодо праху чи місця поховання певних діянь, так і *суб'єктивним* – прагненням зневажити пам'ять про померлого, продемонструвати своє негативне ставлення до суспільних принципів, які панують у цій сфері.

Наруга переважно вчиняється шляхом ***дії***. Системний аналіз трьох частин ст. 297 КК України дозволяє дійти висновку, що за задумом законодавця такі кр. пр. можуть бути вчинені лише шляхом дії. Однак, на думку деяких науковців, не можна виключати їх вчинення і внаслідок бездіяльності, зокрема невтручання у поведінку свійських тварин, які, наприклад, розривають могилу, справляють на ній природні потреби.

Незаконне заволодіння відповідними предметами – це протиправне їх вилучення і звернення на свою користь чи користь інших осіб. Сюди належать, зокрема, демонтаж і наступний продаж могильних загорож, пам'ятників, плит, а також вінків, квітів, лампад, які знаходяться на могилі.

Осквернення – це вчинення будь-яких дій, пов'язаних із глумом, паплюженням (написання непристойних написів чи малюнків, пошкодження тощо.

Руйнування – юридичний синонім поняття «знищення», тобто доведення майна до повної непридатності, коли воно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність.

Момент закінчення кр. пр. визначається з урахуванням змісту вчинюваного діяння. Якщо воно полягає в нарузі чи осквернені, то закінченим це кр. пр. є відтоді, коли виконане діяння достатньо вказує на наявність об'єктивних і суб'єктивних ознак (*формальний склад*). Коли ж діяння виражається в незаконному заволодінні, то кр. пр. буде закінченим з моменту набуття винним можливості розпорядитися викраденим на власний розсуд (сховати, продати, подарувати тощо), коли діяння реалізується через руйнування – з моменту доведення майна до повної непридатності (*матеріальний склад*).

Суб'єкт кожного складу кр. пр. – фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим умислом*. Зміст прямого умислу у матеріальному складі: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій (незаконне заволодіння, руйнування), передбачає настання наслідків і бажає їх настання. Зміст прямого умислу у формальному складі кр. пр.: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій (наруга, осквернення) і бажає їх вчинити. ***Мотив*** вчинення кр. пр., крім хуліганського та корисливого, на кваліфікацію дій винного не впливає. Ставлення особи до тяжких наслідків (ч. 4 ст. 297 КК України) має форму *необережності*.

Кваліфікуючими ознаками складу кр. пр. (ч. 3 ст. 297 КК України) є вчинення його повторно; за попередньою змовою групою осіб; з корисливих мотивів; з хуліганських мотивів; щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у XX столітті; із застосуванням насильства чи погрозою його застосування.

Корисливий ***мотив*** при вчиненні таких кр. пр. полягає в прагненні винного протиправно обернути предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого на свою чи іншої особи користь або отримати майнову вигоду без обернення такого майна на свою користь.

Кваліфікуюча ознака складу кр. пр. («вчинення дій, передбачених частинами першою або другою цієї статті, щодо пам'ятника, спорудженого в пам`ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців) безпідставно дублює ознаки предмета основного складу кр. пр., передбаченого ч. 2 ст. 297 КК України, тому зазначена стаття потребує відповідних змін. При кваліфікації за наявності таких обставин слід застосовувати ч. 2, яка передбачає більш м'яку санкцію, ніж її ч. 3.

Особливо кваліфікуючою ознакою складу кр. пр. (ч. 4 ст. 297 КК України) є спричинення ним тяжких наслідків – заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам, завдання потерпілому смерті через необережність, завдання майнової шкоди в особливо великих розмірах тощо. Питання про те, що слід розуміти під тяжкими наслідками, вирішується у кожному окремому випадку стосовно конкретних обставин кримінального провадження.

Передбачене ст. 297 КК України кр. пр. відсутнє, якщо в установленому порядку здійснюються ексгумація трупа, перенесення могили на інше місце, впорядкування місця поховання, а також якщо певні дії з трупом не становлять собою наруги (наприклад, мотивом розчленування трупа є приховування вчиненого вбивства).

Згідно зі ст. 29 Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 р. № 1102-IV власником колумбарної ніші вважається особа, яка придбала її за власні кошти, а власником намогильної споруди, склепу – особа, яка за власні кошти встановила цю споруду на могилі (місці родинного поховання).

Тому викрадення намогильної споруди (за наявності власника), що знаходиться в місці поховання, шляхом крадіжки охоплюється ч. 2, 3, 4 чи 5 ст. 185 КК України, іншим способом (грабіж, розбій) – потребує кваліфікації за

сукупністю кр. пр. за ст. 297 КК України та відповідними частинами ст.ст. 186, 187 КК України.

Дії, що характеризуються винятковим цинізмом (наприклад, відправлення природних потреб на могилі), також є наругою над могилою. За умови доведеності умислу винного на грубе порушення громадського порядку такі дії кваліфікуються лише за ч. 3 ст. 297 КК України. За наявності реальної сукупності наруги над могилою або незаконного заволодіння відповідними предметами з хуліганських мотивів і хуліганства вчинене слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 297 КК України та за ст. 296 КК України.

Застосування насильства у будь-якому вигляді має додатково кваліфікуватися за відповідними статтями КК України, що передбачають відповідальність за кр. пр. проти життя і здоров'я особи або за кр. пр. проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

4. Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301[1] КК України)

1. Ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру, а також збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, -

караються штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Частину четверту статті 301 виключено на підставі Закону № 1256-IX від 18.02.2021}

{Частину п'яту статті 301 виключено на підставі Закону № 1256-IX від 18.02.2021}

***Примітка.** Для цілей статей 301 та 301[-1] цього Кодексу отримання доходу у великому розмірі має місце, коли його сума у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.*

{Стаття 301 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1520-VI від 11.06.2009, № 1819-VI від 20.01.2010, № 770-VIII від 10.11.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 1256-IX від 18.02.2021, № 3342-IX від 23.08.2023}

З метою захисту дітей України від сексуальних насильства і експлуатації і посилення відповідальності за вчинення такого роду протиправних діянь, у

лютому 2021 р. були прийняті відповідні зміни до Закону «Про охорону дитинства», що повністю відповідає зобов'язанням взятими на себе нашою країною підписанням та ратифікацією «Ланцаротської конвенції» і, у свою чергу зумовило необхідність внести корективи в КК України.

Об'єктом кр. пр. є суспільні відносини у сфері запобігання виготовленню та поширенню дитячої порнографії, а також у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації

Предметом є дитяча порнографія – зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної у реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях.

Об'єктивна сторона проявляється у формі ***дії***, а саме:

1) одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій (ч. 1);
2) придбання дитячої порнографії (ч. 1);
3) зберігання без мети збуту (ч. 1);
4) ввезення в Україну без мети збуту (ч. 1);
5) перевезення без мети збуту (ч. 1);
6) інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту (ч. 1);
7) ввезення в Україну дитячої порнографії з метою збуту (ч. 2)
8) розповсюдження з метою збуту (ч. 2)
9) зберігання з метою збуту (ч. 2)
10) перевезення з метою збуту(ч. 2)
11) інше переміщення з з метою збуту (ч. 2)
12) виготовлення (ч. 3)
13) розповсюдження (ч. 3)
14) збут дитячої порнографії (ч. 3)
15) примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії (ч. 3)
16) або примушування малолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії (ч. 4)

Суб'єкт – загальний, фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності (*16 років*).

Не підлягає кримінальній відповідальності неповнолітня особа за виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії, якщо такі дії вчинені *без мети збуту* чи розповсюдження.

Не підлягає кримінальній відповідальності за діяння, передбачені частиною першою цієї статті, особа, яка вчинила їх з метою виконання покладених на неї повноважень на підставах і в порядку, передбачених законодавством.

Суб'єктивна сторона – *умисел*. Примітка до цієї статті говорить, що одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій слід вважати умисним, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що у такий спосіб вона отримає доступ до

дитячої порнографії (наприклад, доведено, що особа отримала такий доступ повторно або шляхом внесення плати тощо).

Кваліфікуючі ознаки встановлені для дій, передбачених частинами другою або третьою цієї статті, вчинені:

1) повторно

2) за попередньою змовою групою осіб

3) з отриманням доходу у великому розмірі.

Відповідно до приміти до ст. 301^1 КК України отримання доходу у великому розмірі має місце, коли його сума у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Питання до самоконтролю:

1. У яких нормах розділу XII Особливої частини КК України передбачені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, у чому їх суть і відмінність від добровільної відмови від кримінального правопорушення?

2. Які діяння характеризують об’єктивну сторону групового порушення громадського порядку?

3. Які ознаки відмежовують хуліганство, вчинене групою осіб, та масові заворушення?

4. Які ознаки характеризують об’єктивну сторону масових заворушень?

5. У чому особливість суб’єктивної сторони та суб’єкта хуліганства?

6. Які дії утворюють об’єктивну сторону хуліганства?

7. Що таке особлива зухвалість та винятковий цинізм?

8. У чому особливість мотиву вчинення хуліганства?

9. Які діяння визнаються законом жорстоким поводженням з тваринами і які тварини можуть бути предметом цього кримінального правопорушення?

10. Які види діянь утворюють об’єктивну сторону наруги над могилою?

11. У чому особливість визнання цього кримінального правопорушення закінченим?

ТЕМА 4. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ТА ІНШІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям та загальною характеристикою кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.
2. Незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами (307, 309 та 311 КК України).
3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України).
4. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України).
5. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України).
6. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України) та незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів (ст. 322 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори, контрабанда наркотичних засобів, отруйні та сильнодіючі речовини, допінг, публічне місце, вирощування снотворного маку, утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, вживання одурманюючих засобів, збут, службові повноваження, шахрайство, викрадення.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення

Розділ XIII Особливої частини КК України включає суспільно небезпечні діяння, які за особливостями об'єкта посягання та характером і змістом

об'єктивної сторони віднесені до двох категорій: це – *кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин*, *їх аналогів або прекурсорів* та *інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.*

Кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – це передбачені розділом XIII Особливої частини КК України суспільно небезпечні умисні або необережні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, від дії отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, від впливу радіоактивно забрудненої продукції, а також від поширення епідемій.

Здоров'я як соціальна цінність – це нормальна діяльність організму людини, її фізичне та психічне благополуччя, ***як родовий об'єкт кр. пр.*** – сукупність суспільних відносин, що забезпечують повноцінне фізичне та психічне здоров'я необмеженої кількості не персоніфікованих осіб в масштабах будь-яких територіальних одиниць (області, регіону, країни).

Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – це діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Додатковими об'єктами можуть виступати відносини власності (ст. 308 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»), а у разі незаконної видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України) порушується нормальна діяльність відповідних установ.

Для кр. пр. цього розділу характерна наявність ***предмету***. Більшість предметів кр. пр., пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, включені до *Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), затвердженого постановою КМУ від 06.05.2000 р. № 770 у вигляді Таблиць I–IV.* Перелік складений з урахуванням положень і вимог відповідних міжнародних конвенцій та протоколів ООН, постійно змінюється у зв'язку з доповненням новими видами речовин, потенційна небезпечність яких зумовлюється тяжкими наслідками для здоров'я як конкретної особи, так і населення, для економіки, кожної окремої сім'ї та суспільства в цілому.

Наркотичні засоби – включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання (Списки № 1 Таблиць I, II, III Переліку).

Як предмет кр. пр. наркотичні засоби мають такі ознаки: *медичну* - характеризує здатність цих засобів при їх вживанні викликати наркотичне сп'яніння (ейфорію – хворобливі зміни в організмі людини), а при неодноразовому вживанні й захворюванні на наркоманію – стійкий хворобливий

потяг до таких засобів; *юридичну* - вказує, що за поданням Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками засіб віднесено до наркотичних і включено до Переліку, затвердженого КМУ та опублікованого в офіційних друкованих виданнях.

За джерелом отримання наркотичні засоби бувають *природного походження* - похідні різних сортів конопель - анаша, марихуана, гашиш тощо), опійні препарати, кокаїн, а також *синтетичного* (синтезовані в хімічних лабораторіях (часто кустарних) із різних хімічних речовин (перетин, метадон, фентаніл, фенамін, мелоквалон тощо).

Найбільш поширеними є такі наркотичні засобі як:

Гашиш – відділена смола, очищена чи неочищена, яку одержують з рослин роду Canabis. Найчастіше зустрічається у вигляді спеціально приготовленої суміші відділеної смоли, пилку рослин та подрібнених верхівок рослин канна біс з різними наповнювачами (це можуть бути: паста, плитки, кульки, таблетки тощо).

Екстракти канабісу – засоби, одержані з канна бісу або його смоли шляхом екстрагування будь-якими розчинниками.

Макова соломка – всі частини, цілі чи подрібнені (за винятком дозрілого насіння), рослини виду мак снотворний, зібрані яким завгодно способом, що містять наркотично активні алкалоїди опію.

Марихуана – цілі або різного ступеня подрібнення верхівки рослини канабіс із квітками, залишками стебла чи плодами (за винятком центрального стебла, насіння та листя, якщо вони не супроводжуються верхівками) або окремі їх частини (квітки, пилок), з яких не була виділена смола і які містять тетрагідроканабіноли.

Опій – сік снотворного маку, що згорнувся.

Опій ацетильований – засіб, що отримують шляхом ацетилування опію або екстракційного опію, який містить у своєму складі, крім алкалоїдів опію, моноацетилморфін, диацетилморфін, ацетил кодеїн чи їх суміш.

Опій екстракційний (екстракт макової соломи, концентрат макової соломи) – засіб, що отримують із макової соломи шляхом виділення (екстракції) наркотично активних алкалоїдів за допомогою води або органічних розчинників; може зустрічатися в рідкому, смолоподібному або твердому стані.

Рослина виду мак снотворний – рослина виду Papaver somniferum L.

Рослина роду коноплі – рослина будь-якого роду Canabis.

Морфій – виготовлений з опію препарат, який являє собою безколірні кристали, що погано розчиняються у воді.

Героїн – дуже сильний наркотик, що виготовляється з морфію: у 10 разів сильніший за морфій і у 20 разів – за опій.

Кокаїн – дуже дрібні кристали білого кольору, отримані з листя однієї з південноамерик*анських рослин (кокаїновий кущ).*

Кока лист – лист кокаїнового куща, за винятком листя, з якого видалено весь екгонін, кокаїн та інші наркотично активні алкалоїди.

Кокаїновий кущ – рослина будь-якого виду роду Eryrhoxylon.

Снотворний мак і коноплі є також предметом кр. пр., передбаченого ст. 310 КК України.

Психотропні речовини – включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, що здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або зумовлювати порушення сприйняття, емоцій, мислення, поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (списки № 2 Таблиць I, II, III Переліку).

Ознаки психотропних речовин як предмета кр. пр.: *медична* – психотропні речовини здатні викликати стан одурманювання (сп'яніння) та залежності; *юридична* – речовини віднесено до психотропних Державною службою України з лікарських засобів та контролю за наркотиками та наведено у Переліку. До психотропних речовин належать: мескалін, амфетамін, барбітал, діазепан, феназепам, ЛСД тощо.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу в Україні але не включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють. Виготовлення аналогів наркотичних засобів та психотропних речовин здійснюється під час створення нових фармацевтичних препаратів.

Перелік *особливо небезпечних наркотичних засобів та психотропних речовин* визначено Державним комітетом України з питань контролю за наркотиками і наведено у Списках № 1 і 2 Таблиці 1 Переліку. До них віднесені, зокрема: наркотичні засоби – героїн, кокаїновий кущ, кока лист, макова соломка (концентрат із неї), ефедрин, опій; психотропні речовини – катинон, ЛСД, ЛСД-25, парагексил, МДМА та ін.

Великі й особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів визначено в Таблицях невеликих, великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, що знаходяться у незаконному обігу, затверджених наказом МОЗ від 01.08.2000 р. № 188 (зокрема, кваліфікація кр. пр. діянь здійснюється з посиланням на ч. 2 ст.ст. 305, 307, 314 КК України).

Розмір наркотичних засобів пов'язується з ознаками та властивостями, які характеризують вплив цих засобів на організм людини та наслідки їх вживання. За даними критеріями *невеликий розмір* наркотичного засобу має місце тоді, коли його кількість не перевищує дози для одноразового вживання; *значний розмір* – це кількість, яка перевищує невеликий розмір, але менша від великого розміру; *великий розмір* – така кількість, вживання якої спричиняє захворювання на наркоманію (хворобливий потяг до наркотиків) хоча б однієї особи (кількість доз, які потрібно для цього вжити, залежить, головним чином, від виду наркотичного засобу); *особливо великий розмір* – кількість наркотиків, що в кілька разів перевищує великий розмір.

Зазначені критерії можуть використовуватися і щодо визначення розміру психотропних речовин.

У Таблицях невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, що знаходяться у незаконному обігу, не невизначено розмір аналогів наркотичних засобів чи психотропних речовин, тому предметом кр. пр. є будь-яка їх кількість.

У разі коли предметом кр. пр. виступають наркотичні засоби, які не використовуються у медичній практиці і спричиняють швидку залежність організму людини (наприклад, героїн, ефедрон), то будь-яка кількість названих засобів визнається великими або особливо великими розмірами, а кр. пр., предметом яких вони виступають, мають кваліфікуватися за ч. 2, 3 відповідних статей КК України. Розміри виготовлених наркотичних засобів у виді екстрактів, витяжок, відварів, інших рідин, у тому числі кустарно виготовлених з ефедрину та норефедрину, згідно з існуючими методиками криміналістичних досліджень визначаються у перерахунку на суху речовину.

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів визначає розмір (вагу у грамах) цих предметів, який дозволяє відмежувати кримінально каране діяння з незаконним предметами від адміністративних правопорушень та виступає в якості кваліфікуючих ознак кр. пр. даної категорії.

Так, залежно від розміру діють наступні правила кваліфікації кр. пр.:

1) незаконні дії особи (виробництво, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання) щодо наркотичних засобів або психотропних речовин у невеликих розмірах, вчинені без мети збуту не утворюють складу кр. пр. і тягнуть за собою адміністративну відповідальність за ст. 44 КУпАП. У деяких випадках, коли предметом кр. пр., передбаченого ст. 309 КК України, є особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, їх невеликий розмір не визначається (наприклад, героїн, меткатинон (ефедрон). У такому випадку відповідальність за ст. 309 КК України настає в разі здійснення таких незаконних дій навіть із мізерною кількістю цих наркотичних засобів;

2) значний розмір наркотичних засобів та психотропних речовин, за наявності якого настає кримінальна відповідальність, у Таблицях не визначено. Його наявність констатується тоді, коли вага відповідних речовин більша від невеликої їх кількості, але не досягає великого розміру – тому при вчиненні кр. пр. щодо предмету у значних розмірах діяння кваліфікується за частинами першими відповідних статей КК України;

3) незаконні дії з наркотичними засобами та психотропними речовинами у великих розмірах кваліфікуються за ч. 2 ст.ст. 305, 307, 308, 309 КК України;

4) аналогічні дії щодо наркотичних засобів та психотропних речовин в особливо великих розмірах кваліфікуються за ч. 3 ст.ст. 305, 307, 308, 309 КК України).

При вирішенні питання про кваліфікацію кр. пр. щодо наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів різних видів розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості.

При визначенні сумарної кількості наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів необхідно дотримуватись наступної методики:

1) визначити, яку частку від відповідного розміру (значний, великий або особливо великий розмір) становить кількість кожного із видів досліджуваних наркотичних засобів або психотропних речовин;

2) скласти ці частки;

3) якщо сумарна кількість перевищує 1, то досліджувані предмети можуть бути визнані як у великих або особливо великих розмірах.

Наприклад, з незаконного обігу вилучено кокаїн в кількості 10 грамів згідно з названими вище Таблицями становить 0,66 частки від особливо великого розміру, та марихуану, висушену в кількості 2000 грамів, що становить 0,8 частки від особливо великого розміру для цього засобу. Сума часток становить 0,66 + 0,8. тобто 1,46.

У випадку, якщо кількість кожного із наркотичних засобів різних видів окремо більша одиниці, це є підставою для визнання їхньої кількості такою, що відповідає особливо великим розмірам.

При цьому вага макової соломки чи марихуани (верхівок з листям і залишками стебел конопель) визначаються в залежності від того, були вони висушені чи ні.

Наприклад, з незаконного обігу вилучено наркотичні засоби, які згідно з висновком експертизи є особливо небезпечним наркотичним засобом маковою соломою невисушеною вагою 10 кг 005 г, що є великим розміром, рідину вагою 29,75 г, що містить у собі особливо небезпечний наркотичний засіб – екстракційний опій, вага сухого залишку якого становить 1,254 г.

Якщо поряд із наркотичними засобами чи психотропними речовинами предметом кр. пр. були також прекурсори, об'єднання кількості таких засобів або речовин із кількістю останніх не допускається. Складання можливе лише кількох прекурсорів різних видів (п. 21 ПП ВСУ від 26.04.2002 р. № 4).

Прекурсори – речовини та їх солі, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Таблиці IV Переліку. Самі по собі прекурсори не призначені для вживання з метою викликати наркотичне сп'яніння чи одурманювання, а лише є сировиною. Перелік прекурсорів також затверджується Державною службою України з лікарських засобів та контролю за наркотиками.

Прекурсори поділяються: на *фармакологічні* – початкова хімічна сировина, з якої виготовляються синтетичні наркотики або психотропи (список № 1 Таблиці IV); *промислові* – ті, що використовуються в процесі виготовлення природних напівсинтетичних та синтетичних наркотичних чи психотропних речовин (список № 2 Таблиці IV).

До прекурсорів належать: ацетон, етиловий ефір, соляна, сірчана кислоти, толуол тощо.

Фальсифікований лікарський засіб – лікарській засіб, який умисно промаркований неідентично (невідповідно) відомостям (одній або кільком) про лікарський засіб із відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, а так само лікарський засіб, який умисно підроблений в інший спосіб і не відповідає відомостям (одній або кільком), у тому числі щодо складу про лікарський засіб із відповідною назвою, що внесені

до Державного реєстру лікарських засобів України (Закон України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР).

Під *великим розміром фальсифікованих лікарських засобів* визнаються така кількість засобів, яка відповідає вартості сертифікованих лікарських засобів, вартість яких становить від 50 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, під *особливо великим розміром* – вартість яких становить 500 і більше таких мінімумів (Наказ МОЗ «Про визначення понять «великі» та «особливо великі» розміри фальсифікованих лікарських засобів» від 22.04.2013 р. № 321).

Отруйні речовини (ст. 321 КК України) – це речовини рослинного, тваринного і мінерального походження або продукти хімічного синтезу, здатні при впливі на живий організм викликати гостре або хронічне отруєння або смерть (ангідрит оцтової кислоти, миш'як.

Сильнодіючі речовини (ст. 321 КК України) – це речовини синтетичного або природного походження, в тому числі рослини, зо заподіюють небезпечний вплив на організм людини, і можуть нанести шкоду її здоров'ю та життю при прийомі їх не в медичних цілях.

Одурманюючі засоби (ст.ст. 322 та 324 КК України) – це засоби, що спричиняють одурманюючий ефект, який змінює психіку і поведінку людини, і не входять до списку наркотичних, психотропних, отруйних і сильнодіючих речовин.

Мікробіологічні та інші біологічні агенти (ст. 326 КК України) – предмети і речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біологічні препарати, мікроорганізми, патогенні для людей і тварин тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей.

Допінг (ст. 323 КК України) – речовини і методи, які використовуються для підвищення працездатності спортсменів, є потенційно небезпечними для здоров'я і заборонені для вживання антидопінговим Кодексом Олімпійського руху.

Токсини (ст. 326 КК України) – сполуки (частина білкової природи) бактерійного, рослинного або тваринного походження, здатні при потраплянні в організм людини спричиняти захворювання або смерть (містяться в отрутах змій, павуків, скорпіонів).

Радіоактивно забруднені продукти та інша продукція (ст. 327 КК України) – продукти рослинного або тваринного походження, призначені для вживання людьми, а також будь-яка інша продукція сільськогосподарського або іншого походження, яка має на поверхні частинки радіоактивного матеріалу у вигляді пилу або містить радіоактивні частинки в клітинах рослин або тварин понад допустимі рівні.

Об'єктивна сторона більшості кр. пр. проти здоров'я населення характеризується діяннями у формі ***активних дій***: це – викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України); схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України); спонукання

неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК України). Такі кр. пр. як порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України), порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325 КК України) як і порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326 КК України) можуть вчинятися *як шляхом дій так і* ***бездіяльності***.

Норми цього розділу здебільшого є *бланкетними.* В більшості статей розділу XIII Особливої частини КК ознаки складів кр. пр. сформульовані таким чином, що вони не розкривають, в чому конкретно полягає порушення відповідних правил (зокрема, порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України), порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325 КК України) або не дають конкретного переліку предметів кр. пр. (психотропних речовин, допінгу, токсинів тощо). Тому встановлення ознак предмета та характеру у змісту ознак об'єктивної сторони відповідних кр. пр. вимагає звернення до нормативно-правових актів інших галузей права. Зокрема, поняття дій, які означають незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, розкривається у Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», перелік наркотичних засобів у постанові КМУ від 06.05.2000 р. № 770.

Більшість розглядуваних складів кр. пр. сконструйовані як *формальні склади* і вважаються закінченими з моменту вчинення діянь (незаконне виробництво наркотичних засобів, посів або вирощування снотворного маку чи конопель, незаконне введення в організм наркотичних засобів тощо). В той же час, настання певних наслідків пов'язане з констатацією закінченого кр. пр. у кваліфікованих та особливо кваліфікованих складах кр. пр.. Так, незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яке заподіяло середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, кваліфікується за ч. 2, а настання смерті потерпілого внаслідок таких дій – за ч. 3 ст. 314 КК України; заготівля, перероблення з метою збуту або збут продуктів харчування чи іншої продукції, радіоактивно забруднених понад допустимі рівні, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – за ч. 2 ст. 327 КК України.

Суб'єктом розглядуваних кр. пр. являється фізична осудна особа, яка досягла *16-ти річного віку*. Виключенням являється викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України), які передбачають кримінальну відповідальність з *14-ти років*. В процесі кваліфікації ряду діянь вимагає встановлення ознак, які характерні для *спеціального суб'єкта* кр. пр. Такими є незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України); спонукання неповнолітніх до вживання допінгу (ст. 323 КК України) та інші. Якщо розглядувані діяння вчинила особа, яка не володіє ознаками спеціального суб'єкта, кваліфікація за даними статтями виключається.

Із **суб'єктивної сторони** кр. пр. проти здоров'я населення можуть вчинятися умисно (у переважній більшості) та з необережності. Діянням, які проявляються у порушенні певних правил (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України), порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325 КК України) тощо), притаманні обидві форми вини. Для кваліфікації ряду кр. пр. необхідним є встановлення спеціальної мети, яка в якості обов'язкової ознаки включена до диспозицій відповідних норм. Такими є, зокрема, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин (ст. 311 КК України).

2. Незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами (307, 309 та 311 КК України)

Стаття 307. *Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів*

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 цього Кодексу, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини, -

караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього, -

караються позбавленням волі на строк від дев'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

4. Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті, частина перша статті 309 цього Кодексу).

{Стаття 307 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3826-VI від 06.10.2011, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Стаття 309. *Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту*

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту -

караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб чи протягом року після засудження за цією статтею або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах, -

караються штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені із залученням неповнолітнього, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

4. Особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою цієї статті.

{Стаття 309 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Стаття 311. *Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів*

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин -

караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, або з метою збуту, а також незаконний збут прекурсорів -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частиною першою, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна.

4. Особа, яка добровільно здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконні їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті).

{Стаття 311 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Під незаконними діями, які складають зміст кримінально протиправного діяння в **об'єктивній стороні** аналізованих кр. пр., розуміється незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за ст. 307 КК України. Аналогічні дії щодо зазначених предметів, вчинені без мети збуту, утворюють склад кр. пр., передбачений статтею 309 КК України, а таке ж діяння з прекурсорами кваліфікуються за статтею 311 КК України.

Незаконне виробництво – всі дії, пов'язані із серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин із хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують, здійснені всупереч установленому законом порядку (п. 3 ПП ВСУ від 26.04.2002 р. № 4).

Серійне одержання зазначених засобів або речовин означає їх виготовлення серіями, за певним стандартом (нормою, зразком, мірилом), тобто вони є типовим виробом, що має відповідати певним вимогам щодо якості, хімічного складу, фізичних властивостей, ваги, форм і розмірів, у тому числі вимогам фармацевтичного підприємства. Тобто йдеться про промисловий спосіб виготовлення цих засобів і речовин.

Виробництво наркотичних засобів або психотропних речовин поза обліком на підприємствах, які випускають подібну продукцію, за наявності підстав слід *додатково кваліфікувати за ст. 308 КК України*.

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин – це всі дії (включаючи рафінування, підвищення у препараті концентрації наркотичних засобів і психотропних речовин чи їх переробку), здійснені всупереч установленому законом порядку, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини (абз. 3 п. 3 ПП ВСУ від 26.04.2002 р. № 4).

Виготовленням можуть бути визнані: перероблення сировини, яка містить наркотичну речовину до придатного для споживання стану (шляхом екстрагування макової соломки); підвищення концентрації наркотичного засобу шляхом його рафінування (виготовлення з конопель гашишу, анаші, смоли і гашишної олії з додаванням до цих рослин домішок – розчинників, жирів, води та ін.); перегонка, очищення або синтез з використанням хімічних речовин різного роду нарко-, психотропомісних препаратів, фармакологічних прекурсорів з одержанням унаслідок таких дій призначених для вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Виготовлення наркотичних засобів та препаратів може бути здійснене шляхом приведення рослин, що віднесені до групи наркотиковмісних, до стану, який дає можливість використовувати їх як наркотичний засіб (сушіння та подрібнення конопель, збирання та подальше висушування пилку, приготування відвару), а також відокремлення макових голівок з подальшим подрібненням від рослин маку, збирання соку (опію).

Незаконним придбанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів необхідно вважати їх купівлю, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення знайденого. Під ***незаконним придбанням*** розуміється також збирання залишків наркотиковмісних рослин на пожнивних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках

громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях (абз. 6 п. 3 ПП ВСУ від 26.04.2002 р. № 4).

Відсутній склад кр. пр. у придбанні наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за виданим на законних підставах рецептом лікаря, а також під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (наприклад, оперативна закупка – операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин) у межах кримінального провадження (ст. 5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР).

Придбання наркотичних засобів або психотропних речовин за підробленими документами на їх видачу, а також за незаконно виданим рецептом утворює сукупність кр. пр., передбачених ст. 307 та відповідно ст.ст. 318 або 319 КК України.

Протиправне зберігання утворюють будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів у володінні винного (особа може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). При цьому відповідальність настає незалежно від тривалості, способів (таємно чи відкрито) і місця зберігання.

Незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів полягає в умисному переміщенні цих засобів і речовин будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Для визнання перевезення незаконним не має значення, чи є особа власником цих засобів або речовин.

Обов'язковою ознакою кримінально протиправного перевезення є використання будь-якого транспортного засобу (потягу, літака, судна, автомобіля, міського автомобільного та електротранспорту тощо).

Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів потрібно відрізняти їх ***перенесення з одного місця в інше***, коли транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як ***придбання та/або зберігання*** цих засобів і речовин та кваліфікуватися за ст.ст. 307 або 309 КК України із зазначенням відповідної ознаки кр. пр. – «придбання» або «зберігання».

Пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або іншим способом з одного місця в інше в межах України. При цьому кр. пр. вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі із зазначеними засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні.

Якщо кр. пр. не було доведено до кінця з незалежних від волі винного причин (наприклад, у зв'язку із затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або під час огляду в момент здачі для пересилання), дії останнього належить кваліфікувати як замах на вчинення цього кр. пр. за ст.ст. 15, 307 КК України.

Під ***незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів*** потрібно розуміти будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР та «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР – продаж, дарування, обмін, оплата послуги, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин як ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо. Незаконний збут передбачає відчуження цих засобів чи речовин іншій особі, яка може розпоряджатися ними (або їх частиною) як своїм майном.

Обопільне введення ін'єкцій (спільне куріння чи вживання іншим способом) наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогів особами, які їх виготовили разом або придбали за спільні кошти, збуту не утворюють (п. 4 ПП ВСУ від 26.04.2002 р. № 4).

Якщо наркотичний засіб було виготовлено з метою збуту, а особа не встигла його збути, діяння кваліфікується як закінчене кр. пр. – виготовлення з метою збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а не як готування до збуту.

Збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, поєднаний зі схилянням особи до їх вживання, утворює сукупність кр. пр., передбачених ст.ст. 307 і 315 КК України.

Безоплатні передача чи пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин у місця позбавлення волі на прохання засудженого його рідними, близькими є способом збуту таких предметів і кваліфікуються судами як збут за ч. 2 ст. 307 КК України. Аналогічні дії, вчинені щодо засобів та речовин, які належать засудженому або придбані на його кошти, не утворюють складу збуту і мають кваліфікуватись як незаконні дії, передбачені ст. 309 КК України, вчинені за попередньою змовою групою осіб.

Відмінність між складами кр. пр., передбачених ст.ст. 307 та 309 КК України, полягає у змісті та характері ознак суб'єктивної сторони кр. пр.: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер вчинюваних нею діянь, відповідальність за які передбачена ст. 307 КК України, і бажає їх вчинити, маючи на меті збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. За ст. 309 КК України кваліфікується вчинення діянь щодо названих предметів при відсутності у особи умислу щодо їх збуту.

Про ***умисел на збут*** наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта кр. пр.; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх; тощо. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру.

У випадку, якщо особа під виглядом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини, що не відносяться до даної категорії предметів (крейду, муку, цукор, тощо), з метою

заволодіння грошима чи майном особи, яка придбає названі засоби або речовини, діяння містить ознаки шахрайства і повинно кваліфікуватись як шахрайство, а дії покупця – як замах на вчинення кр. пр., передбачених ст.ст. 307, 309 або 311 КК України.

Кр. пр., передбачене ст. 307 КК України, визнається закінченим з моменту вчинення однієї із зазначених у цій статті альтернативних дій.

Так, *незаконне виготовлення, виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів* утворює закінчений склад кр. пр. з моменту, коли почали вчинятися дії, спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації, незалежно від кінцевого результату. Тому припинення злочинного виробництва або виготовлення в той момент, коли особа, маючи на меті отримати в кінцевому результаті наркотичні засоби у великих або особливо великих розмірах, не отримала бажаної кількості продукту, не виключає кваліфікації вчиненого як закінченого кр. пр. відповідно за ч. 2 або 3 ст.ст. 307 чи 309 КК України.

Придбання є закінченим кр. пр. з моменту отримання винним тієї кількості наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, яку прагне отримати особа. У разі недосягнення такого результату вчинене може кваліфікуватись як замах на придбання за ст. 15 та відповідними частинами ст. 307 КК України. Зберігання та перевезення вважаються закінченими у будь-який період вчинення цих діянь. Збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів є закінченим кр. пр. з моменту передачі цих предметів від розповсюджувача до набувача.

У випадках, коли винна особа вчинила одну або кілька зазначених дій, але не встигла вчинити іншу дію із числа тих, що охоплювалися її умислом, вчинене має розглядатись як закінчене кр. пр. за виконаними діями, а незавершена дія окремої кваліфікації як готування до кр. пр. або як замах на кр. пр. не потребує.

Якщо наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги були виготовлені як для особистого вживання, так і з метою збуту, вчинене діяння утворює сукупність кр. пр. і кваліфікується за ст.ст. 307 та 309 КК України. За ст. 309 КК України кваліфікуються дії винного лише в частині виробництва, виготовлення, перевезення, пересилання і зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити.

Кваліфікація незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів як складу кр. пр., передбаченого ст. 311 КК України, можлива лише при наявності конкретної мети – їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин.

Незаконні дії з прекурсорами кваліфікуються в залежності від мети вчинених діянь:

Для особистого використання при виготовленні наркотичних засобів або психотропних речовин – за ч. 1 ст. 311 КК України; з метою збуту прекурсорів іншим особам, котрі займаються незаконним виготовленням наркотичних засобів або психотропних речовин – за ч. 2 ст. 311 КК України, а за відсутності

таких цілей – за ст. 320 КК України, яка передбачає відповідальність за порушення встановлених правил виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання прекурсорів.

Необхідно мати на увазі, що виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут речовин, віднесених до категорії прекурсорів, визнаються незаконними, якщо ці дії вчинено з порушенням вимог статей 6, 11, 12, 15 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори». У тих випадках, коли особа придбала у підприємства роздрібної торгівлі прекурсори, включені до списку № 2 таблиці IV Переліку, для використання їх у господарських, технічних чи побутових цілях (наприклад, для виконання малярних робіт, заправки акумуляторів тощо), дії з цими речовинами не можна вважати незаконними.

Суб'єктом кр. пр., передбачених ст.ст. 307, 309 та 311 КК України, може бути будь-яка осудна особа, яка *досягла 16 років*. При вчиненні зазначених незаконних дій з залученням неповнолітніх відповідальність настає з *18-ти років*.

Вчинення *службовою особою* з використанням свого службового становища незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів з метою збуту, а так само їх збут, утворює сукупність кр. пр.– ст. 364, ст.ст. 307 або 311 КК України.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується виною у формі *прямого умислу*. Особа усвідомлює, що вчиняє діяння всупереч передбаченому законом порядку і певним правилам, або діяння, щодо яких існує заборона, і бажає їх вчинити. Особливості кваліфікації виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів пов'язані з метою вчинення таких дій – наступним їх збутом.

Якщо наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги були виготовлені як для особистого вживання, так і з метою збуту, вчинене діяння утворює сукупність кр. пр. і кваліфікується за ст.ст. 307 та 309 КК України. За ст. 309 КК України дії винного кваліфікуються лише в частині виробництва, виготовлення, перевезення, пересилання і зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити.

Якщо особа під виглядом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини, що не віднесені до даної категорії предметів (крейду, борошно, цукор тощо), з метою заволодіння грошима чи майном іншої особи, діяння винного має кваліфікуватись як шахрайство (ст. 190 КК України), а дії покупця – як замах на вчинення кр. пр., передбачених ст.ст. 307 або 309 КК України.

Ч. 2 ст.ст. 307, 309 та 311 КК України передбачає кваліфікований склад кр. пр., а ч. 3 – особливо кваліфікований.

В якості **кваліфікуючих ознак** за ч. 2 даних статей передбачено вчинення названих вище кримінально протиправних діянь:

1) за попередньою змовою групою осіб (ст.ст. 307, 309, 311 КК України);

2) повторно (ст.ст. 307, 309, 311 КК України);

3) особою, яка раніше вчинила одне із кр. пр., передбачених ст.ст. 308-310, 312, 314, 315, 317 (ст. 307 КК України); передбачених ст.ст. 307, 308, 310, 317 (ст. 309 КК України);

4) із залученням неповнолітнього (ст. 307 КК України);

5) збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян (ст. 307 КК України);

6) передачу цих речовин у місця позбавлення волі (ст. 307 КК України);

7) якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах (ст.ст. 307, 309 КК України), прекурсори у великих розмірах (ст. 311 КК України);

8) якщо предметом таких дій були особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини (ст. 307 КК України).

В якості **особливо кваліфікуючих ознак** за ч. 3 передбачено вчинення названих вище кримінально протиправних діянь:

1) організованою групою (ст.ст. 307, 311 КК України);

2) якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах (ст.ст. 307, 309 КК України), прекурсори в особливо великих розмірах (ст. 311 КК України);

3) вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього (ст. 307 КК України), із залученням неповнолітнього (ст. 309 КК України).

Кваліфікуюча ознака «вчинення кр. пр. повторно» передбачає вчинення двох або більше діянь із передбачених у ст. 307 КК України.

Так, за ознакою повторності кваліфікується придбання 1 кг висушеної макової соломки, виготовлення опію ацетильованого та його збут і наступне придбання 1,5 кг марихуани з метою збуту.

Не утворює повторності послідовне вчинення різних діянь стосовно одного предмета. При цьому не можуть кваліфікуватися як повторні виробництво, виготовлення, придбання певної кількості наркотичного засобу (психотропної речовини) та їх подальше зберігання, перевезення, пересилання і збут, якщо ці дії вчинені вперше і їх предметом від початку до кінця були одні й ті ж наркотичні засоби або психотропні речовини, навіть коли діяння були вчинені як кілька окремих самостійних епізодів, однак об'єднані єдиним умислом. Наприклад, збирання, зберігання невисушеної маріхуани з наступним її досушуванням, фасуванням і продажем (збутом) кільком особам, якщо мета на збут такого наркотичного засобу існувала з моменту його придбання, утворюють закінчене кр. пр. і кваліфікуються за ч. 1 ст. 307 КК України.

Так, Подільським районним судом м. Києва засуджена громадянка В., яка в м. Києві придбала у знайомого їй громадянина К. психотропну речовину з ефедрину у медичному ін'єкційному шприці місткістю 5 мл для власного вживання без мети збуту. Вказаний шприц з психотропним препаратом В. перевезла громадським транспортом до місця свого проживання, де зберігала до часу затримання її працівниками міліції.

Згідно з висновком судово-хімічної експертизи вилучений у В. медичний ін'єкційний шприц містив кустарно виготовлений психотропний препарат з ефедрину, вагою, в перерахунку на сухий залишок 0,444 г.

Дії В. кваліфіковані судом за ч. 1 ст. 309 КК України, як незаконне придбання, зберігання, перевезення психотропної речовини без мети збуту.

Слід розцінювати як вчинення кр. пр. повторно виготовлення вдруге з тієї ж макової соломки ацетильованого опію і збут його іншій особі, якщо умисел на вчинення таких дій виник після здійснення попередніх епізодів виготовлення та збуту.

Згідно з ч. 2 ст. 32 КК України не є повторністю продовжуване кр. пр., що складається з двох або більше вчинених в різний час тотожних кримінально протиправних діянь, об'єднаних єдиним кримінально протиправним наміром. Продовжуване кр. пр. схоже на повторність кр. пр. тому, що складається з кількох тотожних дій, але при продовжуваному к кр. пр. особа має єдиний кримінально протиправний намір, що охоплює заздалегідь поставлену мету та єдиний умисел, що об'єднує всі вчинені особою діяння. При повторному ж вчиненні кр. пр. кожне з них має свою суб'єктивну сторону і самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого кр. пр. Продовжуване кр. пр. виключає повторність і діяння особи кваліфікується як єдине кр. пр., наприклад, за ч. 1 ст. 307 КК України – як продовжуваний збут наркотичних засобів.

Так, дії громадянина К., який виготовив з метою збуту 10 грам опію ацетильованого і на протязі декількох днів продав наркотик 3 особам, є прикладом продовжуваного одиничного злочину. Умисел на збут даного наркотичного засобу сформувався у винного в процесі його виготовлення. Мета полягала у збуті всієї кількості приготовленої рідини і була досягнута послідовними тотожними діями.

Аналогічні дії громадянина М. можуть бути кваліфіковані як множина злочинів у випадку, якщо, кожен епізод збуту виготовленого наркотичного засобу винний вчиняв зі знову виниклим умислом (наприклад, коли виникала потреба у грошах, умисел на збут виникав після прохання іншої особи, тощо). Таким чином, М., здійснюючи кожен випадок продажу наркотику, в той момент не мав наміру на збут в подальшому іншої кількості речовини, а кожен збут був самостійним епізодом, тому в його діях наявна повторність, а не одиничний продовжуваний злочин, і вчинені діяння підлягають кваліфікації за ознаками повторності за ч. 2 ст. 307 КК України.

Послідовне вчинення особою кількох кримінально протиправних діянь утворює сукупність кр. пр., у якій кожне наступне кр. пр. (крім першого) кваліфікується із вказівкою на повторність діяння. Аналогічне правило кваліфікації застосовується і у випадку, коли особа в минулому була засуджена за вчинення однорідного чи такого ж самого кр. пр. або будь-якого із кр. пр., передбачених ст.ст. 308-310, 312, 314, 315, 317 КК України.

Наприклад, незаконне придбання, зберігання з метою збуту і збут наркотичних засобів, а також незаконне виготовлення, зберігання наркотичних засобів без мети збуту, вчинені повторно особою, яка вчинила раніше кр. пр.,

передбачений ч. 1 ст. 317 КК України, кваліфікуються за ч. 2 ст. 307 та ч. 2 ст. 309 КК України.

Кр. пр. належить кваліфікувати як *вчинене за попередньою змовою групою осіб* тоді, коли за домовленістю, яка виникла до початку вчинення відповідного кр. пр., в ньому брали участь як співвиконавці або з розподілом ролей два й більше суб'єкти кр. пр., які діяли для досягнення спільної мети – вчинення діянь стосовно наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів цих речовин або прекурсорів.

Залучення неповнолітнього (малолітнього) – це фактичне його втягнення повнолітньою особою у виробництво, виготовлення перевезення, зберігання з метою збуту (а рівно без мети збуту) або збут наркотичних засобів чи психотропних речовин, відповідальність за вчинення яких передбачена ст.ст. 307 та 309 КК України. Малолітній, щодо якого може бути вчинене будь-яке із кримінально протиправних діянь – це особа у віці до 14 років, неповнолітній – від 14 до 18 років.

Неповнолітній виступає співучасником кр.пр. в якості співвиконавця або пособника. Його залучення відбувається шляхом фізичного (погрози, примусу, шантажу) або психічного (переконування, умовляння, обіцянки винагороди) впливу на особу, а також через обман залученого.

Залучення неповнолітнього – фактичне втягнення суб'єктом цього кр. пр. особи у віці від 14 до 18 років у виконання будь-якої дії, яка складає об'єктивну сторону цього кр. пр. Залучення може проявлятися як шляхом психічного, так і фізичного впливу на неповнолітнього.

Залучення неповнолітньої особи, на думку А.А. Музики, означає фактичне втягнення його дорослим шляхом психічного, фізичного впливу або в інший спосіб у незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів або психотропних речовин. А також способами вплину на неповнолітнього може бути обіцянка матеріальної чи іншої вигоди, використання матеріальної чи службової залежності, обман.

Неповнолітній може брати участь у вчиненні як одного з таких кримінально протиправних діянь, так і декількох з них (наприклад, у виробництві, перевезенні чи зберіганні наркотичних засобів чи психотропних речовин) як співвиконавець так як і пособник. Склад цього кр. пр. є закінченим за умови, що неповнолітній брав участь у вчиненні таких дій хоча б один раз. Неповнолітній у такому разі несе відповідальність за вчинення лише тих дій, які охоплювалися його умислом, тобто за ст.ст. 307 або 309 КК України.

Якщо під втягненням неповнолітнього у кримінально протиправну чи іншу антигромадську діяльність можна розуміти певні дії дорослої особи, пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох кр. пр. або займатись іншою антигромадською діяльністю , то вчинення кр. пр. у сфері незаконного обігу наркотичних засобів або психотропних речовин із залученням неповнолітнього можна характеризувати як будь-які умисні дії особи, які здатні викликати у неповнолітнього бажання взяти участь у вчинені аналізованих кр. пр., або

створити таку обстановку, коли неповнолітній буде змушений прийняти пропозицію щодо вчинення кримінально протиправних діянь; це фактичне втягнення суб'єктом кр. пр. особи у віці від 14-ти до 18-ти років у виконання будь-якої дії, що складає об'єктивну сторону кр. пр.

В якості конструктивних ознак об'єктивної сторони втягнення в діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, необхідно звернути увагу на такі форми кримінально протиправного впливу на неповнолітнього як обіцянка, обман, погроза, умовляння та інші можливі діяння.

Обіцянка – це переконування зацікавленою особою у можливості забезпечення неповнолітньому отримання будь-яких благ, що є важливими чи становлять особливий інтерес для останнього. Обіцянки можуть бути пов'язані з задоволенням потреб неповнолітнього у наркотиках, якщо той є наркозалежним, у отриманні матеріальних благ, грошей. Також у виконанні обіцянки, що безпосередньо не пов'язана з інтересами неповнолітнього, але є важливою обставиною для нього. Наприклад, обіцянка сприяти особі у працевлаштуванні, надати допомогу у лікуванні рідних та близьких неповнолітнього та ін.

Кримінальна відповідальність за вчинення кримінально протиправного діяння із залученням неповнолітніх наступає лише у тих випадках, коли винний усвідомлює, що залучена ним до кр. пр. особа є неповнолітньою (малолітньою), або, коли він цього не усвідомлює, але повинен був і міг це усвідомлювати за конкретних обставин. Додаткової кваліфікації за ст. 304 КК України вчинення діяння із залученням неповнолітнього (малолітнього) не потребує.

Так, Житомирським районним судом Житомирської області був засуджений за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК, раніше судимий за ст. 2291 громадянин Б., який, знаючи, що його сусід по будинку С. вживає наркотики (через ін'єкції ацетильованого опію), запропонував останньому разом з ним поїхати до Вінницької області, купити там у невстановлених слідством осіб макову соломку, а потім у нього в помешканні виготовляти готовий наркотичний засіб з метою послідуючого збуту. Неповнолітній С. погодився на вчинення злочинних дій по придбанню, перевезенню, виготовленню з метою збуту наркотичних засобів, так як через залежність від наркотиків змушений був регулярно їх вживати і шукав будь-яку можливість для придбання наркотиків. Про неповнолітній вік С. громадянину Б. було добре відомо. Дії Б. були кваліфіковані за ч. 2 ст. 307 КК як придбання, перевезення, виготовлення, зберігання з метою збуту, а також збут наркотичних засобів, вчинені повторно із залученням неповнолітнього.

Як збут у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в місцях масового перебування громадян розглядаються будь-які умисні дії щодо відчуження наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з передачею їх зацікавленим особам у приміщеннях або на прилеглій території навчальних закладів (шкіл, коледжів, університетів тощо), на авто- та залізничних вокзалах, в аеропортах, на ринках, у парках, розважальних закладах, на стадіонах, дискотеках, у комп'ютерних клубах тощо.

Якщо збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів супроводжується схилянням до їх вживання, вчинене утворює сукупність кр. пр., передбачених ст.ст. 307 та 315 КК України.

Збут чи передача наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місця позбавлення волі – це будь-які дії з доставляння зазначених речовин і засобів до приміщень або на територію кримінально-виконавчих установ як відкритого, так і закритого типу, до слідчих ізоляторів, ізоляторів тимчасового тримання, дисциплінарних батальйонів, гауптвахт, у яких відбувають покарання особи, засуджені до позбавлення волі, тощо.

У Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженому постановою КМУ від 06.05.2000 р. № 770, визначено розмір (вагу у грамах) цих засобів і речовин, який дозволяє відмежувати кримінально каране діяння з ними від адміністративних правопорушень та виступає як кваліфікуюча ознака кр. пр. даної категорії.

Кваліфікація діянь з урахуванням особливостей предмета здійснюється таким чином.

Незаконні дії особи (виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання) щодо наркотичних засобів або психотропних речовин у невеликих розмірах, вчинені без мети збуту, не утворюють складу кр. пр. і тягнуть за собою адміністративну відповідальність за ст. 44 КУпАП. У деяких випадках, коли предметом кр. пр., передбаченого ст. 309 КК України, є особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, наприклад, героїн, меткатинон (ефедрон), їх невеликий розмір не визначається і відповідальність за ст. 309 КК України настає в разі вчинення будь-яких незаконних дій навіть із мізерною кількістю цих засобів (речовин).

Визнані аналогами синтетичні чи природні речовини виготовляються шляхом незначної зміни молекулярної структури існуючих наркотичних засобів і психотропних речовин, і хоча вони не включені до Переліку цих засобів та речовин, однак відтворюють їх психоактивну дію, справляють на людину аналогічний наркотикам та психотропам вплив. Тому при встановленні розміру цих речовин необхідно виходити з кількісних показників наркотичних засобів та психотропних речовин, аналогами яких вони є.

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України)

1. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна.

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах, -

карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Примітка. *Поняття великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або фальсифікованих лікарських засобів, що застосовується в цьому розділі, визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.*

{Стаття 305 із змінами, внесеними згідно із Законом № 875-V від 05.04.2007; в редакції Закону № 3718-VI від 08.09.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 5065-VI від 05.07.2012, № 5460-VI від 16.10.2012, № 770-VIII від 10.11.2015}

Основним безпосереднім об'єктом цього кр. пр. є встановлений з метою забезпечення охорони здоров'я населення порядок переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів через митний кордон України.

Предмет кр. пр. – наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори, фальсифіковані лікарські засоби. Для наявності складу кр. пр., передбаченого ч. 1, розмір предмета контрабанди значення не має.

Об'єктивна сторона кр. пр. може бути здійснене у *двох формах* активних дій – переміщення через митний кордон України: а) поза митним контролем або б) з приховуванням від митного контролю наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів.

За своїм змістом ці дії аналогічні діям при вчиненні контрабанди (діяння кваліфікується за ст. 201 КК України) і полягають у переміщенні предметів через митний кордон України: з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів чи способів, що утруднюють їх виявлення; шляхом надання одним товарам вигляду інших; з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані.

Відповідно до п. 53 ст. 4 МК України під *спеціально виготовленим сховищем (тайником)* треба розуміти сховище, виготовлене з метою незаконного переміщення товарів через митний кордон України, а також обладнані і пристосовані з цією ж метою конструктивні ємності та предмети, які попередньо піддавалися розбиранню, монтажу тощо.

Використанням *інших засобів чи способів*, що утруднюють виявлення предметів, можуть визнаватися, зокрема, приховування останніх у валізах, одязі, взутті, головному вбранні, речах особистого користування, на тілі або в організмі людини чи тварини, а також надання одним предметам вигляду інших (зміна їх зовнішніх ознак – форми та стану, упаковки, ярликів, етикеток тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони контрабанди є ***місце*** вчинення кр. пр. – **митний кордон**, тобто межі митної території України, які збігаються з державним кордоном, за винятком кордонів спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон є складовою частиною митного кордону України.

Кр. пр. визнається *закінченим* з моменту фактичного виявлення у винного під час митного контролю наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів на території України або при спробі перетнути державний кордон України в іншому місці, поза зоною митного контролю (*формальний склад*).

Якщо названі вище предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу, особистого огляду тощо), діяння є замахом на контрабанду і кваліфікується за ст.ст. 15 та 305 КК України.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю кр. пр. – за ст. 305 КК України та відповідно за ст. 307 або ст. 309 КК України.

Незаконне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів через митний кордон України в поєднанні з протиправними наркоопераціями, вчиненими на її території до вивезення вказаних засобів (речовин), утворює сукупність кр. пр., передбачених ст.ст. 306 або 307 та ч. 2, 3 ст. 15, ст. 305 КК України; збут або використання таких засобів (речовин) для особистих потреб у межах України, вчинені після їх імпортування, – за сукупністю кр. пр., передбачених ст.ст. 305, 307 або 309 КК України.

Суб'єкт кр. пр. – *загальний*, тобто особа, яка на момент вчинення контрабанди досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується виною у формі *прямого умислу*: винний усвідомлює незаконність своїх дій з переміщення засобів і речовин через митний кордон поза митним контролем чи з приховуванням від нього і бажає в обхід установлених правил ввезти їх в Україну чи вивезти з неї.

Добровільна відмова від вчинення контрабанди чи порушення митних правил можлива до моменту прийняття митним органом митної декларації.

Кваліфікуючими ознаками кр. пр. (ч. 2 ст. 305 КК України) є вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів:

1) *повторно.* Повторною контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів слід вважати в тих випадках, коли це кр. пр. вчинено особою, яка раніше вчинила кр. пр., склад якого передбачений ст. 305 КК, незалежно від того, чи була вона засуджена за попереднє кр. пр.

2) *за попередньою змовою групою осіб*. Контрабанда вважається вчиненою *за попередньою змовою групою осіб* (ч. 2 ст. 305 КК України) тоді, коли в її здійсненні брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь,

тобто до початку кр. пр., домовилися про спільне його вчинення. Діяння кожного із співвиконавців кваліфікуються за ч. 2 ст. 305 КК України незалежно від того, яку роль виконувала особа у кр. пр. У разі, коли особа вчинила контрабанду у співучасті з організатором, підбурювачем, пособником, зазначена кваліфікуюча ознака відсутня (п. 9 ПП ВСУ «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 03.06.2005 р. № 8);

3) *якщо речовини, їх аналоги або прекурсори або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах.*

Особливо кваліфікуючими ознаками (ч. 3 ст. 305 КК України) аналізованого кр. пр. є вчинення його:

1) *організованою групою.* Відповідно до положень ч. 3 ст. 28 КК України контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів визнається вчиненою організованою групою, коли в готуванні або вчиненні зазначеного кр. пр. брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувались у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кр. пр., об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім її учасникам

2) *якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах.* При вирішенні питання про те, чи є розмір наркотичних засобів або психотропних речовин великим або особливо великим (ч. 2 чи ч. 3 ст. 305 КК України, треба керуватися Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які перебувають у незаконному обігу (затверджені наказом МОЗ України від 01.08.2000 р. № 188), а питання про те, чи були ці засоби й речовини особливо небезпечними, – Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (затверджений постановою КМУ від 06.05.2000 р. № 770; з наступними змінами).

4. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України)

1. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів -

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. *Під великим розміром слід розуміти кошти, сума яких становить двісті та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.*

{Стаття 306 із змінами, внесеними згідно із Законами № 430-IV від 16.01.2003, № 485-IV від 06.02.2003, № 3826-VI від 06.10.2011, № 4016-VI від 04.11.2011, № 770-VIII від 10.11.2015; в редакції Закону № 361-IX від 06.12.2019}

Безпосереднім основним об'єктом кр. пр. є безпека здоров'я населення.

Додатковими об'єктами є встановлений порядок здійснення господарської діяльності, а також можуть виступати інтереси правосуддя, право власності, економічна безпека держави.

Предметом розглядуваного кр. пр., який підлягає встановленню в процесі кваліфікації, являються кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у будь-якому вигляді (грошові кошти, матеріальні цінності тощо).

Об'єктивну сторону кр. пр. утворює використання таких доходів (коштів і майна) з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Використання коштів з метою продовження незаконного обігу – це надання їх для вчинення будь-яких незаконних діянь щодо наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що забезпечує незаконний обіг цих предметів у подальшому. До таких діянь, зокрема, належать: оренда земельних ділянок для незаконного культивування снотворного маку чи конопель, подальше культивування цих рослин; фінансування виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення наркотичних засобів та інших предметів; надання коштів для придбання та обладнання приміщень з метою їх утримання для незаконного вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Кр. пр. є *закінченим* з моменту, наприклад, придбання обладнання для господарського товариства або фінансування найнятих осіб для виконання будь-якої діяльності у сфері незаконного обігу; тощо.

Якщо використання коштів, здобутих від незаконного обігу, поєднується із вчиненням інших незаконних дій – виробництвом, збутом, викраденням, вимаганням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ст. 306 та відповідно ст.ст. 307, 308, 309, 311, 312 КК України.

Аналізований склад кр. пр. є спеціальним по відношенню до складу кр. пр., передбаченого ст. 209 КК України. Вчинене діяння може бути кваліфіковане за ст. 306 КК України за умови, що доходи (кошти і майно) отримані лише від незаконного обігу зазначених у даній статті предметів.

Одночасне одержання доходів від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих

речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та від заняття іншими видами протиправної діяльності утворюють сукупність кр. пр., передбачених ст.ст. 209 та 306 КК України.

Суб'єкт кр. пр. – *загальний*, тобто фізична особа, яка досягла *16-річного віку*, є правоздатною, а отже, згідно з положеннями цивільного і фінансового права може здійснювати угоди купівлі-продажу, укладати інші угоди і нести відповідальність за них.

При кваліфікації кр. пр. необхідно враховувати особливості **суб'єктивної сторони**, які характеризується виною у формі *прямого умислу*: винний усвідомлює протиправний характер своїх дій, спрямованих на продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів,

Мета – продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кр. пр., якщо воно полягає у використанні доходів (коштів і майна), здобутих у результаті такої протизаконної діяльності.

Вчинення кр. пр. *повторно; за попередньою змовою групою осіб та у великих розмірах* кваліфікується за ч. 2 ст. 306 КК України.

За ознакою *повторно* кваліфікується вчинення двох або більше фактів використання коштів. Їх послідовність, кількість операцій з коштами, здобутими від незаконних діянь, на кваліфікацію кр. пр. не впливають.

Кваліфікація кр. пр. як використання коштів у великих розмірах здійснюється у випадках, якщо сума коштів становить двісті і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

5. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України)

1. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин -

караються штрафом від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель особою, яка була засуджена за цією статтею чи яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 цього Кодексу, або вчинені за попередньою змовою групою осіб з метою збуту, а також незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

{Стаття 310 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 1165-VI від 19.03.2009, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують законний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин.

Додатковим факультативним об'єктом можна визнати здоров'я осіб.

Предмет кр. пр. – *снотворний мак від ста до п'ятисот рослин* і *коноплі від десяти до п'ятдесяти рослин*, які є наркотиковмісними рослинами. Судова практика, яка склалася по застосуванню ст. 310 КК України, виходить з того, що при підрахунку кількості рослин потрібно брати лише ті, які мають самостійний корінь.

Об'єктивна сторона кр. пр. характеризується незаконним *посівом* або *вирощуванням названих культур*. Така діяльність вважається незаконною, якщо здійснюється поза державним замовленням, в обсязі, що його перевищує, або окремими громадянами. Юридичні та фізичні особи, які не мають відповідного дозволу, не вправі вирощувати мак снотворний та коноплі. Юридичні особи, які не мають ліцензії на здійснення діяльності з культивування та (або) використання рослин, включених до Переліку, та фізичні особи, які є власниками або землекористувачами земельних ділянок, на яких ростуть ці рослини, *зобов'язані знищити такі рослини*.

Посів та вирощування зазначених культур – це послідовні, розділені в часі дії. Якщо такі дії здійснені протягом одного сезону вирощування рослин, вони утворюють одне продовжуване кр. пр.

Дії особи, яка незаконно виростила мак снотворний чи коноплі, а потім незаконно їх зберігала, перевозила, пересилала, збувала або виготовляла з них інші наркотичні засоби, необхідно кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ст. 310 та ст. 307 чи ст. 309 КК України.

Як *формальний склад* кр. пр. вважається закінченим і кваліфікується на будь-якому етапі зростання рослин – посіву (внесення в ґрунт насіння конопель або снодійного маку), посадки розсади у ґрунт або вирощування (здійснення відповідних агротехнічних операцій) – незалежно від одержання рослин, придатних для отримання наркотичних засобів.

Придбання насіння, його пророщування, а також придбання розсади з метою подальшого вирощування маку снотворного чи конопель треба розглядати як готування до їх посіву або вирощування і кваліфікувати за ст.ст. 14, 310 КК України.

Суб'єкт кр. пр. – загальний, тобто осудна особа, яка досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона – *умисел*. При кваліфікації діяння необхідно враховувати, що особа, яка вчинила це діяння, усвідомлює, що вирощує певні рослини, знає про особливості їх морфологічного складу.

Ч. 2 ст. 310 КК містить **кваліфікований склад** кр. пр. з наступними ознаками:

- ✓ *незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель особою, яка була засуджена за цією статтею*. Так, якщо особа повторно вчинила кр. пр., передбачене ст. 310 КК України, не будучи раніше судимою за таке діяння, вчинене нею не може кваліфікуватися за ознакою повторності у зв'язку з відсутністю в ч. 2 такої кваліфікуючої ознаки.

✓ *яка раніше вчинила один із кр. пр.,* передбачених ст.ст. 307, 309, 311, 317 КК України. Наявність судимості у особи за ст.ст. 307, 309, 311 та 317 КК України для притягнення її до відповідальності за ч. 2 ст. 310 КК України не вимагається;

✓ *вчинені за попередньою змовою групою осіб з метою збуту*;

✓ *незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель у кількості п'ятисот і більше рослин*. При підрахунку кількості рослин різних видів (маку снотворного і конопель) допускається їх складання.

6. Організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України) та незаконної організації або утримання місць для вживання одурманюючих засобів (ст. 322 КК України)

Стаття 317. *Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів*

1. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або групою осіб, або із залученням неповнолітнього, -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна.

{Стаття 317 із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008}

Стаття 322. *Незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів*

Незаконна організація або утримання місць для вживання з метою одурманювання лікарських та інших засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, а також надання приміщень з такою метою -

караються штрафом від сімдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

{Стаття 322 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 3826-VI від 06.10.2011, № 3342-IX від 23.08.2023}

Об'єктом кр. пр. є здоров'я населення.

Предметом розглядуваних кр. пр. є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги (ст. 317 КК України) та одурманюючі засоби (ст. 322 КК України).

Об'єктивну сторону кр. пр., передбаченого ст. 317 КК України, утворюють такі альтернативні дії, як: 1) організація місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) утримання такого місця; 3) надання приміщення із зазначеною метою.

За ст. 322 КК України кримінальна відповідальність настає за організацію чи утримання місць лише для вживання (а не для виробництва чи виготовлення) одурманюючих засобів, а також надання приміщень з такою метою.

Місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вживання одурманюючих засобів визнаються будь-які жилі або нежилі приміщення (будинок, квартира, казино, більярдна, лазня, гараж, сарай, склад, горище, підвал, землянка тощо) за умови, що вони обрані особою для використання із зазначеною метою.

Організація місць – дії особи, що фактично призвели до його створення або були на це спрямовані (підшукання приміщення, готування пристроїв для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, їх аналогів, пошук і вербування клієнтів та співучасників, розроблення конспіративних заходів тощо).

Утримання місця – сукупність дій щодо підтримання його функціонування (матеріальне забезпечення, охорона, підтримання порядку, залучення й обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів тощо). Особа, яка утримує таке місце, може як володіти ним, так і розпоряджатися на інших підставах.

Під ***наданням приміщення*** для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно розуміти забезпечення можливості одній чи кільком особам використати його з цією метою хоча б один раз.

Якщо особа поряд з організацією (утриманням) місця чи наданням приміщення для незаконного вживання, виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів викрадала ці засоби чи речовини або займалася їх незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою чи без мети збуту, збувала їх або схиляла інших осіб до їх вживання, її дії необхідно кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ст. 317 КК України і відповідно ст.ст. 307, 308, 309 або 315 КК України.

Утримання, організація (створення) місця, надання приміщення одночасно для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та для розпусти кваліфікується за сукупністю кр. пр., передбачених ст.ст. 317 та 302 КК України.

Кр. пр. вважається *закінченим*: організація місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, одурманюючих засобів – з моменту створення такого місця незалежно від того, почало воно функціонувати чи ні; утримання зазначеного місця або надання приміщення – з початку використання їх для вживання засобів (речовин), щодо яких існує заборона (*формальний склад*).

Суб'єкт кр. пр. особа, що досягла *16-річного віку*; при вчиненні діяння із залученням неповнолітнього – особа, яка досягла *18-річного віку*.

Суб'єктивна сторона кр. пр., передбачених ст.ст. 317 та 322 КК України, характеризується виною у виді *прямого умислу*. Обов'язковою ознакою діяння,

яка обумовлює кваліфікацію вчиненого, є спеціальна ***мета*** – забезпечити незаконне вживання, виробництво чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та одурманюючих засобів.

Кваліфікований склад кр. пр. за ч. 2 ст. 317 КК України утворюють дії, вчинені:

1) *повторно;*

2) *з корисливих мотивів;*

3) *групою осіб;*

4) *із залученням неповнолітнього.*

Під *залученням неповнолітнього* розуміються дії, умисно вчинені спільно з такою особою, в тому числі і такою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності. Це може бути безпосереднє вчинення дій, зазначених у ст. 317 КК України, або та чи інша форма сприяння з боку неповнолітнього, залученого до вчинення кр. пр., можуть бути різною: безпосередня участь в організації або утриманні місця для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, сприяння вчиненню цих дій наданням засобів, усуненням перешкод тощо.

Питання до самоконтролю:

1. Які виділяються види кримінальних правопорушень проти здоров’я населення?

2. Які ознаки визначають об’єктивну сторону контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин та лікарських засобів?

3. Хто може бути суб’єктом кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?

4. Що слід розуміти під великим та особливо великим розміром наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?

5. Які умови та підстави передбачає КК України для звільнення особи від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?

6. Які є особливості кваліфікації дій службових осіб, які вчинили ці кримінальні правопорушення з використанням службових повноважень?

ТЕМА 5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ, НЕДОТОРКАННОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЗОВУ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям, загальною характеристикою та видами кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.
2. Розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України).
3. Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК України).
4. Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України).
5. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України).
6. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332^1 КК України).
7. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України).
8. Порушення правил міжнародних польотів (ст. 334 КК України).
9. Кримінальні правопорушення, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України, що забезпечує її обороноздатність.

Перелік ключових термінів і понять: *державна таємниця, недоторканість державних кордонів, розголошення державної таємниці, втрата документів, що містять державну таємницю, незаконне переправлення осіб через державний кордон, тимчасово окупована територія, правила міжнародних польотів, резервісти, військозобов'язані, навчальні збори, мобілізація, особливий період.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації

Родовим об'єктом цих кр. пр. є сукупність суспільних відносин, що забезпечують обороноздатність України, її незалежність, територіальну цілісність та недоторканність. Важливість цього об'єкта обумовлена тим, що

відповідно до ст. 17 Конституції України «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Водночас кр. пр., об'єднані зазначеним родовим об'єктом, мають різні безпосередні об'єкти. Виходячи з цього, можна визначити таку систему цих кр. пр.:

1. *Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації.* Це: розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України); втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК України); передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України).

2. *Кримінальні правопорушення, які посягають на недоторканність державного кордону України.* Це: незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України); порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332^1 КК України); незаконне перетинання державного кордону України (332^2 КК України) порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України); порушення правил міжнародних польотів (ст. 334 КК України).

3. *Кримінальні правопорушення, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України, що забезпечує її обороноздатність.* Це: ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК України); ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК України); ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації (ст. 336^1 КК України), ухилення від прийняття на військову службу за контрактом(ст. 336^2 КК України), ухилення від військового обліку або навчальних (спеціальних) зборів (ст. 337 КК України).

2. Розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України)

1. Розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Предметом цього кр. пр. є відомості, що становлять державну таємницю, вичерпний перелік яких дано у Законі України «Про державну таємницю». У ст. 1 цього Закону *державна таємниця* визначається як вид таємної інформації,

що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Так, наприклад, відповідно до ст. 8 цього Закону державну таємницю у сфері оборони становлять про інформація про зміст стратегічних і оперативних планів; у сфері науки – про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, предметом яких є створення новітніх складних зразків озброєння, військової або спеціальної техніки та інші роботи, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України; у сфері економіки – це відомості про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави; у сфері зовнішніх відносин – про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції. Ці відомості мають гриф секретності, ступінь якої («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») залежить від їх важливості й визначає строк секретності, ступінь обмеженості доступу до неї та рівень охорони державою.

Водночас ця ж стаття забороняє віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим порушуватимуться конституційні права людини і громадянина, заподіюватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення. Це відомості про стихійні лиха, катастрофи, стан навколишнього середовища, здоров'я населення, характеристики стану правопорядку тощо.

Об'єктивна сторона кр. пр. виявляється в розголошенні відомостей, що становлять державну таємницю. Діяння може виражатися *як у дії, так і в бездіяльності*, які призводять до того, що відомості стають надбанням сторонніх осіб. Під сторонніми особами слід розуміти осіб, яким ці відомості не повинні бути відомі. Дія може виражатися, наприклад, у розголошенні секретних даних у розмові, письмовому повідомленні, шляхом публікації у пресі, у виступі на радіо чи телебаченні, у передачі для друкування особі, що не має права на ознайомлення з цими відомостями, у показі креслень, документів тощо. Бездіяльність може полягати в недотриманні правил зберігання, використання, перевезення матеріалів, документів, коли створюється можливість ознайомлення з відомостями сторонніх осіб. Спосіб розголошення для кваліфікації значення не має.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту розголошення відомостей, якщо вони стали відомі хоча б одній сторонній особі.

Суб'єкт цього кр. пр. *спеціальний* – це особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Це може бути як службова особа, поняття якої дано у примітці до ст. 364 КК України, так і інша особа, пов'язана по службі з такими відомостями (секретар, шифрувальник тощо). Для цих осіб Закон

України «Про державну таємницю» передбачає спеціальний порядок допуску до державної таємниці і певні обов'язки щодо її охорони. Військовослужбовець за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, відповідає за ст. 422 КК України.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – це будь-яка форма вини: як *умисел* (прямий і непрямий), так і *необережність* (самовпевненість і недбалість). Обов'язковою ознакою вини є усвідомлення суб'єктом того, що відомості, які розголошуються, становлять державну таємницю, і що вони доводяться до відома сторонніх осіб. Так, умисним буде розголошення відомостей, якщо суб'єкт бажав похвалитися про наявність у нього інформації про державну таємницю. Недбалість має місце, наприклад, у випадку, коли особа, приймаючи відвідувачів, не ховає зі столу документ, який містить державну таємницю, що дає можливість прочитати його стороннім особам. *Мотиви* розголошення можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. Утім при вчиненні цього кр. пр. розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, не повинно мати ознак державної зради або шпигунства (ст.ст. 111 та 114 КК України), тобто не має бути умисно спрямоване на спричинення шкоди основам національної безпеки України.

Ч. 2 ст. 328 КК України передбачає таку **кваліфікуючу ознаку**, як спричинення тяжких наслідків. Закон не розкриває поняття тяжких наслідків. Їх зміст визначається, виходячи з конкретних матеріалів справи. Це випадки, коли відомості, наприклад, стали відомі іноземній розвідці чи її представникам або коли розголошені відомості за своїм змістом є особливо важливими (наприклад, особливо важливі дані про новітні розробки в галузі оборони).

3. Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК України)

1. Втрата документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами, -

карається позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Предметом цього кр. пр. є:

1) документи, тобто письмові, з певними реквізитами акти, що містять відомості, які становлять державну таємницю (схеми, карти, накази, звіти, наукові висновки тощо);

2) інші матеріальні носії секретної інформації (дискети, кінофільми тощо);

3) предмети, відомості про які є державною таємницею (наприклад, нові види зброї, прилади, медичні препарати).

Саме за характером предмета слід відмежовувати ст. 329 України від ст. 328 КК України, в якій предметом кр. пр. передбачені відомості, що становлять державну таємницю.

З **об'єктивної сторони** кр. пр. характеризується сукупністю трьох ознак:

1) порушення встановленого законом порядку поводження з документами, матеріальними носіями інформації або предметами;

2) втрата документа або предмета;

3) причинний зв'язок між порушенням правил і втратою.

Порушення встановленого порядку поводження з документами або предметами може виражатися як у дії, так і в бездіяльності, що порушують конкретні правила, спеціально встановлені для охорони документів, носіїв інформації, предметів, унаслідок чого вони втрачаються, тобто виходять із володіння особи, якій вони були довірені (десь забуті, викрадені, випадково викинуті тощо). Порушення правил, наприклад, може полягати в роботі з документом у неналежному місці; залишенні відкритим сейфа, де зберігаються документи, предмети тощо. Між порушенням правил і втратою має бути встановлений необхідний причинний зв'язок.

Обов'язковою умовою втрати є *вихід документів, предметів із володіння особи, якій вони були довірені, поза її волею*. Якщо ж предмет переданий, залишений за волею особи, і відомості стали надбанням сторонніх осіб, то це буде розголошенням відомостей, що становлять державну таємницю, і кваліфікуватися за ст. 328 КК України. Тривалість часу, на який були втрачені документи, предмети (назавжди або через якийсь час повернені, знайдені), не має значення. *Закінченим* кр. пр. є з моменту втрати, за якої створена реальна можливість ознайомлення з такими документами, предметами сторонніх осіб. Якщо ж втрата такої можливості не містила, то аналізований склад кр. пр. відсутній. Наприклад, якщо через порушення правил поводження предмет був знищений, то особа не може відповідати за ст. 329 КК України. За наявності в таких випадках ознак службового кр. пр. відповідальність може наставати за ст. 367 КК України.

Суб'єктом кр. пр. є особа, якій документи, матеріальні носії секретної інформації, предмети були довірені. Це може бути обумовлене або службовими функціями, або роботою, що виконується, або окремим дорученням.

Військовослужбовець за втрату документів, що містять відомості військового характеру, відповідає за ст. 422 КК України.

Із **суб'єктивної сторони** втрата документів, що містять державну таємницю, характеризується *складною (змішаною) формою вини*: щодо порушення правил можливий як умисел, так і необережність, а щодо самої втрати – тільки необережність.

Ч. 2 ст. 329 КК України передбачає як **кваліфікуючу ознаку** спричинення тяжких наслідків, характеристика яких аналогічна тій, що дана при аналізі такої самої ознаки ст. 328 КК України.

4. Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України).

1. Передача або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів, або такі, що спричинили тяжкі наслідки для інтересів держави, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Стаття 330 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2939-VI від 13.01.2011, № 1170-VII від 27.03.2014}

Ч. 1 ст. 330 КК України передбачає відповідальність за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства. ***Предметом*** цього кр. пр. є службова інформація, зібрана у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни.

Службова інформація характеризується обов'язковою сукупністю ознак:

1) вона не є державною таємницею;

2) вона є власністю держави;

3) вона є обмеженою для користування: заборона на її збирання та передачу іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам міститься в наказах, інструкціях, розпорядженнях міністерств та відомств.

Загальний порядок обліку, зберігання і використання такої інформації затверджується КМУ.

Об'єктивна сторона кр. пр. виражається у двох формах:

1) передача іноземним підприємствам, установам, організаціям відомостей, що становлять службову інформацію;

2) збирання зазначених відомостей з метою їх передачі.

Відповідно кр. пр. вважається *закінченим* або з моменту передачі, або з моменту збирання відомостей з метою їх передачі. Не має значення, за чиєю ініціативою збираються відомості: або за ініціативою іноземної організації, або особа сама за своєю ініціативою збирає їх. При цьому відомості повинні передаватися саме іноземним організаціям або їх представникам. Це можуть

бути будь-які іноземні організації як державні, так і недержавні (наукові, комерційні, посередницькі тощо). Способи передачі та збирання можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. Передача може здійснюватися телефоном, листом, з використанням мережі Інтернет та електронних носіїв тощо. Збирається інформація шляхом фотографування, викрадення, прослуховування інформації тощо.

Суб'єкт кр. пр. – особа, якій відомості, що становлять службову інформацію, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

Суб'єктивна сторона кр. пр. виявляється у прямому умислі: особа усвідомлює конфіденційність інформації, а також те, що вона є власністю держави, і бажає її передати або збирати для передачі саме іноземним організаціям, установам. Це усвідомлення обумовлене тим, що особи, які працюють із такою інформацією, підлягають обов'язковому ознайомленню під розписку про конфіденційність інформації та встановлені правила щодо користування нею, наприклад, забороною виносити за межі службового приміщення документи з такою інформацією, розмножувати їх технічними засобами, які не обладнані спеціальними пристроями охорони тощо. Обов'язковим є і усвідомлення винним того, що відомості передаються або збираються для передачі саме іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам.

За характером відомостей і за відсутності мети підриву або ослаблення держави це кр. пр. відрізняється від державної зради і шпигунства.

Ч. 2 ст. 330 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів, або такі, що спричинили тяжкі наслідки для інтересів держави, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб.

Корисливий ***мотив*** означає спрямованість передачі або збирання інформації на отримання матеріальної вигоди (грошей, майна, вигоди майнового характеру) або звільнення від обов'язків матеріального характеру (наприклад, у рахунок боргу).

Зміст *тяжких наслідків для інтересів держави* є оціночним поняттям і залежить від конкретних обставин справи (важливість інформації, розмір матеріальної або моральної шкоди тощо).

Повторність у цьому складі кр. пр. спеціальна: вчинення хоча б удруге кр. пр., передбаченого ст. 330 КК України, незалежно від наявності чи відсутності судимості.

Вчинення цього кр. пр. за попередньою змовою групою осіб передбачає наявність ознак ч. 2 ст. 28 КК України.

5. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України)

1. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України, чи вчинені щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або вчинені з корисливих мотивів, -

караються позбавленням волі на строк від семи до дев'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

{Стаття 332 в редакції Закону № 3186-VI від 05.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1019-VIII від 18.02.2016}

Об'єктивна сторона цього кр. пр. виявляється в:

1) незаконному переправленні осіб через державний кордон України;

2) організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України;

3) керівництві такими діями або

4) сприянні їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

Організація – це розробка планів незаконного переміщення, визначення його місця, часу, способів; підшукування співучасників, фінансування незаконного переміщення тощо.

Керівництво – це активна діяльність із забезпечення самого переміщення: розстановка учасників, розподіл та визначення їх обов'язків під час переміщення, віддання певних команд тощо.

Сприяння – це допомога у здійсненні переміщення: порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

Підвищена суспільна небезпека організованих форм злочинної діяльності з незаконного переправлення осіб через державний кордон обумовила специфічну структуру цього складу: по-перше, сама організаційна діяльність, незалежно від того, чи вдалося переправлення, чи ні, а також керівництво або сприяння цій діяльності розглядаються як *закінчені* кр. пр. (*з усіченим складом*); по-друге, особи, які здійснюють переправлення, а також особи, які сприяють цьому порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, вважаються виконавцями кр. пр.

Суб'єкт – будь-яка особа, яка досягла до вчинення *16 років*.

Якщо такі дії вчинюються *службовою особою* з використанням своїх службових обов'язків, то потрібна кваліфікація за сукупністю ст.ст. 332 та 364 КК України.

Із **суб'єктивної сторони** кр. пр. вчинюється з *прямим умислом*. Мотиви і мета можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають (окрім ч. 3 ст. 332 КК України). Як правило, для цього кр. пр. характерні *корисливі мотиви і мета*.

У ч. 2 ст. 332 КК України передбачена відповідальність за дії, передбачені ч. 1, вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно

переправляли через державний кордон України, чи вчинені щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища.

У ч. 3 ст. 332 КК України передбачена відповідальність за передбачені ч. 1 та 2 дії, вчинені організованою групою або вчинені з корисливих мотивів.

6. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332[1] КК України)

1. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Кодекс доповнено статтею 332[-1] згідно із Законом № 1207-VII від 15.04.2014; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1019-VIII від 18.02.2016}

Відповідно до ч. 1 ст. 332[1] КК України **об'єктивна сторона** цього кр. пр. виявляється в порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. тимчасово окупованого територією визначається:

1) сухопутна територія тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території інших тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; повітряний простір над територіями, зазначеними у пп. 1 і 2 ст. 3;

3) інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими Кабінетом Міністрів України;

4) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1, 2 і 3, і повітряний простір над цими територіями.

Суб'єкт – будь-яка особа, яка досягла до вчинення кр. пр. *16 років*.

Із **суб'єктивної сторони** кр. пр. вчинюється з *прямим умислом*. ***Спеціальна мета*** як обов'язкова ознака полягає у заподіянні шкоди інтересам держави. *Мотиви* можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

У ч. 2 ст. 332[1] КК України передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища (ст.ст. 28, 32, 364 КК України).

У ч. 3 ст. 332[1] КК передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені організованою групою (ст. 28 КК України).

7. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України)

1. Порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, -

карається штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, вчинене повторно або організованою групою, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Стаття 333 в редакції Закону № 668-IV від 03.04.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2617-VIII від 22.11.2018}

Диспозиція ч. 1 ст. 333 КК України є *бланкетною*. Тому для розкриття об'єктивних та суб'єктивних ознак цього кр. пр. слід звертатися до певних нормативних актів, основними з яких є: Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 р. та положення «Про Державну службу експортного контролю України», затверджене постановою КМУ від 31.03.2015 р. № 159.

На підставі цих нормативних актів Державною службою експортного контролю розробляються окремі положення, інструкції щодо порядку здійснення міжнародних передач конкретних товарів, що підлягають державному експортному контролю.

Об'єктом цього кр. пр. виступають відносини національної безпеки України, її міжнародного авторитету у сфері дотримання міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, недопущення її використання з терористичною та з іншою протиправною метою. Додатковим об'єктом є недоторканність державного кордону України.

Обов'язковою ознакою кр. пр. є його ***предмет*** – товари, що підлягають державному експортному контролю.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» такими товарами є:

1) товари військового призначення;

2) товари подвійного використання.

До товарів військового призначення належать:

1. вироби військового призначення – озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, спеціальні комплектуючі вироби для їх виробництва, вибухові речовини, а також матеріали та обладнання, спеціально призначені для розроблення, виробництва або використання зазначених виробів;

2. послуги військового призначення – надання іноземним юридичним чи фізичним особам в Україні або за її межами послуг, у тому числі посередницьких (брокерських), у сфері розроблення, виробництва, будівництва, складання, випробування, ремонту, технічного обслуговування, модифікації, модернізації, експлуатації, управління, демілітаризації, знищення, збуту, зберігання, виявлення, ідентифікації, придбання або використання виробів чи технологій військового призначення, а також надання зазначеним юридичним особам іноземної держави чи її представникам або іноземцям послуг з фінансування таких робіт;

3. технології військового призначення – спеціальна інформація в будь-якій формі (за винятком загальнодоступної інформації), яка необхідна для розроблення, виробництва або використання виробів військового призначення та надання послуг військового призначення. Ця інформація може надаватися у формі технічних даних або технічної допомоги:

а) технічні дані – проекти, плани, креслення, схеми, діаграми, моделі, формули, специфікації, програмне забезпечення, посібники та інструкції, розміщені на папері або інших, у тому числі й електронних, носіях інформації;

б) технічна допомога – проведення інструктажів, надання консультацій, здійснення заходів з метою підвищення кваліфікації, навчання, практичного освоєння методів роботи;

4. базові технології – технології, які визначають принцип роботи і використання техніки, та елементи технологій, без яких військова техніка не може бути створена і використана.

До *товарів подвійного призначення належать*: окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також роботи і послуги, пов’язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані з військовою або терористичною метою чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів.

Списки конкретних видів цих товарів розробляються Державною службою експортного контролю та затверджуються КМУ.

Для міжнародної передачі таких товарів потрібен дозвіл Державної служби експортного контролю України.

Об'єктивна сторона кр. пр. виражається в порушенні встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю.

Під *міжнародними передачами товарів* розуміються такі дії, як експорт, імпорт, реекспорт, тимчасове вивезення предметів за межі України або тимчасове ввезення їх на її територію, транзит товарів територією України тощо. Діяння можуть бути вчинені як на території України, так і за її межами. Наприклад, це може бути продаж або передача товарів в Україні посольству чи представникові будь-якої юридичної особи іноземної держави.

Порушення правил міжнародних передач можуть виявлятися в тому, що товари не пройшли державного експортного контролю, або суб'єкти не одержали дозволу цього контролю, висновку або документа про гарантії, або одержали дозвіл незаконно, шляхом подання підроблених документів, умисно приховали відомості, які мають значення для отримання дозволу, отримали дозвіл шляхом зловживання службовим становищем тощо.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту вчинення дії або бездіяльності, якими порушується порядок міжнародних передач визначених товарів (*формальний склад*).

Суб'єкт кр. пр. – загальний – фізична осудна особа, яка досягла *16-річного віку*. Це може бути як особа, яка взагалі не має права здійснювати міжнародні передачі зазначених товарів, так і особа, яка має право на заняття такою діяльністю, але порушує встановлений порядок.

Суб'єктивна сторона – *прямий умисел*, за якого особа усвідомлює, що здійснює міжнародну передачу товарів військового або подвійного призначення, які підлягають державному експортному контролю, з порушенням встановленого порядку такої передачі, і бажає це зробити.

Мотиви і мета можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. Частіше вони є корисливими, але можуть бути й іншими: помста, заздрість.

Ч. 2 ст. 333 КК України як кваліфікуючі ознаки передбачає вчинення особою такого самого діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 28 та ст. 32 КК України).

8. Порушення правил міжнародних польотів (ст. 334 КК України)

Вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу, а також недодержання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних трас, коридорів або ешелонів -

караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

{Стаття 334 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1019-VIII від 18.02.2016}

Диспозиція ст. 334 КК України є бланкетною, тому для аналізу ознак цього кр. пр. слід звернутися до статей ПК України, зокрема ст.ст. 57, 58 ПК України, що передбачають норми і правила здійснення міжнародних польотів. Відповідно до ст. 57 ПК України під ***міжнародними польотами*** розуміються

польоти, пов'язані з перетинанням повітряними судами державного кордону України та іншої держави.

Об'єкт – недоторканність повітряних кордонів України. Ст. 1 ПК України передбачає, що «Україні належить повний і виключний суверенітет над повітряним простором України, що є частиною території України». Повітряним простором України визнається частина повітряної сфери над суходолом і водною територією, в тому числі й над її територіальними водами.

Об'єктивна сторона цього кр. пр. може полягати в таких діяннях: 1) вліт в Україну без відповідного дозволу; 2) виліт з України без відповідного дозволу; 3) недодержання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних трас, коридорів, ешелонів.

Для нерегулярних польотів потрібен спеціальний дозвіл. Переліт через державний кордон повітряного судна має здійснюватися по спеціально виділених коридорах, повітряних трасах, обмежених за висотою та шириною, забезпечених аеродромами, засобами навігації, контролем за рухом зазначеними у дозволі маршрутами, місцями посадки та ін., що складають структуру повітряного простору (ст.ст. 9, 58 ПК України).

Закінченим кр. пр. вважається з моменту вчинення цих діянь незалежно від настання наслідків (*формальний склад*). Якщо такі діяння були пов'язані з порушенням правил безпеки руху або експлуатації повітряного транспорту, або правил повітряних польотів, діяння слід кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ст.ст 276 та 334 або ст.ст. 281 та 334 КК України.

Суб'єкт кр. пр. – будь-яка особа, яка керує повітряним судном, незалежно від його типу і його приналежності.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. може виражатися як в *умислі*, так і в *необережності*.

9. Кримінальні правопорушення, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України, що забезпечує її обороноздатність

Стаття 335. *Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу*

Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу -

карається обмеженням волі на строк до трьох років.

{Стаття 335 в редакції Закону № 116-VIII від 15.01.2015}

Стаття 336. *Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період*

Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період -

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

{Стаття 336 в редакції Закону № 1357-IX від 30.03.2021}

Стаття 336[1]. *Ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації*

Ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період (крім відбудовного періоду) чи у разі проведення цільової мобілізації -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

{Кодекс доповнено статтею 336[-1] згідно із Законом № 186-VIII від 12.02.2015}

***Стаття 336[2]**. Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом*

1. Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом особою, яку під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану звільнено умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

{Кодекс доповнено статтею 336[-2] згідно із Законом № 3687-IX від 08.05.2024}

***Стаття 337.** Ухилення від військового обліку або навчальних (спеціальних) зборів*

1. Ухилення призовника, військовозобов'язаного, резервіста від військового обліку після попередження, зробленого відповідним керівником територіального центру комплектування та соціальної підтримки, керівниками відповідних органів Служби безпеки України, відповідних підрозділів Служби зовнішньої розвідки України, -

карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року.

2. Ухилення військовозобов'язаного, резервіста від навчальних (спеціальних) зборів -

карається штрафом від п'ятисот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

{Стаття 337 в редакції Закону № 1357-IX від 30.03.2021}

Безпосереднім об'єктом кр. пр., передбачених ст.ст. 335-337 КК України, виступають відносини з комплектування Збройних Сил, їх бойової підготовки, а отже, забезпечення обороноздатності України.

Диспозиції цих статей є *бланкетними*: статті 335, 336, і 336[1] КК України відсилають до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а ст. 337 КК України – до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Загальною ознакою **об'єктивної сторони** цих кр. пр. є *бездіяльність* – ухилення від виконання конституційного обов'язку нести військову службу. Ст. 65 Конституції України передбачає такий обов'язок громадян України, як захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також обов'язок відбувати військову службу відповідно до закону. Згідно з цією статтею громадянин, який підлягає черговому призову на строкову військову службу, призову за мобілізацією, військовому обліку або спеціальним зборам, зобов'язаний з'явитися на призовний пункт, інше місце, позначене в документі, у зазначений час. Невиконання цього обов'язку свідчить про ухилення. *Ухилення може здійснюватися у різні способи*: підробка документів, заподіяння собі тілесних ушкоджень, виїзд з постійного місця проживання з метою уникнути виконання військового обов'язку тощо. Усі кр. пр. цієї групи вважаються *закінченими* з моменту неявки в зазначений документом (повісткою, розпорядженням, наказом) час прибуття до призовних дільниць. Поважними причинами неприбуття призовників до призовних дільниць у строк, установлений територіальним центром комплектування та соціальної підтримки,

які підтверджені відповідними документами, визнаються: (до п. 11 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»):

1) перешкода стихійного характеру, хвороба призовника або інші обставини, які позбавили його можливості особисто прибути у зазначені пункт і строк;

2) смерть його близького родича (батьків, дружини, дитини, рідних брата, сестри, діда, баби) або близького родича його дружини.

Суб'єкт цих кр. пр. *спеціальний* – громадянин України, який досяг *18-річного віку* і на якого законом *покладений військовий обов'язок*, особа офіцерського складу, призовник, військовозобов'язаний, резервіст.

Суб'єктивна сторона всіх цих кр. пр. характеризується *прямим умислом*.

Цей обов'язок може бути різним за своїм змістом. Саме у цьому виражається розмежування кр. пр. цієї групи. Так, ст. 335 КК України передбачає ухилення від призову на строкову військову службу, що пов'язана із загальним обов'язком громадянина України проходити *військову службу протягом визначеного строку*. Ухилення від військової служби за контрактом не підпадає під ознаки ст. 335 КК України.

Ст. 336 КК України встановлює відповідальність за ухилення від призову на військову службу *під час мобілізації, на особливий період*, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає ***мобілізацію*** як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

Особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Ст. 336^1 КК України встановлює відповідальність за ухилення від проходження служби цивільного захисту *в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації.*

Під ***особливим періодом*** відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» слід розуміти період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні

або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій;.

Що стосується ***цільової мобілізації***, то відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» з метою ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій у мирний час може здійснюватися цільова мобілізація, обсяги і строк проведення якої визначаються в Указі Президента України про введення надзвичайного стану.

Ст. 337 КК в України встановлює відповідальність за ухилення *від військового обліку або навчальних (спеціальних зборів)*. Обов'язок, передбачений ч. 1 ст. 337 КК України, виражається в необхідності проходити періодичний *військовий облік*. Обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за ухилення військовозобов'язаного від військового обліку є наявність попередження, зробленого відповідним керівником територіального центру комплектування та соціальної підтримки, керівниками відповідних органів Служби безпеки України, відповідних підрозділів Служби зовнішньої розвідки України.

Ч. 2 ст. 337 КК України передбачає ухилення військовозобов'язаного, резервіста від обов'язку проходити навчальні (спеціальні) збори, дотримання якого впливає на військову підготовку і боєздатність військовозобов'язаних, резервістів.

Питання до самоконтролю:

1. Що таке державна таємниця?
2. Які відомості не можуть бути віднесені до державної таємниці?
3. З якого моменту розголошення державної таємниці вважається закінченим кримінальним правопорушенням?
4. Хто може бути суб'єктом розголошення державної таємниці?
5. Яка специфіка суб'єктивної сторони втрати документів, що містять державну таємницю?
6. У яких діях виявляється об'єктивна сторона незаконного переправлення осіб через державний кордон України?
7. Якими ознаками характеризується суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї?
9. З якого моменту незаконне перетинання державного кордону України вважається закінченим кримінальним правопорушенням?
9. Що є об'єктом кримінальних правопорушень, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України?
10. Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Розмежування від ухилення від військового обліку або спеціальних зборів.

ТЕМА 6. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям і видами кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів, поняттям опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.
2. Самоправство (ст. 356 КК України).
3. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України).
4. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України).
5. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України).
6. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України).
7. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 КК України).
8. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України).
9. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 КК України).
10. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України).
11. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України).

12. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України).

13. Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (ст. 360 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *авторитет органів державної влади, самоправство, вимагання документів, штампів, печаток, підроблення документів, печаток, штампів, захоплення державних будівель, опір працівникові правоохоронного органу, втручання в діяльність приватного виконавця, насильство щодо працівника правоохоронного органу, цивільно-правові зобов'язання, руйнування телекомунікаційної мережі.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів

Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів згруповані у XV розділі КК України. У загальній структурі кримінальних правопорушень кр. пр. з цього розділу складають близько 5%. Відповідно до статистики Офісу кр. пр. правопорушеннями були ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» (77 %), ст. 356 «Самоправство» КК України (5 %), ст. 357 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження» (8 %), ст. 341 КК України «Захоплення державних або громадських будівель чи споруд» (2 %), ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (1,6 %), ст. 360 КК України «Умисне пошкодження ліній зв'язку» (1,5 %), ст. 355 КК України «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань» (0,8 %), ст. 342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» (0,7 %).

Родовий об'єкт – авторитет та нормальна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, журналістів, які полягають у відносинах, що виникають у зв'язку із здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій або професійної діяльності в межах їх прав і обов'язків, а також реалізації гарантованих конституцією прав.

Безпосереднім об'єктом (основним) можуть бути:

- авторитет суспільного і державного ладу України;

- нормальна діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, службових осіб, представників громадськості, журналістів;
- дійсність та збереженість документів, штампів, печаток, інформації автоматизованих систем;
- нормальне функціонування ліній зв'язку, повітряного мовлення тощо.

Безпосереднім об'єктом (додатковим) можуть бути:

- життя, здоров'я, честь, воля, гідність особи;
- власність, громадський порядок;
- екологічна безпека;
- психічна чи тілесна недоторканість.

Предмет притаманний не всім цим кр. пр., проте у більшості випадків передбачений законом (наприклад, державні символи України: Державний Прапор України (ч. 1 ст. 338, ст. 339 КК України); Державний Гімн України (ч. 1 ст. 338 КК України); Державний Герб України (ч. 1 ст. 338 КК України).

Об'єктивна сторона переважної більшості кр. пр. проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян вчиняються шляхом дії, однак не виключає наявність пасивної поведінки, тобто бездіяльності особи (ст. 340, ст. 351 КК України).

Зовнішній прояв поведінки винної особи може бути різноманітним, але в ряді випадків законодавець вказує конкретні способи (наприклад, із застосуванням насильства (ст. 340 КК України).

За особливостями конструкції кр. пр. проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян як з матеріальними, так і з формальними складами. У кр. пр. з матеріальним складом, яких значно менше, ніж із формальним складом, належить встановлювати наявність необхідного причинного зв'язку.

Суб'єкт цих кр. пр., як правило, фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку, тобто *загальний суб'єкт.*

Проте при вчиненні деяких кр. пр.: за заподіяння умисних тяжких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, смерті або умисне знищення майна при обтяжуючих обставинах – вік суб'єкта *14 років* (ч. 2, 3 ст. ст. 345, 346, 350 КК України; ст.ст. 348 і 349 КК України; ч. 2 ст.ст. 347 і 352 КК України).

При вчиненні ряду кр. пр. має місце *спеціальний суб'єкт,* зокрема: службова особа **(**ст. 340, ч. 2 ст. 343, ч. 2 ст. 344, ст. 351, ст. 357 КК України), працівник державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою (ст. 354 КК України).

Суб'єктивна сторона даних кр. пр. в переважній більшості характеризується умисною формою вини у вигляді *прямого умислу*. При вчиненні деяких кр. пр. суб'єктивне ставлення до суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті повинно виражатись у необережній формі вини, тобто має місце *змішана форма вини*.

Мотив і мета при вчиненні багатьох цих кр. пр. на кваліфікацію не впливають, тобто можуть бути різноманітними. Проте при вчиненні ряду кр. пр.

вони мають значення для кваліфікації вчиненого в силу того, що безпосередньо вказані у статті (наприклад, ***мета:*** незаконне користування будівлями чи спорудами або перешкоджання нормальній діяльності підприємств, установ, організацій (ст. 341 КК України); ***мотив:*** користь або інші особисті інтереси (ст. 357 КК України).

В ст.ст. 345 і 346, 347, 348 КК України мотив і мета прямо не вказані в законі, але вони безпосередньо витікають із змісту понять цих кр. пр.: це – перешкодити діяльності потерпілих, помста за їх діяльність.

2. Самоправство (ст. 356 КК України)

Самоправство, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорюється окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника, -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до двох років.

{Стаття 356 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023}

Безпосереднім об'єктом кр. пр. є авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування в частині забезпечення встановленого законодавством порядку реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав та вчинення юридично значимих дій.

Об'єктивна сторона цього кр. пр. характеризується сукупністю таких ознак:

1) самовільне, всупереч встановленому законом порядку, вчинення будь-яких дій;

2) оспорюваність правомірності цих дій;

3) заподіяння ними значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника;

4) причинний зв'язок між такими діями винного та спричиненням значної шкоди.

Самовільне вчинення будь-яких дій має місце тоді, коли винний їх здійснює на свій розсуд, так, як йому забажалося, всупереч передбаченому законодавством порядку, тобто незаконними методами, без законних повноважень (наприклад, проникнення до житла боржника та вилучення майна в рахунок сплати боргу, розпорядження без згоди одним із подружжя майном, що перебуває у спільній сумісній власності подружжя, самовільне зайняття земельної ділянки або житла, які, на думку особи, їй мають бути передані, тощо).

По-перше, самовільне вчинення будь-яких дій має місце тоді, коли винний на свій розсуд реалізовує своє дійсне або уявне право (удаване) всупереч встановленому нормативно-правовими актами порядку. Слід наголосити, що за ст. 356 КК кримінальна відповідальність настає незалежно від того, ***дійсне право*** (таке, яке існує на підставі закону або правочину) або ***уявне право*** (помилкове

уявлення особи про наявність у неї певного права) реалізує особа з порушенням встановленого законодавством порядку.

По-друге, для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 356 КК принципове значення має лише те, що винна особа діє так, як вона вважає за потрібне, чим порушує певний передбачений законом порядок здійснення подібних дій, у зв'язку з чим їх правомірність оспорюється, і такі дії спричинили потерпілому значну шкоду.

Оспорюваність правомірності самовільних дій як *обов'язкова ознака об'єктивної сторони* самоправства означає, що інша фізична або юридична особа вважає ці дії неправомірними, вчиненими всупереч закону, і в будь-якій формі відкрито і зрозуміло для винного не погоджується з такими діями, оскаржує їх, робить спроби перешкодити їх здійсненню.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони самоправства є також наслідки у виді спричинення ***значної шкоди інтересам*** громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника. Поняття «значна шкода» у складі цього кр. пр. є оціночним. ***Значною*** може бути визнана шкода, яка має як матеріальний, так і нематеріальний характер.

Суб'єктом кр. пр. може бути особа, яка досягла *16 років*. Працівник правоохоронного органу, який вчинив самоправні дії, несе відповідальність за ст. 365 КК України.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. характеризується виною у формі *прямого умислу щодо самовільних дій*. Суб'єкт кр. пр. усвідомлює, що без належного дозволу всупереч установленому законом порядку вчиняє дії, які оспорюються іншою особою.

Актуальним є питання відмежування самоправства ***від самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва*** адже до моменту включення до КК України ст. 197-1 такі діяння цілком виправдано розцінювались як самоправство і кваліфікувались за ст. 356 КК України.

У практичній діяльності також можуть виникнути ускладнення при відмежуванні самоправства від примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України).

3. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України)

1. Викрадення, привласнення, вимагання офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, а також здійснення таких самих дій відносно приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах, -

караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили порушення роботи підприємства, установи чи організації або вчинені щодо особливо важливих документів, штампів, печаток, -

караються штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

{Стаття 357 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023}

Безпосереднім об'єктом кр. пр., передбаченого ст. 357 КК України, є встановлений законодавством порядок обігу і використання офіційних та деяких приватних документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також права і законні інтереси громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення.

Предметом розглядуваного кр. пр. є: 1) офіційні документи (у тому числі електронні), штампи, печатки або приватні документи, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях (ч.1 ст. 357 КК України) 2) особливо важливі документи, штампи печатки (ч. 2 ст. 357 КК України); 3) паспорт або інший важливий особистий документ (ч. 3 ст. 357 КК України).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію» ***документом*** визнається матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі. Під документом як предметом аналізованого кр. пр. слід розуміти не лише ділові папери, які підтверджують факти, що мають юридичне значення, а й інші матеріальні об'єкти, наділені здатністю посвідчувати такі факти (фотографії, фотоплівки, аудіо- та відеоплівки, відтиски тощо).

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» ***електронним*** визнається документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму.

Штампи і печатки – це спеціальні форми (прилади, кліше), на яких містяться рельєфні або заглиблені дзеркальні відображення текстів, малюнків, інших позначок і які призначені для отримання відбитків на папері, сургучі, воску, металі, інших матеріалах.

Предметом кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, виступають ***будь-які офіційні документи***, а не лише ті, які надають права або звільняють від **обов'язків.**

Відповідно до примітки до ст. 358 КК України під ***офіційним документом*** слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та

організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

Приватні документи (наприклад, заяви, скарги) визнаються предметом кр. пр., караного за ст. 357 КК України, за умови, що вони знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності або у віданні уповноважених працівників цих підприємств, установ, організацій (при супроводі вантажів, у відрядженні тощо).

Паспорт є документом, що посвідчує особу власника та підтверджує громадянство людини. До ***інших важливих особистих документів*** слід відносити посвідчення, військовий квиток, трудову книжку, диплом про закінчення вищого закладу освіти, свідоцтво про народження, проїзний документ дитини, картку фізичної особи – платника податків, інші офіційні або приватні документи, які засвідчують важливі факти і події в житті людини і втрата яких істотно ускладнює реалізацію її прав, свобод і законних інтересів. Предметом кр. пр., передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України, є паспорт громадянина України та підданого іншої держави, а також інші важливі особисті документи іноземців.

Об'єктивна сторона кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, виражається у таких альтернативних діях стосовно відповідних документів, штампів, печаток:

1) викрадення (ч. 1 ст. 357 КК України);

2) привласнення (ч. 1 ст. 357 КК України);

3) вимагання (ч. 1 ст. 357 КК України);

4) заволодіння шляхом шахрайства (ч. 1 ст. 357 КК України);

5) заволодіння шляхом зловживання особи своїм службовим становищем (ч. 1 ст. 357 КК України);

6) знищення (ч. 1 ст. 357 КК України);

7) пошкодження (ч. 1 ст. 357 КК України);

8) приховування (ч. 1 ст. 357 КК України)

9) у незаконному заволодінні будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом (ч. 3 ст. 357 КК України).

Застосування у процесі вилучення предметів насильства не охоплюється цією статтею і вимагає додаткової кваліфікації.

Під ***викраденням*** слід розуміти вилучення документів, штампів або печаток із офіційного обігу підприємств, установ, організацій і заволодіння ними шляхом крадіжки, грабежу або розбою.

Знищення – це дії, внаслідок яких документи, штампи і печатки приводяться у стан, який повністю і назавжди виключає їх використання за цільовим призначенням (спалення).

Пошкодження – це таке заподіяння шкоди документу, штампу або печатці, коли їх використання за цільовим призначенням без відновлювальних заходів істотно ускладнюється або стає повністю неможливим (документ

розривається на шматки, відбувається часткове витравлювання його тексту або заливання фарбою, окремі аркуші вилучаються з матеріалів судової справи тощо).

Приховування – це відмінне від викрадення, привласнення, заволодіння шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем утаювання документів, штампів, печаток, переміщення їх з місць належного зберігання, внаслідок чого підприємство, установа, організація або громадянин позбавляються можливості використовувати зазначені предмети за їх цільовим призначенням.

Розглядуване кр. пр. визнається *закінченим* з моменту вчинення хоча б однієї з дій, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 357 КК України, або з моменту заволодіння паспортом чи іншим важливим особистим документом (ч. 3 ст. 357 КК України). Подальше використання документів, штампів, печаток за наявності для цього підстав повинне одержати самостійну кримінально-правову оцінку (наприклад, за ст.ст. 190, 192 КК України).

Суб'єкт кр. пр., передбаченого ст. 357 КК України, *загальний*. Проте суб'єктом заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання службовим становищем може бути лише *службова особа*, а суб'єктом привласнення може бути особа, якій зазначені предмети ввірені чи знаходяться в її віданні.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим умислом*. Якщо предметом посягання виступають особливо важливі документи, штампи, печатки, умислом винного має охоплюватись усвідомлення специфічних ознак предмета кр. пр.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, є ***мотив*** – корисливий або інші особисті інтереси. Такі інтереси можуть виявлятися у прагненні уникнути відповідальності за вчинене правопорушення, помститися особам, які відповідають за збереження документів, тощо.

На кваліфікацію незаконного заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом мотиви вчинення діяння не впливають. Щоправда, ч. 3 ст. 357 КК України може бути інкримінована особі лише у разі, коли встановлено, що її умисел був спрямований саме на заволодіння відповідним документом. Якщо заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом фактично відбулося за відсутності умислу на це (наприклад, під час крадіжки валізи з іншим майном), дії винного утворюють склад відповідного кр. пр. проти власності.

Водночас, якщо умисел винного був невизначеним, і серед речей, якими заволоділа особа, що вчинила кр. пр., виявились і відповідні документи, вчинене має кваліфікуватись за сукупністю кр. пр. – і як незаконне заволодіння важливим особистим документом, і як той чи інше кр. пр. проти власності.

Кваліфікуючими ознаками у кр. пр. за ч. 1 ст. 357 КК України, є:

1) спричинення ним порушення роботи підприємства, установи чи організації; (наприклад, неможливість або ускладнення виконання ними своїх функцій внаслідок втрати того або іншого документа (штампу, печатки) -

фінансових і господарських операцій, видачі громадянам необхідних документів тощо);

2) вчинення його щодо особливо важливих документів, штампів, печаток (ч. 2 ст. 357 КК України) (наприклад, записів актів громадянського стану).

4. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України)

1. Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут -

караються штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Складання чи видача працівником юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, складання чи видача приватним підприємцем, аудитором, експертом, спеціалістом, оцінювачем, адвокатом, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних чи адміністративних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи, -

караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Використання завідомо підробленого документа -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

***Примітка.** Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та*

організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

{Стаття 358 із змінами, внесеними згідно з Законом № 1508-VI від 11.06.2009 - зміни втратили чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1666-VIII від 06.10.2016, № 3342-IX від 23.08.2023, № 4009-IX від 09.10.2024}

Безпосередній об'єкт кр. пр., передбачених цією нормою є встановлений законодавством порядок обігу і використання офіційних та деяких приватних документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також права і законні інтереси громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення.

Предметом кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України, є:

1) посвідчення або інший офіційний документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків;

2) печатки, штампи чи бланки підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інші офіційні печатки, штампи чи бланки.

Посвідчення – це документ, який містить відомості про володільця і офіційно посвідчує його особу та (або) правовий статус. ***Іншими офіційними документами*** можуть визнаватися, наприклад, атестат про повну загальну середню освіту, диплом про закінчення вищого навчального закладу, трудова книжка, рішення суду, виконавчий лист або інший виконавчий документ, листок тимчасової непрацездатності, свідоцтво про шлюб, розірвання шлюбу тощо.

Така характеристика предмета кр. пр., як надання прав або звільнення під обов'язків означає, що з точки зору кваліфікації за ч. 1 ст. 358 КК України документами визнаються письмові акти, тобто предмети, на яких певна інформація зафіксована за допомогою письмових знаків. При цьому не має значення, якою мовою виконано документ, з якого матеріалу він виготовлений, а також спосіб виконання письмових знаків (від руки, друкарська машинка, комп'ютер, типографськими спосіб тощо).

Законодавча вказівка на надання прав і звільнення від обов'язків як на змістовну ознаку документа – предмета кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України, є умовною: насправді документи як такі не надають прав і не звільняють від обов'язків; підставами виникнення, зміни і припинення прав та обов'язків є юридичні факти, а документи лише посвідчують ці факти.

Водночас ***предметом*** кр. пр., передбаченого ч. 2 ст. 358 КК України, є будь-які офіційні документи (у тому числі особисті документи особи), а не лише ті з них, які надають права чи звільняють від обов'язків.

Бланк – це аркуш паперу з відбитком на ньому штампу або інший документ з частково надрукованим друкарським або іншим способом текстом, який для остаточного складання документа потребує подальшого заповнення відповідних реквізитів.

Документи, штампи і печатки визнаються офіційними, якщо їх зміст стосується відносин, врегульованих правом, і якщо вони видаються або у встановленому законодавством порядну для посвідчення конкретних подій і фактів, що мають юридичне значення.

Предметом кр. пр., передбаченого ч. 4 ст. 358 КК України, має визнаватись будь-який документ, а не лише той, за підроблення, складання або видачу якого відповідальність встановлено у ч. 1 і ч. 2 аналізованої статті. Із тексту кримінального закону випливає, що каране за ч. 4 ст. 358 КК України використання може стосуватись не лише тих документів, які надають права або звільняють від обов'язків.

Особистими документами особи, згаданими у ч. 2 ст. 358 КК України, слід визнавати офіційні документи, які посвідчують ті події і факти, що стосуються безпосередньо особи (це, наприклад, довідки – про місце роботи, навчання або проживання особи, розмір її заробітної плати тощо). Різновидом особистого документа особи є особовий документ – документ, що посвідчує особу власника, його права, обов'язки, суспільний стан, а також може містити біографічні або інші відомості про особу.

Об'єктивна сторона аналізованого кр. пр. може набувати вигляду:

1) підроблення посвідчення або іншого офіційного документа (ч. 1, ч. 2 ст. 358 КК України);

2) збуту підробленого офіційного документа (ч. 1, ч. 2 ст. 358 КК України);

3) виготовлення підроблених печатки, штампу або бланку (ч. 1, ч. 2 ст. 358 КК України);

4) збуту таких штампів, печаток, бланків (ч. 1, ч. 2 ст. 358 КК України);

5) складання або видачі підробленого офіційного документа (ч. 2 ст. 358 КК України);

6) використання завідомо підробленого документа (ч. 4 ст. 358 КК України).

Під ***підробленням*** документа потрібно розуміти як повне виготовлення сфальсифікованого документа, так і часткову фальсифікацію змісту справжнього документа.

Збутом підроблених документів, штампів, печаток, бланків слід розуміти будь-яке оплатне чи безоплатне відчуження цих предметів та запускання їх в обіг, здійснюване особою, яка усвідомлює їх характер (продаж, обмін, дарування, передача в рахунок погашення боргу тощо).

Придбання підробленого документа з метою його використання є готуванням до використання завідомо підробленого документа. Згідно з ч. 2 ст.

14 КК України така поведінка не є кримінально протиправною, однак за наявності до цього підстав вчинене може розцінюватись як підбурювання до кр. пр., передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 358 КК України.

Виготовлення підроблених штампів, бланків або печаток означає повне виготовлення сфальсифікованих форм і бланків, а також внесення змін у справжні штампи, печатки або бланки, що спотворює їх належний зміст. Способом такого виготовлення може бути вирізання на гумі, лінолеумі, шкірі, дереві або гравіювання на м'яких металах.

Складання підробленого офіційного документа – це створення документа, який, будучи правильно оформленим із зовнішнього боку, містить відомості, що повністю або частково не відповідають дійсності.

Видача підробленого офіційного документа означає передачу документа зацікавленій особі, вчинену як тим, хто цей документ склав чи підробив, так і тим працівником юридичної особи, який не вчиняв його складання або підроблення.

Кр. пр., передбачене ч. 1 або ч. 2 ст. 358 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення однієї з дій, які альтернативно становлять його об'єктивну сторону.

Використання завідомо підробленого документа, виокремлене в самостійний склад кр. пр. (ч. 4 ст. 358 КК України), може бути вчинене одним із двох способів: 1) пред'явлення документа; 2) подання документа.

При *пред'явленні документа* суб'єкт, видаючи підробку за справжній документ, знайомить з його змістом інших осіб. При цьому підроблений документ залишається у володінні винного (наприклад, пред'явлення підробленого посвідчення водія співробітнику поліції), й у разі невикриття підробки вона може бути використана винним знову.

Кримінально каране *використання завідомо підробленого документа* відсутнє, якщо ознайомлення з його змістом відбувається всупереч волі володільця такого документа (наприклад, у разі затримання особи співробітником поліції вилучають у неї підроблений паспорт і вивчають його).

Використання завідомо підробленого документа є *закінченим* кр. пр. з моменту, коли документ пред'явлено або подано винним незалежно від того, чи вдалося йому досягти поставленої мети. Незаконне придбання права або звільнення від обов'язку внаслідок використання підробленого документа знаходиться поза межами складу цього кр. пр. Наступне безперервне або періодичне користування тими чи іншими правами на підставі раніше поданого або пред'явленого документа не перетворює кр. пр., передбачене ч. 4 ст. 358 КК України, у триваючий або продовжуваний.

Суб'єкт кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України, – *загальний*. Суб'єкт за ч. 2 ст. 358 КК України, є *спеціальним* – це працівник юридичної особи будь-якої форми власності, який водночас не повинен бути службовою особою, а так само приватним підприємцем, аудитором, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Під працівником юридичної особи треба розуміти фізичну особу, яка безпосередньо власною працею виконує в юридичній особі трудову

функцію згідно з укладеним з роботодавцем трудовим договором. Якщо офіційний документ підроблюється працівником не юридичної особи, а фізичної особи-підприємця, вчинене за наявності підстав має кваліфікуватись за ч. 1 ст. 358 КК України.

Особа, яка виготовила підроблений документ і потім його використала, підлягає відповідальності лише за підроблення документа за ч. 1 ст. 358 КК України. Службова особа за службове підроблення підлягає відповідальності за ст. 366 КК України.

Субєктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим умислом*. Обов'язковою суб'єктивною ознакою підроблення офіційного документа, виготовлення підроблених печатки, штампа або бланку (ч. 1 ст. 358 КК України) є ***мета*** використання зазначених предметів як підроблювачем, так і іншою особою, обов'язковою ознакою підроблення офіційного документа (ч. 2 ст. 358 КК України) – мета його використання або збуту підроблювачем, а обов'язковою ознакою виготовлення підроблених офіційних печатки, штампа або бланку (ч. 2 ст. 358 КК України) – мета їх збуту. Складання і видача завідомо підробленого офіційного документа відповідним суб'єктом (ч. 2 ст. 358 КК України) визнаються кр. пр. незалежно від мети, яку переслідувала винна особа.

Кваліфікуючими ознаками кр. пр., передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 358 КК України, є вчинення його:

1) повторно;

2) за попередньою змовою групою осіб.

5. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України)

Захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

{Частину другу статті 341 виключено на підставі Закону № 767-VII від 23.02.2014}

{Стаття 341 із змінами, внесеними згідно із Законом № 642-VII від 10.10.2013, із змінами, внесеними згідно із Законом № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законом № 767-VII від 23.02.2014}

Основний безпосередній об'єкт – нормальна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; нормальна робота будь-яких інших підприємств, установ, організацій.

Додатковий обов'язковий об'єкт – відносини власності або встановлений порядок користування будівлями чи спорудами.

Предмет – будівлі і споруди, які забезпечують діяльність органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Об'єктивна сторона – суспільно небезпечне діяння, яке виражається захопленням державних або громадських будівель і споруд, тобто у встановленні незаконного контролю над вказаними об'єктами повністю або частково.

Закінченим кр. пр. вважається з моменту фактичного захоплення всієї будівлі чи споруди або її частини.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона – *прямий умисел* + ***мета*** незаконно користуватися захопленими будівлею чи спорудою або перешкодити нормальній діяльності підприємств, установ, організацій.

6. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України)

1. Опір представникові влади, крім державного виконавця, приватного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків -

карається штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб -

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до чотирьох років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

{Стаття 342 в редакції Закону № 2677-VI від 04.11.2010; із змінами, внесеними згідно із Законами № 4452-VI від 23.02.2012, № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 1403-VIII від 02.06.2016, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Безпосередній об'єкт – нормальна діяльності правоохоронних органів та інших органів державної влади, громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та законних військових формувань на території України.

Потерпіла особа:

1) *представники влади* (ч. 1 ст. 342 КК України) – це працівники державних органів і установ, які наділені правом у межах своєї компетенції

висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості. Це, наприклад, народні депутати і депутати місцевих рад тощо;

2) *працівники правоохоронних органів* (ч. 2 ст. 342 КК України) – це працівники органів: прокуратури, НПУ, СБУ, ВСПЗС, НАБУ, органів охорони державного кордону, органів доходів і зборів, органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, органів державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, розвідувальних органів України, АК, уповноважених осіб НКЦПФР, НГ та інших органів, що здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції;

3) *державний виконавець* (ч. 2 ст. 342 КК України) – представник влади, який здійснює примусове виконання судових рішень, постановлених іменем України та рішень інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державну виконавчу службу, у порядку передбаченому законом;

4) *приватний виконавець* (ч. 2 ст. 342 КК України) – суб'єкт незалежної професійної діяльності, уповноважений державою у визначених законом випадках здійснювати примусове виконання судових рішень і рішень інших органів;

5) *члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону* (ч. 2 ст. 342 КК України) – це члени об'єднання, загону, дружини або іншої організації людей, створеної для підтримання громадського порядку і охорони державного кордону, які мають статут і зареєстровані у встановленому порядку в органах місцевого самоврядування.

6) *військовослужбовці* (ч. 2 ст. 342 КК України) – це особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової та надстрокової служби та військової служби за контрактом Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, військ цивільної оборони, Державної спеціалізованої служби транспорту, а також інших військових формувань, що створюються Верховною Радою України, стратегічних сил стримування, які дислокуються на території України, курсанти військових навчальних закладів.

7) *Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб* – працівник цього Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених законом та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку.

Об'єктивна сторона характеризується двома обов'язковими ознаками:

1) суспільно небезпечним діянням – у вигляді опору потерпілому;

2) часом вчинення кр. пр. – під час виконання обов'язків.

Під ***опором*** слід розуміти активну фізичну протидію винного здійсненню особою своїх службових обов'язків. Опором є дії, які:

1) безпосередньо спрямовані проти особи потерпілого, тобто винний впливає на його організм, застосовуючи фізичну силу (суб'єкт відштовхує потерпілого або наносить йому удари; спрямовує автомобіль на працівника поліції);

2) спрямовані проти предметів, необхідних потерпілому для виконання своїх службових чи громадських обов'язків (винний вириває з рук державного виконавця ухвалу суду, яка дозволяє останньому примусово проникнути до житла особи, у якої знаходиться майно боржника, та знищує цей документ; вихоплює з рук працівника правоохоронного органу зброю або спец-засіб і втікає);

3) потерпілому потрібно нейтралізувати в безпосередньому контакті з ним (перебороти суб'єкта, який хапається за громіздкі предмети (дерево, стовп), щоб утримати затримання);

4) створюють перешкоди для вільного пересування потерпілого (особа перешкоджає державному виконавцю входити до приміщення чи сховища, які належать боржнику, для проведення їх огляду – закриває або притримує двері).

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту початку активної протидії виконанню відповідним потерпілим вищеназваних обов'язків.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона – *прямий умисел*.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 3 ст. 342 КК України): поєднання опору з примушенням потерпілого шляхом насильства (тілесні ушкодження, незаконне позбавлення волі, зв'язування або інші насильницькі дії) або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

7. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 КК України)

1. Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення -

карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року, або пробаційним наглядом на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, -

караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або пробаційним наглядом на строк до чотирьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

{Стаття 343 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2677-VI від 04.11.2010, № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 1403-VIII від 02.06.2016, № 2447-VIII від 07.06.2018, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

З **об'єктивної сторони** втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця означає вплив у будь-якій формі на

нього, тобто конкретні дії, спрямовані на перешкоджання виконанню цим працівником службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або на те, щоб добитися прийняття незаконних рішень. Втручання може бути у різних формах (умовляння, шантажування, погроза відмовити у наданні законних благ, а також будь-які інші форми впливу). Вплив може здійснюватися усно, письмово (у тому числі й анонімно), за допомогою засобів масової інформації (публікації в газетах, виступи по радіо, телебаченню тощо) як особисто, так і за допомогою інших осіб.

Умовляння – це прохання, переконання, поради, обіцянка надати будь-які послуги, схиляння потерпілого до вчинення чи невчинення будь-яких дій, що перешкоджають виконанню ним службових обов'язків, прийняттю законного рішення.

Шантажування – це погроза розголосити відомості, що ганьблять потерпілого чи близьких йому осіб, або інші відомості, які потерпілий хотів би зберегти в таємниці, тощо.

Інші форми впливу – незаконна відмова у наданні певних благ, протиправне позбавлення пільг, переваг, втручання в особисте життя, погроза насильством тощо.

Це кр. пр. є *закінченим* із моменту втручання в діяльність працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби незалежно від того, чи призвело це до прийняття незаконного рішення, чи перешкодило виконанню своїх обов'язків.

Суб'єктом цього кр. пр. є будь-яка особа, яка досягла *16 років*, за ч. 2 ст. 343 КК України – *службова особа*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *прямий умисел*, поєднаний із ***метою*** перешкодити виконанню названим працівникам своїх службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень.

У ч. 2 ст. 343 КК України передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кр. пр. чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища.

8. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України)

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків -

карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років.

{Стаття 345 із змінами, внесеними згідно із Законом № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 3342-IX від 23.08.2023}

Основний безпосередній об'єкт – нормальна діяльність правоохоронних органів, їх авторитет

Додатковий обов'язковий об'єкт за ч.1 – психічне здоров'я потерпілих осіб, за ч.ч. 2, 3 – фізичне здоров'я потерпілих осіб.

Потерпіла особа – працівники правоохоронних органів та їх близькі родичі.

Об'єктивна сторона:

1) погроза (ч. 1 ст. 345 КК України) вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна. Під погрозою насильством слід розуміти погрозу заподіяння потерпілому побоїв, тілесних ушкоджень, інших насильницьких дій.

2) заподіяння побоїв, а також тілесних ушкоджень – легких, середньої тяжкості або тяжких (ч. 3 ст. 345 КК України).

Суб'єкт – осудна особа, яка досягла *16-річного віку*, а у вигляді заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень – *14-річного віку*.

Суб'єктивна сторона – *прямий умисел* + поєднаний із спеціальним ***мотивом***, а саме у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 4 ст. 345 КК України) вчинення організованою групою.

9. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 КК України)

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, працівникові органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю (у тому числі після звільнення з посади) чи їхнім близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу або примусовим виконанням рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (у тому числі у минулому) -

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років.

{Стаття 347 із змінами, внесеними згідно із Законом № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 1403-VIII від 02.06.2016, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Потерпілими є працівники правоохоронних органів, працівники органів державної виконавчої служби, приватні виконавці (у тому числі після звільнення з посади) або їх близькі родичі.

Близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Предметом кр. пр. може бути як рухоме, так і нерухоме майно (гроші, цінні папери, жилий будинок, господарські споруди, дача, меблі, автомобіль, худоба, насадження тощо), яке є власністю вищезазначених осіб.

Об'єктивна сторона цього кр. пр. полягає у знищенні або пошкодженні цього майна.

При розв'язанні питання, чи є кр. пр. умисне знищення або пошкодження майна, необхідно враховувати не лише вартість і розмір майна у натуральному вигляді (вага, об'єм, кількість), а й значення знищеного або пошкодженого майна для потерпілого. Знищення малоцінного майна або незначне пошкодження майна без кваліфікуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 347 КК України, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України не є кр. пр.

Кр. пр. вважається *закінченими* із моменту спричинення майнової шкоди потерпілому. Якщо винному не вдалося знищити або пошкодити майно потерпілого з причин, що не залежали від його волі, вчинене слід кваліфікувати як замах на кр. пр. за ч. 2 або ч. 3 ст. 15 та ст. 347 КК України.

Суб'єкт цього кр. пр. за ч. 1 ст. 347 КК України – будь-яка особа, якій виповнилося *16 років*, а за ч. 2 – особа, яка досягла *14-річного віку*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *умисна вина*. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є те, що знищення або пошкодження майна вчиняється *з* виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу або примусовим виконанням рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (у тому числі у минулому).

Із суб'єктивної сторони ставлення винного до загибелі людей чи інших тяжких наслідків можливе лише у формі *необережної вини*.

Кваліфікуючими ознаками (ч.2 ст. 347 КК України) є вчинення тих самих дій:

1) шляхом підпалу, вибуху, іншим загальнонебезпечним способом;

2) що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

10. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України)

Вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку -

караються позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

{Стаття 348 із змінами, внесеними згідно із Законом № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законом № 767-VII від 23.02.2014}

З **об'єктивної сторони** кр. пр. полягає у посяганні на життя зазначених осіб чи їхніх близьких родичів, тобто в умисному вбивстві або замаху на нього.

Форми і способи посягання на життя потерпілих для кваліфікації значення не мають.

Кр. пр., передбачене ст. 348 КК України, з *об'єктивної сторони* має місце лише тоді, коли посягання на зазначених осіб вчинено у зв'язку з їх службовою діяльністю або громадською діяльністю щодо охорони громадського порядку і державного кордону. Для складу кр. пр. не має значення, чи був потерпілий у цей момент при виконанні обов'язків, чи ні (наприклад, був у відпустці). Але якщо вбивство або замах на вбивство вчинене не у зв'язку зі службовою діяльністю або громадською діяльністю щодо охорони громадського порядку (наприклад, на грунті особистих неприязних стосунків або з ревнощів), то ст. 348 КК України не застосовується.

Кр. пр. вважається *закінченим* із моменту замаху на вбивство.

Суб'єктом цього кр. пр. може бути особа, яка досягла *14-річного віку*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *умисна вина*.

11. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України)

1. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь, -

карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу, -

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років.

{Стаття 353 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023}

Об'єктивна сторона цього кр. пр. виявляється у самовільному присвоєнні владних повноважень або звання службової особи, поєднаному із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь.

Під ***самовільним присвоєнням владних повноважень або звання службової особи*** слід розуміти неправомірне (на порушення встановленого порядку, за відсутності підстав) прийняття особою на себе таких повноважень або звання і введення в оману оточуючих стосовно свого дійсного статусу.

Форма присвоєння може бути різна: словесна; надання підроблених або чужих документів тощо. Складу цього кр. пр. немає, якщо особа видає себе за представника тієї або іншої професії (лікаря, артиста, тренера, сантехніка, електрика). Присвоєння владних повноважень або звання службової особи матиме місце і тоді, коли особа, помилково прийнята за службову, підтримує помилкову думку інших осіб, користується їх помилкою і вчиняє суспільно небезпечні дії. Ці дії можуть бути як кримінально протиправними (крадіжка, шахрайство), так і являти собою адміністративні делікти (наприклад, особа видає себе за регулювальника дорожнього руху і створює небезпечну дорожньо-транспортну ситуацію). Якщо дії, вчинені з використанням самовільно присвоєного звання, утворять кр. пр., необхідна додаткова кваліфікація за відповідними статтями КК України.

Суб'єкт цього кр. пр. – будь-яка особа, яка досягла *16-річного віку*. У разі присвоєння службовою особою більш високого звання або посади з більш широкими повноваженнями, якщо ця особа є працівником правоохоронного органу, то можлива відповідальність за кр. пр. у сфері службової діяльності (ст. 365 КК України).

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *прямий умисел*. ***Мета*** самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи – використати їх для вчинення суспільно небезпечного діяння. За відсутності такої мети цей склад виключається.

У ч. 2 ст. 353 КК України передбачена відповідальність за вчинення того самого діяння, пов'язаного з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу.

12. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України)

1. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, тобто вимога виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання, -

карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

3. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене організованою групою або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або таке, що завдало великої шкоди чи спричинило інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

{Стаття 355 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023}

Об'єктивна сторона кр. пр. має вираз у вчиненні таких двох взаємопов'язаних дій:

1) вимога виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання;

2) погроза насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їх майна (ч. 1),

2.1) погроза вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, фактичне застосування насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я, пошкодження чи знищення майна (ч. 2),

2.2) застосування насильства, що є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого (ч. 3).

Обов'язковою умовою кваліфікації за цією статтею є наявність цивільно-правового зобов'язання, за яким одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботи, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ст. 509 ЦК).

Моментом *закінчення* кр. пр. є пред'явлення вимоги виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання, поєднаної із зазначеними у ст. 355 КК України погрозами або насильством, незалежно від її фактичного виконання потерпілим.

Суб'єкт – *загальний*, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона – вина у формі *прямого умислу*. Для кваліфікації цього кр. пр. слід встановити відсутність умислу на вчинення вимагання, тобто на протиправне заволодіння майном потерпілого, правом на майно або вчинення їм на користь винного дій майнового характеру.

У ч. 2 ст. 355 КК України передбачена відповідальність за вчинення зазначеного кр. пр. повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна.

У ч. 3 ст. 355 КК України передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені організованою групою або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або такі, що завдали великої шкоди чи спричинили інші тяжкі наслідки. Умисне вбивство, а також спричинення тяжких тілесних ушкоджень не охоплюється ст. 355 КК України і вимагає додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК. Питання про визнання шкоди великою вирішується виходячи з фактичних обставин справи, залежно від вартості знищеного і витрат на відновлення пошкодженого майна, його історичної або культурної цінності,

значення для потерпілого, розміру упущеної вигоди тощо. *Іншими тяжкими наслідками* можуть бути самогубство потерпілого; завдання тяжкої шкоди здоров'ю і власності третіх осіб у результаті дій, спрямованих на знищення майна загальнонебезпечним способом; банкрутство юридичної особи, власником якої є потерпілий або потерпілі тощо.

13. Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (ст. 360 КК України)

1. Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі чи технічних засобів телекомунікації, чи споруд електрозв'язку, що входять до складу телекомунікаційної мережі, якщо такі дії спричинили припинення надання телекомунікаційних послуг, -

караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста двадцяти годин, або обмеженням волі на строк від одного до трьох років, або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом, -

караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони заподіяли майнову шкоду у великому розмірі або спричинили тяжкі наслідки, -

караються штрафом від п'ятнадцяти тисяч до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від шести до восьми років.

Примітка.

1. У цій статті майнова шкода визнається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Тяжкими наслідками у цій статті вважаються дії, що спричинили припинення надання телекомунікаційних послуг на критично важливі об'єкти інфраструктури.

{Стаття 360 в редакції Закону № 600-IX від 13.05.2020; із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023}

Безпосередній об'єкт – встановлений порядок забезпечення інформаційного обміну за допомогою телекомунікаційної мережі.

Предмет:

1) телекомунікаційна мережа;

2) технічні засоби телекомунікації;

3) споруди електрозв'язку, що входять до складу телекомунікаційної мережі

Об'єктивна сторона – *матеріальний склад* кр. пр.:

1) суспільно небезпечне діяння – пошкодження або руйнування предмету кр. пр.;

2) суспільно небезпечний наслідок виді припинення надання телекомунікаційних послуг,

3) причинний зв'язок між діянням та наслідками

Суб'єкт – *загальний*, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона – *прямий умисел*.

Кваліфікуючі ознаки за ч. 2 ст. 360 КК України:

1) повторно;

2) за попередньою змовою групою осіб;

3) загальнонебезпечним способом.

Особливо кваліфікуючі ознаки за ч. 3 ст. 360 КК України:

1) таке, що заподіяло майнову шкоду у великому розмірі (у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян);

2) тяжкі наслідки (дії, що спричинили припинення надання телекомунікаційних послуг на критично важливі об'єкти інфраструктури).

Питання до самоконтролю:

1. Хто може бути потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України?

2. Які насильницькі кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян передбачені КК України?

3. У чому полягає самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи України?

4. Що є предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 357 і ст. 358 КК України?

5. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357 КК України?

6. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України?

7. Як слід кваліфікувати використання особою документа, який вона сама підробила України?

8. У чому відмінність предметів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 357 та 358 КК України?

10. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 355 КК?

11. У чому відмінність примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань від вимагання?

12. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 356 КК України?

ТЕМА 7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН (КОМП'ЮТЕРІВ), СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ І МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям, загальною характеристикою і видами кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.
2. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК України).
3. Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361^1 КК України).
4. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 361^2 КК України).
5. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК України).
6. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363 КК України).
7. Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 363^1 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, комп'ютери, несанкціоноване втручання, шкідливі програмні засоби, шкідливі технічні засоби, інформація з обмеженим доступом, правила експлуатації електронно-обчислювальних машин, масове розповсюдження повідомлень електрозв'язку.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку

Суспільні відносин у сфері інформаційної діяльності в Україні регулюються такими нормативними актами: закони України: «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР, «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 р. № 1089-IX, а також низка підзаконних актів: Положення про технічний захист інформації в Україні, затверджене Указом Президента України від 27.09.1999 р. № 1229/99, Правила забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах, затвердженні Постановою КМУ від 29.03.2006 р. № 373 тощо.

Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку згруповані у XVI розділі КК України. У загальній структурі кримінальних правопорушень кр. пр. з цього розділу складають близько 0,9 %. Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора за 2022 рік структура зазначених кр. пр. має наступний вигляд: ст. 361 КК України «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» (41 %), ст. 361^1 КК України «Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут» (8,2 %), ст. 361^2 КК України «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації» (1,8 %), ст. 362 КК України «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» (48,7 %), ст. 363 КК України «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється» (0,09 %), ст. 363^1 КК України «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» (0,1 %).

Родовий об'єкт – інформаційна безпека.

Предмет:

1) *інформаційна (автоматизована) система* – організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів (ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»);

2) *електронні комунікаційні системи* – визначення в законодавстві немає. Є тільки е.к. мережа;

3) *інформаційно-комунікаційна система* – сукупність інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле (ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»);

4) *електронна комунікаційна мережа* – комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг (п. 26 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації»);

5) *електронно-обчислювальна машина* – ЕОМ (комп'ютер) – комплекс електронних технічних засобів, побудованих на основі мікропроцесорів і призначених для автоматичної обробки інформації при вирішенні обчислювальних та інформаційних завдань;

6) *автоматизовані системи* (АС) – системи, що здійснюють автоматизовану обробку даних, до складу яких входять технічні засоби їх обробки (засоби обчислювальної техніки і зв'язку), а також методи і процедури, програмне забезпечення. До складу АС входить принаймні одна ЕОМ (комп'ютер) та периферійні пристрої, що працюють на основі такої ЕОМ: принтер, сканер, модем, мережевий адаптер тощо; АС включають у себе комп'ютерні мережі і мережі електрозв'язку;

7) *комп'ютерні мережі (мережа ЕОМ)* – це об'єднання кількох комп'ютерів (ЕОМ) і комп'ютерних систем, взаємопов'язаних і розподілених за фіксованою територією та орієнтованих на колективне використання загальномережевих ресурсів. Комп'ютерні мережі передбачають спільне використання ресурсів обчислювальних центрів (ОЦ), запуск загальних програм, що входять до комп'ютерних систем; ЕОМ можуть включати дві чи більше автоматизованих комп'ютерних системи (АКС) як сукупність взаємопов'язаних ЕОМ, периферійного устаткування та програмного забезпечення, призначених для автоматизації прийому, збереження, обробки, пошуку та видачі інформації споживачам. Комп'ютерні системи можуть бути регіонального і галузевого характеру;

8) *мережі електрозв'язку* – це сукупність технічних засобів та споруд зв'язку, з'єднаних у єдиний технологічний процес забезпечення інформаційного обміну – маршрутизації, комунікації, передачі, випромінювання або прийому знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах. До них належать, зокрема, телефонний, телеграфний, телетайпний та факсимільний зв'язок. Предмети мережі електрозв'язку включають телефони, факси, телетайпи, телеграфи, інші апарати, пристрої і обладнання мереж електрозв'язку, призначені для передачі й обміну інформацією;

9) *комп'ютерна інформація* – це текстова, цифрова, графічна чи інша інформація (дані, відомості) про осіб, предмети, події, явища, що існує в електронному вигляді і знаходиться в ЕОМ, АС чи в комп'ютерній мережі, а також зберігається на відповідних електронних носіях, до яких належать гнучкі

магнітні диски (дискети), жорсткі магнітні диски (вінчестери), касетні магнітні стрічки (стримери), магнітні барабани, магнітні карти та ін. Інформація носіїв може використовуватися, оброблятися чи змінюватися за допомогою ЕОМ (комп'ютерів);

10) *інформація, що передається мережами електрозв'язку (телекомунікаційними мережами)* – будь-які відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, зображень чи в інший спосіб (телефонні повідомлення, радіо- та телепередачі тощо), у тому числі й за допомогою комп'ютера, якщо вона передається через мережі електрозв'язку.

Об'єктивна сторона цих кр. пр. може виражатися в *активних діях* (несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж) – ст. 361 КК України – або у кримінально протиправній *бездіяльності* (наприклад, порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється), – ст. 363 КК України).

Для об'єктивної сторони деяких кр. пр. потрібно не тільки вчинення суспільно небезпечного діяння (умисне масове розповсюдження повідомлень електрозв'язку, здійснене без попередньої згоди адресатів), а й настання суспільно небезпечних наслідків – *матеріальні склади* кр. пр.: порушення або припинення роботи електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ч. 1 ст. 363^1 КК України). В інших випадках розглядувані кр. пр. сформульовані як склади із *формальним складом* (Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту, а також розповсюдження або збут шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ч. 1 ст. 361^1 КК України).

Суб'єкт кр. пр. – особа фізична, осудна, яка досягла *16-річного віку*. У деяких випадках суб'єкт *спеціальний* – особа, яка відповідає за експлуатацію ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж, мереж електрозв'язку або повинна забезпечувати порядок чи виконання правил захисту інформації, яка в них обробляється (ст. 363 КК України).

Суб'єктивна сторона цих кр. пр. передбачає, як правило, *умисну вину*. Можлива і *необережність* – порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363 КК України).

Мотиви та мета можуть бути різними – помста, прагнення до заволодіння інформацією. Якщо ж викрадення інформації вчиняється з корисливих мотивів і містить ознаки шахрайства, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кр. пр. – за ст.ст. 362 і 190 КК України.

2. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК України)

1. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж -

карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

караються штрафом від трьох тисяч до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони призвели до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації, -

караються штрафом від семи тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони заподіяли значну шкоду чи створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

5. Дії, передбачені частиною третьою або четвертою цієї статті, вчинені під час дії воєнного стану, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

6. Дії, передбачені частинами першою - четвертою цієї статті, не вважаються несанкціонованим втручанням в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, якщо вони були вчинені відповідно до порядку пошуку та виявлення потенційних вразливостей таких систем чи мереж.

Примітка. *Значною шкодою у статтях 361-363^{-1} вважається така шкода, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.*

{Стаття 361 в редакції Законів № 908-IV від 05.06.2003, № 2289-IV від 23.12.2004; із змінами, внесеними згідно із Законом № 770-VIII від 10.11.2015; в редакції Закону № 2149-IX від 24.03.2022; із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023}

Об'єктивна сторона кр. пр., що розглядається, характеризується: дією у вигляді несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж.

Несанкціоноване втручання в інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем,

електронних комунікаційних мереж – це самочинне, без дозволу власника або уповноваженої особи проникнення у вказані електронні системи чи мережі. При несанкціонованому втручанні особа протиправно отримує доступ до інформації, що зберігається в системах та мережах, на що вона не має ні дійсного, ні передбачуваного права. Системи чи мережі не належать винному ні на праві власності, ні на будь-якій іншій законній підставі (наприклад, на умовах оренди). Тут завжди має місце злам і проникнення (вторгнення) у систему або мережу. При втручанні в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж завжди має місце негативний вплив на нормальне функціонування цих систем і мереж, а також інформаційних процесів, що в них проходять. Ці дії суперечать охоронюваним законом правам і інтересам власника та заподіюють йому певну шкоду. Способи втручання в роботу вказаних систем і мереж можуть бути різними: шляхом виявлення слабких місць у захисті, шляхом автоматичного перебирання абонентських номерів («угадування коду»), дії «хакерів», з'єднання з тим чи іншим комп'ютером, підключеним до мережі, використання чужого імені (пароля) за допомогою існуючої помилки в логіці побудови програми тощо, і не впливають на встановлення складу кр. пр. (ст. 361 КК України) як підстави кримінальної відповідальності. Але вони враховуються при оцінці суспільної небезпеки вчинення кр. пр. і призначенні покарання.

Склад цього кр. пр. – *формальний*.

Суб'єкт кр. пр. – будь-яка особа (фізична, осудна, яка досягла *16-річного віку і не має права доступу до інформації*, що обробляється в інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мережах).

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *умисною формою вини*. *Мотив і мета* – різні і для кваліфікації значення не мають.

Кваліфікуючі та ***особливо кваліфікуючі ознаки:***

1) повторність (ч. 2 ст. 361 КК України);

2) за попередньою змовою групою осіб(ч. 2 ст. 361 КК України);

3) якщо вказані дії призвели до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Витік інформації має місце у випадках, коли вона стає відомою (доступною) хоча б одній особі, яка не має на це права, наприклад, унаслідок ознайомлення з її змістом, шляхом копіювання інформації тощо. При цьому власник не позбавляється інформації, яка йому належить.

Втрата інформації – це припинення існування інформації відносно осіб, які мають право власності на неї. Втрата інформації може бути результатом її знищення, «викрадання», внаслідок якого власник позбавляється належної йому інформації.

Підробка інформації – це дії, що призводять до перекручення (модифікації) змісту інформації, яка обробляється у відповідних системах і мережах, або створення інформації, що за змістом не відповідає дійсності (фальсифікація інформації).

Блокування інформації має місце у випадках, коли внаслідок несанкціонованого втручання в роботу відповідних систем та мереж власник чи уповноважена особа не має доступу до інформації, не отримує її і не має можливості користування нею. Тут може мати місце приховування чи стримування інформації для запобігання користуванню нею в процесі її обробки.

Спотворення процесу обробки інформації - це зміна послідовності оброблення інформації, порядок якої встановлюється власником системи чи мережі. Тут може порушуватись порядок: збирання, ведення, записування, перетворення, зчитування, знищення, реєстрації, прийняття, отримання, передавання інформації. Унаслідок вказаного спотворення процесу обробки інформації одержується інший результат, ніж очікувався.

Порушення встановленого порядку маршрутизації – це протиправна, внаслідок несанкціонованого втручання, зміна адресата інформації, яка передається електронними комунікаційними каналами. Унаслідок порушення порядку маршрутизації адресат не отримує інформації, яка була для нього направлена, або таку інформацію отримують і інші особи, яким ця інформація не була адресована.

4) значна шкода (ч. 4 ст. 361 КК України). Відповідно до примітки до ст. 361 України значною шкодою у ст.ст. 361-363-1 вважається така шкода, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

5) такі дії створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків (ч. 4 ст. 361 КК України);

6) дії, передбачені частиною третьою або четвертою цієї статті, вчинені під час дії воєнного стану (ч. 5 ст. 361 КК України)

Дії, передбачені ч. 1-4 цієї статті, не вважаються несанкціонованим втручанням в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, якщо вони були вчинені відповідно до порядку пошуку та виявлення потенційних вразливостей таких систем чи мереж.

Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж може іноді виступати як спосіб вчинення інших кр. пр., наприклад: диверсії (ст. 113 КК України), шпигунства (ст. 114 КК України), шахрайства (ст. 190 КК України), незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України), незаконного збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК України) та ін. У подібних випадках вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю: за ст. 361 КК України і статтею, що передбачає відповідальність за конкретне кр. пр., способом здійснення якого було несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж.

3. Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361[1] КК України)

1. Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту, а також розповсюдження або збут шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, -

караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони заподіяли значну шкоду, -

караються позбавленням волі на строк до п'яти років.

{Кодекс доповнено статтею 361-1 згідно із Законом № 2289-IV від 23.12.2004; із змінами, внесеними згідно із Законами № 770-VIII від 10.11.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 2149-IX від 24.03.2022}

Предмет кр. пр. – шкідливі програмні та технічні засоби, призначені для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж.

Програмні засоби (комп'ютерні програми) – це певний набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, який приводить цю програму в дію для досягнення певної мети. Як предмет цього кр. пр. комп'ютерні програми (програмні засоби) повинні бути ***шкідливими,*** тобто здатними забезпечити несанкціонований доступ до інформації, а також змінити, знищити, пошкодити, заблокувати інформацію, яка передається мережами чи є у системі. Різновидом шкідливих комп'ютерних програм є *комп'ютерні віруси. Програма-вірус* – це спеціально створена програма, яка здатна сама приєднуватись до інших програм (тобто пристосовуватись і «заражати» їх) і при запуску спричиняти різні негативні наслідки: зіпсування файлів і каталогів, перекручування інформації, у тому числі результатів обчислення, засмічення чи спотворення пам'яті ЕОМ (комп'ютерів), створювати інші перешкоди у роботі систем чи мереж.

Шкідливі технічні засоби – це різного роду прилади, обладнання, устаткування тощо, з допомогою яких вчинюється несанкціонований доступ до ЕОМ (комп'ютерів) чи АС. Причому ці засоби здатні призвести до витоку, втрати (знищення), підробки (фальсифікації), блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації, що функціонує інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, або до порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Обов'язковою ознакою предметів розглядуваного кр. пр. є те, що своїм призначенням вони мають несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж. Відсутність цієї ознаки виключає

можливість визнати вказані програмні чи технічні засоби як предмет кр. пр., передбаченого ст. 361[1] КК України.

Об'єктивна сторона кр. пр. характеризується певними альтернативними діями:

1) створення шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку;

2) розповсюдження таких програмних чи технічних засобів;

3) збут вказаних програмних чи технічних засобів.

Створення вказаних програмних чи технічних засобів – це виготовлення програмних чи технічних засобів, внаслідок чого виникають нові шкідливі предмети (яких раніше не існувало), здатні для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж. До створення таких предметів слід віднести і ***модифікацію*** (перероблення) програмних чи технічних засобів, які звичайно використовуються в роботі інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, а внаслідок перероблення набувають якості шкідливих і здатних до несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж.

Розповсюдження шкідливих програмних чи технічних засобів – це оплатна чи безоплатна передача у будь- який спосіб зазначених засобів відносно широкому і невизначеному колу осіб (фізичних чи юридичних), навіть через систему Інтернет.

Збут шкідливих програмних чи технічних засобів полягає в оплатній (як правило) чи безоплатній (наприклад, подарунок) передачі вказаних засобів будь-якій іншій особі.

Це кр. пр. (ч. 1 ст. 361[1] КК України) із *формальним складом* і для наявності його об'єктивної сторони непотрібно встановлювати настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єкт кр. пр. – фізична, осудна особа, яка досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим умислом*. При створенні шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, необхідно встановити як обов'язкову ознаку, вказану в диспозиції ст. 361[1] КК України, ***спеціальну мету*** – використання, розповсюдження або збут цих шкідливих програмних чи технічних засобів. Використання шкідливих програмних чи технічних засобів як мета кр. пр. означає, що при створенні зазначених засобів особа має на меті застосовувати ці шкідливі предмети за їх призначенням, тобто для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих),

електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 2 ст. 361^1 КК України):

1) повторність;

2) за попередньою змовою групою осіб;

3) заподіяння значної шкоди.

4. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 361^2 КК України)

1. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, створеної та захищеної відповідно до чинного законодавства, -

караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони заподіяли значну шкоду, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

{Кодекс доповнено статтею 361^{-2} згідно із Законом № 2289-IV від 23.12.2004; із змінами, внесеними згідно із Законами № 770-VIII від 10.11.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Предмет кр.пр. – інформація з обмеженим доступом, яка зберігається в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах або носіях такої інформації, створена та захищена відповідно до чинного законодавства.

Комп'ютерна інформація з обмеженим доступом, згідно зі ст. 21 Закону України «Про інформацію», за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну, таємну та службову.

Конфіденційна інформація містить відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і може поширюватися лише за їх бажанням і згодою до встановлених умов та має відповідний правовий статус. Режим доступу до конфіденційної інформації громадян та юридичних осіб визначають самостійно та встановлюють для неї систему способів захисту компетентні державні органи або власники інформації.

До *таємної інформації* належить інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству або державі. Перелік відомостей, що становлять ***державну таємницю,*** визначається Законом України «Про державну таємницю».

До іншої передбаченої законом таємниці належить комерційна, банківська, лікарська таємниці, таємниця листування тощо. Правовий режим цих видів таємниць (інформації) регламентується спеціальними законами. Проте вказані види інформації виступають також і як предмети інших (самостійних) кр.

пр. Так, кримінальна відповідальність за збут або розповсюдження вказаних видів інформації передбачена ст.ст. 145, 232, 328 КК України тощо (за умов відсутності ознаки злочинів проти основ національної безпеки України). Але якщо така інформація, що зберігається в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах або на носіях інформації, несанкціоновано здобувається або розповсюджується, – все вчинене має кваліфікуватися за сукупністю кр. пр. – за ст. 361^2 і відповідною статтею КК України, яка встановлює відповідальність за збут чи розповсюдження конкретного виду інформації з обмеженим доступом (таємниці).

Інформація з обмеженим доступом як предмет кр. пр. має зберігатися в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах. Інформація, яка зберігається в мережах електрозв'язку, до предмета цього кр. пр. не належить.

Ознакою комп'ютерної інформації з обмеженим доступом є те, що вона має бути створена та захищена відповідно до чинного законодавства. При цьому в кожному випадку для з'ясування наявності цієї ознаки слід звернутися до відповідних законів чи підзаконних нормативно-правових актів, в яких регламентується порядок створення й захисту такої інформації.

Об'єктивна сторона кр. пр. полягає у вчиненні несанкціонованого збуту або розповсюдженні комп'ютерної інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 361^2 КК України).

Несанкціонований збут інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, – це несанкціоноване розповсюдження такої інформації без згоди її власника – шляхом купівлі-продажу, міни тощо.

Несанкціоноване розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, – це вчинення будь-яких дій, якими без згоди власника інформації така інформація безпосередньо чи опосередковано надається іншим особам чи доводиться до їх відома, вводиться в обіг шляхом будь-якої, крім оплатної, форми. Тут має місце «передача права володіння» такої інформації іншим особам, а так само розголошення інформації.

Розглядуване кр. пр. (ч. 1 ст. 361^2 КК України) є з *формальним складом* і тому вважається *закінченим* з моменту вчинення суспільно небезпечних дій, зазначених у законі.

Суб'єкт кр. пр. – фізична, осудна особа, яка досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі *прямого умислу*.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 2 ст. 361^2 КК України):

1) повторність;

2) за попередньою змовою групою осіб;

3) заподіяння значної шкоди.

5. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК України)

1. Несанкціоновані зміна, знищення або блокування інформації, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, -

караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

2. Несанкціоновані перехоплення або копіювання інформації, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, якщо це призвело до її витоку, вчинені особою, яка має право доступу до такої інформації, -

караються позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони заподіяли значну шкоду, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Стаття 362 в редакції Закону № 2289-IV від 23.12.2004; із змінами, внесеними згідно із Законами № 770-VIII від 10.11.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Предмет кр. пр. – інформація, яка оброблюється в ЕОМ (комп'ютерах), АС чи комп'ютерних мережах**.**

Ознакою предмета цього кр. пр. є те, що ця інформація обробляється в ЕОМ (комп'ютерах), АС чи комп'ютерних мережах. *Оброблювання інформації* – це виконання певних дій з допомогою електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем чи комп'ютерних мереж, які включають в себе різні види маніпуляцій з такою інформацією згідно з відповідними комп'ютерними програмами, інструкціями, завданнями, технічними можливостями ЕОМ і т. ін. Поняття оброблення комп'ютерної інформації включає в себе і зберігання такої інформації. Предметом цього кр. пр. також є інформація, яка зберігається на носіях цієї інформації**.**

Об'єктивна сторона кр. пр. полягає у несанкціонованій зміні, знищенні або блокуванні комп'ютерної інформації. Обов'язковими ознаками зміни, знищення або блокування комп'ютерної інформації є те, що ці дії є ***несанкціонованими,*** тобто на вчинення таких дій особа, яка має доступ до цієї інформації, не має ні дійсного, ні передбачуваного права.

Зміна інформації полягає у будь-якій модифікації інформації, що призводить до її перекручення, хоча при цьому інформація в цілому зберігається. До зміни інформації слід віднести і її доповнення іншими, фальсифікованими даними. Причому йдеться про модифікацію змісту інформації. Тому не можна розглядати як ознаку цього кр. пр. зміни, які ЕОМ здійснює автоматично,

наприклад, фіксація часу і факту користування ЕОМ, активізація (використання) певних файлів тощо.

Знищення інформації – це такий вплив на комп'ютерну інформацію, внаслідок якого власник позбавляється цієї інформації, тобто втрачає її повністю.

Суб'єкт кр. пр. – *спеціальний*: ним може бути особа осудна, фізична, яка досягла 16-річного віку і має право (на підставі трудових правовідносин чи договору, або інших юридичних підстав) доступу до комп'ютерної інформації або носіїв такої інформації, має право експлуатувати, використовувати за дорученням (і в межах доручення) власника ЕОМ (комп'ютери), АС, комп'ютерні мережі чи носії комп'ютерної інформації.

Суб'єктивна сторона – *умисна форма вини*. *Мотив і мета* значення для кваліфікації не мають, але якщо при цьому ставиться за мету вчинення іншого кр. пр., то такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю кр. пр.

У ч. 2 ст. 362 КК України встановлена кримінальна відповідальність за перехоплення або копіювання інформації, яка оброблюється в ЕОМ (комп'ютерах), АС чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, якщо це призвело до її витоку, вчинене особою, яка має право доступу до такої інформації.

Об'єктивну сторону цього кр. пр. становлять дії, які полягають у несанкціонованому перехопленні або копіюванні інформації. Перехоплення інформації – це протиправне заволодіння комп'ютерною інформацією, яка функціонує в ЕОМ (комп'ютерах), АС чи комп'ютерних мережах. Ці дії можуть полягати у простому ознайомленні з інформацією, блокуванні такої інформації, затриманні передачі і її ненадходженні до адресата протягом певного часу та ін. Копіювання інформації – це її відтворення в електронному вигляді, перенесення на інші носії інформації, наприклад, шляхом сканування-випромінювання монітора, спеціальними технічними засобами. При копіюванні комп'ютерної інформації завжди має місце відтворення інформації на певних носіях (створення копії) суб'єкта кр. пр., причому інформація як гака залишається непорушеною, у розпорядженні власника (користувача). Копії ж такої інформації отримує суб'єкт кр. пр. Перехоплення або копіювання комп'ютерної інформації повинно бути несанкціонованим, тобто незаконним, коли особа на вчинення вказаних дій не має ні дійсного, ні передбачуваного права.

Обов'язковою ознакою цього кр. пр. (ч. 2 ст. 362 КК України) є те, що внаслідок несанкціонованого перехоплення або копіювання інформації, яка оброблюється в ЕОМ, або яка зберігається на носіях такої інформації, має місце ***витік*** комп'ютерної інформації як обов'язковий наслідок цього кр. пр.

Суб'єкт, суб'єктивна сторона кр. пр. тотожні за ознаками складу кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 362 КК України.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 3 ст. 362 КК України):

1) повторність;

2) за попередньою змовою групою осіб;

3) заподіяння значної шкоди.

6. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363 КК України)

Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється, якщо це заподіяло значну шкоду, вчинені особою, яка відповідає за їх експлуатацію, -

караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк.

{Стаття 363 в редакції Закону № 2289-IV від 23.12.2004; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Предмет кр. пр. – ЕОМ (комп'ютери), АС, комп'ютерні мережі, мережі електрозв'язку, комп'ютерна інформація, а також інформація, що передається мережами електрозв'язку.

Об'єктивна сторона характеризується певними обов'язковими ознаками:

1) суспільно небезпечними діяннями (діями чи бездіяльністю) у формі: порушення правил експлуатації ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порушення порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється;

2) суспільно небезпечними наслідками у вигляді значної шкоди, яка спричиняється вказаними діями;

3) причинним зв'язком між суспільно небезпечними діяннями та суспільно небезпечними наслідками.

Ст. 363 КК України має *бланкетну* диспозицію. Отже, при встановленні правил, які порушуються суб'єктом кр. пр., слід звернутись до відповідних законів чи підзаконних актів, в яких встановлюються правила експлуатації ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, порядок і правила захисту інформації, яка обробляється у вказаних електронних і електротехнічних системах.

Порушення правил експлуатації ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку може виражатися у невиконанні або неналежному виконанні уповноваженою особою обов'язків із виконання правил експлуатації вказаних ЕОМ та мереж електрозв'язку. Ці порушення можуть виражатися у порушенні як правил апаратного забезпечення, так і правил експлуатації їх програмного забезпечення.

Порушення порядку чи правил захисту інформації, яка обробляється ЕОМ (комп'ютерами), АС, комп'ютерними мережами чи мережами електрозв'язку, – це невиконання або неналежне виконання встановлених нормативно-правовими актами вимог (організаційних чи технічних) захисту інформації, що обробляється у вказаних електронних системах особами, які

мають здійснювати відповідні заходи щодо забезпечення захисту інформації. Основними методами та видами технічного захисту комп'ютерної інформації є використання належних технічних засобів захисту, регламентація роботи користувачів програмних засобів, елементів і баз даних, носіїв інформації, пошук, виявлення та блокування контролюючих додаткових пристроїв, приладів тощо, які надають можливість викрадати, копіювати інформацію чи знищувати її тощо.

Суспільно небезпечними наслідками порушення правил експлуатації ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, а також порушення порядку чи правил захисту інформації, яка в них обробляється, можуть бути: витік (у тому числі викрадання, копіювання, втрата повна чи часткова інформації), модифікування, блокування інформації, підробка, а також порушення встановленого порядку її маршрутизації та ін. Ознакою цих наслідків є те, що вказані дії повинні заподіяти *значну шкоду* власнику інформації.

Між діями (в альтернативі), що утворюють об'єктивну сторону розглядуваного кр. пр., і суспільно небезпечними наслідками слід встановлювати необхідний причинний зв'язок.

Суб'єкт кр. пр. – особа фізична, осудна, яка досягла *16-річного віку* і *відповідає за експлуатацію* ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або повинна забезпечувати правила захисту інформації, яка в них обробляється (спеціальний суб'єкт).

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується у*мисною чи необережною формою вини* до порушення правил експлуатації ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи захисту інформації і *необережною* формою вини до суспільно небезпечних наслідків – значної шкоди, яка спричинена власнику інформації.

7. Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 363[1] КК України)

1. Умисне масове розповсюдження повідомлень електрозв'язку, здійснене без попередньої згоди адресатів, що призвело до порушення або припинення роботи електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, -

карається штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, якщо вони заподіяли значну шкоду, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Кодекс доповнено статтею 363[-1] згідно із Законом № 2289-IV від 23.12.2004; із змінами, внесеними згідно із Законами № 770-VIII від 10.11.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Безпосередній об'єкт – нормальне функціонування ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Предмет кр. пр. – ЕОМ (комп'ютери), АС, комп'ютерні мережі чи мережі електрозв'язку, комп'ютерна інформація, а також інформація, що передається засобами електрозв'язку.

Об'єктивна сторона характеризується:

1) суспільно небезпечними діями у вигляді масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку, здійсненого без попередньої згоди адресатів;

2) суспільно небезпечними наслідками у вигляді порушення або припинення роботи автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку;

3) причинним зв'язком зазначених дій із наслідками.

Масове розповсюдження повідомлень електрозв'язку – це надання значній кількості адресатів (досить широкому невизначеному колу осіб) без їх попередньої згоди як однакових, так і різних за змістом повідомлень. Передавання одного чи більше повідомлень одному адресатові або чітко визначеній їх кількості не може розглядатися як масове розповсюдження і не може становити складу цього кр. пр.

Повідомлення електрозв'язку – це певна інформація (відомості), що сповіщаються комусь і передаються мережами електрозв'язку. У цих повідомленнях можуть міститися судження, які підтверджують певні факти або їх відкидають. Сигнали електрозв'язку, які не містять якихось відомостей, не охоплюються цим поняттям.

При вчиненні цього кр. пр. повідомлення електрозв'язку розповсюджуються через систему ЕОМ (комп'ютери), АС, комп'ютерні мережі чи мережі електрозв'язку, у тому числі й через систему Інтернет. Як правило, це зайві для адресата, незапитувані ним і небажані для нього нав'язливі електронні повідомлення рекламного, інформаційно-політичного або комерційного характеру. Ця інформація (відомості) стосується конкретних осіб, організацій, політичних діячів, окремих партій тощо.

Отримання адресатами повідомлень електрозв'язку (навіть коли воно має масовий характер) за їх попередньою згодою не містить складу кр. пр.

Суспільно небезпечними наслідками цього кр. пр. є порушення або припинення роботи ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Порушення роботи ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку – це порушення повне чи часткове процесу функціонування вказаних ЕОМ або повна чи часткова втрата контролю над ними. Унаслідок порушення роботи мережі електрозв'язку втрачається також здатність забезпечувати захист інформації, що передається нею, від знищення, перекручення, блокування, несанкціонованого витоку або від порушення встановленого порядку маршрутизації.

Припинення роботи ЕОМ (комп'ютерів), АС чи комп'ютерних мереж має місце у випадках, коли вони взагалі перестають працювати і не можуть виконувати операції по збереженню, введенню, записуванню, фіксуванню, перетворенню, зчитуванню, знищенню, реєстрації інформації та ін.

Припинення роботи мережі електрозв'язку – це припинення виконання мережами електрозв'язку функцій з передавання або прийняття знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або інших повідомлень по радіо-, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах.

Між суспільно небезпечними діями і суспільно небезпечними наслідками необхідно встановити причинний зв'язок.

Суб'єкт кр. пр. – будь-яка фізична осудна особа, що досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона – *умисна форма вини*, мотиви і цілі для кваліфікації кр. пр. значення не мають.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 2 ст. 363^1 КК України):

1) повторність;
2) за попередньою змовою групою осіб.

Питання до самоконтролю:

1. Якими є предмети кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVI КК України?
2. Як кваліфікують правопорушення, в яких комп'ютери виступають засобом заволодіння чужим майном?
3. Як кваліфікують розповсюдження за допомогою комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку матеріалів із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України?
6. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 362 КК?
5. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361 КК?

ТЕМА 8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям та загальною характеристикою кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.
2. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).
3. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України).
4. Службове підроблення (ст. 366 КК України).
5. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, службова діяльність, публічні послуги, професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зловживання владою, зловживання службовим становищем, службове підроблення, офіційний документ, службова особа, неправомірна вигода.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Кримінальні правопорушення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг згруповані у XVII розділі КК України. У загальній структурі кримінальних правопорушень кр. пр. з цього розділу складають 3,2 %. Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора за 2022 рік структура зазначених кр. пр. має наступний вигляд: ст. 366 КК України «Службове підроблення» (31,6 %), ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем» (19 %), ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі» (13 %); ст. 367 КК України «Службова недбалість» (10,7 %); ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» (9,3 %); ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (8,5 %). Інші кр. пр. складають 7,9 %.

З назви розділу XVII Особливої частини КК випливає можливість поділу усіх відповідних кр. пр. за *сферою їх вчинення* на кр. пр. проти порядку здійснення:

1) службової діяльності;

2) професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.

Визначення ***службової особи*** містяться:

1) найбільш широке, яке стосується усіх службових осіб, – в ч. 3 і 4 ст. 18 КК КК України;

2) більш вузьке, яке стосується тільки службових осіб юридичних осіб публічного права, – у п. 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України.

До основних *особливостей* кр. пр., передбачених розділом XVII Особливої частини КК, слід віднести такі:

1) їх **родовим**, а так само **основним безпосереднім об'єктом** є встановлений законом порядок здійснення своїх повноважень посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій, а також особами, які надають публічні послуги.

Зазначений ***основний безпосередній об'єкт*** у складах багатьох інших передбачених КК України кр. пр., що вчиняються службовими особами з використанням службового становища (ст.ст. 132, 137, 145, 154 КК України та ін.), є ***додатковим обов'язковим об'єктом*** – це двооб'єктні кр. .пр. зі спеціальним суб'єктом – службовою особою.

У тих складах кр. пр., де йдеться про їх вчинення службовою особою з використанням службового становища як про кваліфікуючу ознаку (ч. 2 ст. 149, ч. 3 ст. 157, ст. 158, ч. 2 ст. 158-2, ч. 2 ст. 159, ч. 2 ст. 160 КК України та десятки інших), зазначений об'єкт є додатковим факультативним об'єктом.

В обох цих ситуаціях посягання на вказаний об'єкт враховано законодавцем у відповідних статтях, а тому кваліфікація зазначених кр. пр. за сукупністю із кр. пр., передбаченими розділом XVII Особливої частини КК України, виключається (крім випадків реальної сукупності);

2) з **об'єктивної сторони** більшість розглядуваних кр. пр. характеризуються спільними рисами, до яких належать вчинення діяння з використанням влади чи службового становища (службових повноважень) і всупереч інтересам служби або інтересам юридичної особи приватного права;

3) значна частина кр. пр. проти порядку здійснення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України), передбачає як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді *істотної шкоди* охоронюваним законом правам (свободам) та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, зміст якої, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, визначено у п. 3 примітки до ст. 364 КК України;

4) **суб'єкт** переважної більшості цих кр. пр. – *спеціальний*. Це службова особа (юридичної особи публічного права, юридичної особи приватного права чи будь-яка службова особа) або особа, яка надає публічні послуги (аудитор,

нотаріус, оцінювач тощо). Від них слід відрізняти, зокрема, працівника державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою. Останній за прийняття пропозиції, обіцянки і за одержання неправомірної вигоди за наявності відповідних підстав несе відповідальність за ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, а особа, яка пропонує, обіцяє чи надає йому таку вигоду, – за ч. 1 і 2 цієї статті;

5) квазікримінальну відповідальність за діяння, передбачені ст.ст. 368-3, 368-4, ст.ст. 369, 369-2 КК України, несуть також *юридичні особи*;

6) із **суб'єктивної сторони** всі кр. пр. проти порядку здійснення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за винятком службової недбалості, є *умисними*.

Згідно із КПК України деякі кр. пр. проти порядку здійснення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є кр. пр. «приватного обвинувачення». Тобто без спеціальної заяви потерпілого не може бути порушене кримінальне провадження щодо:

- ✓ зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України);
- ✓ зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України);

2. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, -

карається пробаційним наглядом на строк до трьох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, із штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

{Частину третю статті 364 виключено на підставі Закону № 746-VII від 21.02.2014}

***Примітка.** 1. Службовими особами у статтях 364, 368, 368-5, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного*

управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Для цілей статей 364, 368, 368-5, 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

2. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

3. Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

{Стаття 364 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 1508-VI від 11.06.2009 - зміни по Закону № 1508-VI втратили чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 222-VII від 18.04.2013, № 746-VII від 21.02.2014, № 1261-VII від 13.05.2014, № 770-VIII від 10.11.2015, № 263-IX від 31.10.2019, № 3342-IX від 23.08.2023}

Зловживання владою або службовим становищем, передбачене ст. 364 КК України, визнається кр. пр. за сукупності трьох ознак:

1) використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби;

2) вчинення цього діяння з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи;

3) завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Об'єктивна сторона кр. пр. характеризується:

1) діянням, яке:

а) вчиняється шляхом дії або *бездіяльності,*

б) обумовлене владою або службовим становищем особи;

в) полягає у використанні особою влади або службового становища всупереч інтересам служби;

2) наслідками у вигляді істотної шкоди (ч. 1) або тяжких наслідків (ч. 2);

3) причинним зв'язок між зазначеним діянням та його наслідками.

Зловживання владою – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою, яка має владні повноваження, своїх повноважень щодо пред'явлення вимог або прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими особами. Зловживати владою може представник влади, а

також службова особа, яка виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, адже вона стосовно підпорядкованих їй осіб також має владні повноваження.

Зловживання службовим становищем – це використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх повноважень і можливостей, пов'язаних з посадою. Фактично зловживання службовим становищем охоплює собою і зловживання владою, оскільки використовувати всупереч інтересам служби службова особа може як владні, так й інші повноваження та можливості (авторитет посади, її значущість, впливовість, статусність та ті можливості, яких набуваються завдяки посаді чи службовій діяльності, яку здійснює). У той же час склад службового зловживання відсутній, коли суб'єкт заради досягнення бажаного для себе результату використовує не свою владу або службове становище, а особисті зв'язки, дружні чи родинні стосунки з іншими, в тому числі й службовими, особами.

Всупереч інтересам служби – службова особа не бажає рахуватися з покладеними на неї законом чи іншим нормативно-правовим актом обов'язками, діє всупереч їм, не звертає уваги на службові інтереси.

До службового зловживання судова практика відносить, зокрема, незаконну експлуатацію праці підлеглих; неправомірне сприяння фізичним чи юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності, одержанні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів, пільг, укладанні контрактів; незаконне сприяння призначенню осіб на посади; протиправне втручання в діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування або окремих службових осіб; незаконне надання переваг фізичним чи юридичним особам при підготовці різного роду проєктів, нормативно-правових актів, рішень та висновків; зловживання у процесі приватизації державного майна, реєстрації суб'єктів господарської діяльності, видачі ліцензій на право зайняття такою діяльністю; нецільове використання фінансових коштів, службових приміщень, обладнання, транспорту; незаконне надання комерційним організаціям фінансів, призначених для загальнодержавних цілей; потурання кр. пр. та їх приховування тощо.

Необхідно мати на увазі, що склади зловживання владою або службовим становищем (службове зловживання) містяться не тільки у ст. 364 КК України. Існують ще понад сто *спеціальних складів службового зловживання.* Ст. 364 КК України співвідноситься із цими статтями як *загальна* та *спеціальна* норми, тому при кваліфікації повинна застосовуватися норма спеціальна. Одночасне застосування таких норм можливе лише за наявності у діянні службової особи ознак *реальної сукупності* таких кр. пр.

Службове зловживання належить до кр. пр. із *матеріальним* складом і за ч. 1 ст. 364 КК України визнається *закінченим* із моменту заподіяння істотної шкоди правам, свободам та інтересам фізичних чи юридичних осіб або громадським чи державним інтересам. Відсутність таких наслідків має оцінюватися за спрямованістю умислу винного і може свідчити про наявність або незакінченого кр. пр., або дисциплінарного проступку чи адміністративного правопорушення.

Суб'єкт кр. пр. – *спеціальний*: лише представник державної влади, місцевого самоврядування або інша службова особа публічного права.

Суб'єктивна сторона кр. пр. – *прямий або непрямий умисел,* спеціальна ***мета*** – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи, тобто прагнення обернути таку вигоду на свою користь і, якщо вона має майновий характер, володіти, користуватися і розпоряджатися нею на свій власний розсуд. Оскільки за ст. 364 КК України неправомірна вигода може мати будь-який вигляд, тобто носити як матеріальний, так і нематеріальний характер, мета її одержання свідчить, що при вчиненні кр. пр. винний може керуватися не тільки корисливими, а й іншими мотивами (прагненням просунутися за посадою, отримати подяку від керівництва, нагороду від держави, сприяти близьким особам чи родичам в отриманні певних переваг, пільг і вигід немайнового характеру тощо). Але наявність мети одержати неправомірну вигоду не виключає і такого психічного ставлення винного до зазначених у ст. 364 КК України наслідків, яке полягає не тільки в прямому, а й в непрямому умислі, бо навіть прагнучи досягти такої мети, суб'єкт може не тільки бажати, а й свідомо припускати заподіяння при цьому істотної шкоди (ч. 1) чи спричинення тяжких наслідків (ч. 2) правам і інтересам фізичних або юридичних осіб, громадським чи державним інтересам, ставлячись до їх настання або байдуже, або безпідставно розраховуючи на їх відвернення.

За ч. 2 ст. 364 КК України карається службове зловживання, яке спричинило *тяжкі наслідки.* Якщо прямий умисел суб'єкта був спрямований на заподіяння таких наслідків, але вони не настали з причин, що не залежать від його волі, вчинене кваліфікується як незакінчене кр. пр. – готування чи замах (ст.ст. 14 або 15 і ч. 2 ст. 364 КК України).

Службове зловживання (ст. 364 КК України) слід відрізняти від кр. пр., передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, виходячи з того, що:

1) за ст. 364 КК основним безпосереднім об'єктом кр. пр. виступають суспільні відносини, які забезпечують нормальну службову діяльність в органах влади, місцевого самоврядування та в інших юридичних особах публічного права, тоді як за ч. 2 ст 191 КК України таким об'єктом є відносини власності, а нормальна службова діяльність – лише факультативний, хоча і обов'язковий об'єкт цього кр. пр.;

2) за ч. 2 ст. 191 КК України предметом кр. пр. може бути лише чуже майно, тоді як за ст. 364 КК предмет кр. пр. відсутній, а одержання неправомірної вигоди, як мета вчинення цього кр. пр., може бути пов'язана із прагненням винного отримати вигоди (пільги, переваги, послуги) і нематеріального характеру;

3) за ч. 2 ст. 191 КК України кр. пр. вчинюється лише шляхом активної поведінки суб'єкта – дії, тоді як за ст. 364 КК України воно може бути вчинений і шляхом пасивної поведінки особи бездіяльності;

4) за ч. 2 ст. 191 КК України наслідки кр. пр. завжди полягають у спричиненні шкоди майнового характеру, тоді як за ст. 364 КК України шкода, заподіяна відповідним правам, свободам та інтересам, може виражатися і в наслідках немайнового характеру;

5) за ст. 364 КК України матеріальна шкода (якщо вона заподіюється) може полягати як у прямих (реальних) майнових збитках, так і в упущеній

(втраченій) вигоді, тоді як за ч. 2 ст. 191 КК України – лише у заподіянні реальної майнової шкоди;

6) за ч. 2 ст. 191 КК України винний незаконно вилучає майно з наявних фондів та безоплатно обертає його на свою користь, використовуючи для цього владу або службове становище як спосіб такого заволодіння, тоді як за ст, 364 КК України суб'єкт хоча і може одержувати майнову вигоду чи позбавлятися від матеріальних витрат, але за рахунок:

а) незаконного використання майна без його вилучення з наявних фондів;

б) тимчасового його вилучення з наміром повернення чи оплати його вартості в майбутньому;

в) приховування раніше заподіяних збитків;

7) за ч. 2 ст. 191 КК України психічне ставлення до наслідків кр. пр. полягає лише в прямому умислі та обов'язковій наявності корисливих мети і мотивів, тоді як за ст. 364 КК України суб'єктивна сторона кр. пр. може виражатися не тільки в прямому, а й у непрямому умислі, а кр. пр. вчинюється з метою одержання неправомірної вигоди, яка не завжди має майновий характер, тому і мотиви його вчинення можуть бути позбавлені корисливого характеру;

8) за ст. 364 КК України суб'єктом кр. пр. (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті) може бути службова особа лише публічного права, тоді як за ч. 2 ст. 191 КК України ним може бути службова особа як публічного, так і приватного права (частини 3 і 4 ст. 18 КК України).

3. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України)

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Стаття 365 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Законів № 3207-VI від 07.04.2011, № 746-VII від 21.02.2014}

Об'єктивна сторона кр. пр. характеризується такими обов'язковими ознаками, як:

1) діяння, яке:

(а) здійснюється тільки шляхом активної форми поведінки – *дії,*

(б) зумовлено службовими (владними) повноваженнями суб'єкта і

(в) явно виходять за межі цих повноважень;

2) наслідки – істотна шкода (ч. 1 і 2) або тяжкі наслідки (ч. 3);

3) причинний зв'язок між вчиненим діянням та його наслідками.

Відповідальність за ст. 365 КК України настає лише за умови, якщо вчинені винним дії були *зумовлені* його службовим становищем і *пов 'язані* з його службовими (владними) повноваженнями. Якщо такий зв'язок відсутній, вчинене не може розглядатися як перевищення влади і за наявності до того підстав підлягає кваліфікації за статтями КК України, що передбачають відповідальність за кр. пр. проти особи, власності, громадського порядку тощо.

Перевищення влади може бути вчинене лише шляхом активної поведінки особи – *дії.* Причому *обов'язковою ознакою* цих дій є саме те, що хоча вони і обумовлені (пов'язані із) службовим становищем суб'єкта, але *завжди виходять за межі* його компетенції, тобто за межі тих прав і повноважень, які надані суб'єкту за посадою, яку він обіймає, або у зв'язку із службовою діяльністю, яку він здійснює.

Згідно з ч. 1 ст. 365 КК України вихід за межі цих прав і повноважень має бути *явним,* тобто таким, який є очевидним, безперечним, безсумнівним для всіх і кожного і, перш за все, для самого винного, який усвідомлює, що виходить за межі своїх повноважень. Тому для кваліфікації вчиненого за ст. 365 КК України необхідно у кожному конкретному випадку встановити характер, зміст та обсяг повноважень, наданих суб'єкту, порядок (умови, способи, межі) їх реалізації, які визначають службову компетенцію винного і закріплені у відповідних нормативних актах (законах, постановах, наказах, положеннях тощо). Але у випадках, коли вихід за межі службових (владних) повноважень був обумовлений станом крайньої необхідності чи виконанням наказу (розпорядження), вчинене виключає відповідальність за ст. 365 КК України, якщо були дотримані вимоги ст.ст. 39 і 41 КК України.

Конкретні дії винного при перевищенні влади можуть бути різними і залежать, передусім, від сфери службової діяльності винного, характеру, змісту та обсягу (меж) наданих йому повноважень. Проте всі вони можуть бути зведені до кількох їх *форм,* а саме дії:

- які входять до компетенції будь-якого іншого, а не цього працівника правоохоронного органу;
- виконання яких можливе лише за наявності особливих і відсутніх у даному випадку умов – в особливих випадках, обстановці, з особливого дозволу або з додержанням особливого порядку;
- які могли бути здійснені лише колегіально, тоді як винний вчинив їх одноособово;
- які ніхто не має права виконувати або дозволяти за будь-яких умов.

Перевищення влади за ч. 1 ст. 365 КК України належить до кр. пр. *з матеріальним складом* і визнається *закінченим* при заподіянні наслідків у вигляді істотної шкоди правам, свободам та інтересам фізичних чи юридичних

осіб або державним чи громадським інтересам. Відсутність таких наслідків свідчить або про вчинення службового проступку, або про готування чи замах на кр. пр., передбачений ч. 1 ст. 365 КК України.

Суб'єкт кр. пр. – *спеціальний,* лише така *службова особа публічного права. яка є працівником правоохоронного органу.* Коло таких органів визначено у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р., яка відносить до їх числа органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Для притягнення особи до відповідальності за ст. 365 КК України необхідно встановити, що: а) кр. пр. вчинено працівником правоохоронного органу; б) цей працівник є службовою особою; в) у вчиненому є всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки перевищення влади.

Організаторами, підбурювачами, пособниками перевищення влади або службових повноважень можуть визнаватись як службові, так і не службові особи. Дії таких співучасників потрібно кваліфікувати за відповідними частинами ст.ст. 27 та 365 КК України.

В рішення ЄСПЛ у справі Рібіч проти Австрії від 4 грудня 1995 р., зазначено, що поліція несе відповідальність за будь-яку особу, яка перебуває під арештом, оскільки ця особа повністю знаходиться у владі поліції. У випадку отримання тілесних ушкоджень в цей період саме уряд має надати докази, які ставлять під сумнів слова потерпілого про те, що тілесні ушкодження він отримав в результаті неналежного поводження з боку поліцейських.

Крім того ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Алексахін проти України», де йшлося про жорстоке поводження з боку працівника Національної поліції, внаслідок чого потерпілий став інвалідом, зазначив, що призначивши працівнику Національної поліції м'яке покарання, не пов'язане з позбавленням волі, держава в результаті сприяла «відчуттю безкарності» працівника правоохоронного органу замість того, щоб показати, що терпимості до таких дій не буде.

Суб'єктивна сторона кр. пр. – *прямий або непрямий* умисел. Мотиви та мета можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

За ч. 2 ст. 365 КК України караються ті самі дії, але за наявності хоча б однієї, *альтернативно* зазначеної в законі, **кваліфікуючої ознаки**, коли перевищення влади супроводжувалося:

а) насильством або погрозою його застосування;

б) застосуванням зброї чи спеціальних засобів;

в) болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями. Обов'язковою (негативною) умовою кваліфікації дій тільки за ч. 2 ст. 365 КК України є вчинення кр. пр. за відсутності ознак катування (ст. 127 КК України). За наявності ж останнього вчинене кваліфікується за сукупністю кр. пр., передбачених відповідною частиною ст. 127 і ч. 2 ст. 365 КК України, а якщо

діяння спричинило тяжкі наслідки – за відповідною частиною ст. 127 та ч. 3 ст. 365 КК України.

Насильство при перевищенні влади може бути як *фізичним,* так і *психічним* (погроза насильством). Якщо фізичне насильство полягає в незаконному позбавленні особи волі, завданні побоїв, мордуванні, заподіянні легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а психічне – у реальній погрозі застосування будь-якого за ступенем тяжкості фізичного насильства (у тому числі і погроза вбивством) щодо потерпілого чи його близьких, учинене кваліфікується за ч. 2 ст. 365 КК України.

Питання про кваліфікацію перевищення влади, пов'язаного з умисним заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, слід вирішувати диференційовано. Якщо відповідальність за такі ушкодження передбачена ст. 121 КК України, то вони охоплюються ч. 3 ст. 365 КК України. За ст. 128 і ч. 2 ст. 365 КК України кваліфікується необережне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні влади, бо необережне їх спричинення не охоплюється ознаками суб'єктивної сторони даного кр. пр. Якщо ж спричиняються умисні тяжкі тілесні ушкодження, відповідальність за які передбачена ч. 3 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України, вчинене кваліфікується за цими статтями та за ч. 3 ст. 365 КК України.

Умисне вбивство при перевищенні влади кваліфікується за сукупністю кр. пр. – за ч. 3 ст. 365 КК України і однією з тих статей, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння смерті (ст.ст. 112, 115, 348, 379, 400, 443 КК України). Умисне заподіяння смерті або тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця, а також спричинення таких наслідків у стані сильного душевного хвилювання кваліфікується лише за ст.ст. 116, 118, 123, 124 КК України. Необережне заподіяння смерті при перевищенні влади кваліфікується за ч. 1 або 2 ст. 119 і ч. 2 ст. 365 КК України, а доведення потерпілого до самогубства – за ч. 3 ст. 365 КК України.

Перевищення влади, поєднане з незаконним позбавленням особи волі (ч. 1 або 2 ст. 146 КК України), кваліфікується лише за ч. 2 ст. 365 КК України, а якщо позбавлення особи волі спричинило тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 146 КК України), – тільки за ч. 3 ст. 365 КК України. Якщо перевищення влади, поєднане з незаконним позбавленням особи волі, вчинюється організованою групою, дії учасників такої групи кваліфікуються за сукупністю кр. пр., передбачених ч. 3 ст. 146 та ч. 2 ст. 365 КК України, бо в цьому випадку вчинені діяння, з одного боку, є більш тяжким кр. пр., ніж передбачений ч. 2 ст. 365 КК України, а з другого, – не спричиняють тяжких наслідків, передбачених ч. 3 ст. 365 КК України.

Застосування зброї чи спеціальних засобів (наручники, гумові кийки, електрошокові пристрої, балончики, патрони, гранати з препаратами дратівної чи сльозоточивої дії, водомети, інші спеціальні технічні засоби тощо) при перевищенні влади припускає не лише заподіяння чи спробу заподіяння за їх допомогою тілесних ушкоджень або смерті, а й погрозу їх застосуванням. Якщо

застосування зброї чи спеціальних засобів заподіяло тяжкі наслідки, вчинене кваліфікується за ч. 3 ст. 365 КК України.

До *зброї* за ч. 2 ст. 365 КК належать предмети, призначені для ураження живої цілі, а сама зброя може бути як вогнепальною (у тому числі гладкоствольною), так і холодною. Але за ч. 2 ст. 365 КК України не можуть визнаватися зброєю: а) стартові, сигнальні пістолети, петарди та інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби; б) предмети, які мають господарсько-побутове призначення (сокира, столовий ніж, викрутка); в) предмети, пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень або такі, що підібрані на місці вчинення кр. пр. (ціпок, палка, камінь тощо). Застосування зазначених засобів при перевищенні влади може кваліфікуватися за ч. 2 ст. 365 КК України лише як застосування насильства або за ч. 3 ст. 365 КК України за умови, якщо використання таких предметів спричинило тяжкі наслідки.

У разі застосування при перевищенні влади зброї, якою суб'єкт володіє незаконно, вчинене додатково кваліфікується за ст.ст. 262 чи 263 або 263^1 КК України. Якщо при перевищенні влади винний погрожує предметом, який лише імітує зброю (наприклад, демонструє макет пістолета), вчинене кваліфікується за ч. 1 ст. 365 КК України.

Застосування зброї чи спеціальних засобів при перевищенні влади завжди має *протиправний* характер. Тому правомірне їх застосування виключає кваліфікацію діяння за ч. 2 ст. 365 КК України. При вирішенні питання про те, чи є застосування зброї або спеціальних засобів правомірним чи протиправним, слід виходити з тих спеціальних нормативних актів, які встановлюють підстави, порядок та межі застосування зброї та спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів при виконанні ними своїх службових обов'язків.

Болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, визнаються дії, які завдають йому особливого фізичного болю чи моральних страждань і полягають у протиправному застосуванні спеціальних засобів (наручники, гумові кийки тощо), тривалому позбавленні людини їжі, води, тепла або залишенні її у шкідливих для здоров'я умовах, використанні вогню, електроструму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, а також у приниженні її честі, гідності, заподіянні душевних переживань, глумлінні тощо.

За частиною 3 ст. 365 КК України карається перевищення влади, яке спричинило *тяжкі наслідки.*

Ст. 365 КК України є *загальною* нормою щодо інших статей КК України, які передбачають відповідальність за *спеціальні види* перевищення влади (наприклад, ч. 2 ст. 162, ст.ст. 371-373 КК України та ін.). У таких випадках кваліфікація кр. пр. здійснюється *за правилами конкуренції загальної та спеціальної норм, коли, як правило, застосовується норма спеціальна.* Кваліфікація вчиненого ще й за ст. 365 КК України можлива тут лише за наявності *реальної сукупності* кр. пр..

Щодо наслідків у ст.ст. 364, 364^1, 365, 365^2, 367. КК України. Чинна редакція цих статей охоплює майнову шкоду, яка досягла розміру, що у 100 (сто) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Водночас, ВСУ у справі № 5-99кс16 від 27.10.2016 р. вважає, що диспозиція ч. 1 ст. 364 КК України і ч. 1 ст. 365 КК України, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру).

Так, за конкретних обставин справи, наслідки нематеріального характеру, які піддаються грошовій оцінці (реальна шкода) та відповідно до такої оцінки досягли встановленого розміру («істотної шкоди» чи «тяжких наслідків») із заподіянням шкоди охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (соціального, політичного, морального, організаційного чи, іншого характеру), можуть бути із: спричинення фізичної шкоди - витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсацію шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (витрати на проведення нових виборів та заходів антитерористичного характеру тощо); організаційної шкоди (витрати на відновлення роботи установи).

При цьому ВСУ вважає, що у вироку (ухвалі) має бути чітко встановлено і доведено, що саме вчинення того чи іншого службового кр. пр. стало причиною відповідних наслідків. Обчислення їх розміру також має бути належним чином підтверджено (в т.ч. цивільним позовом, як підтвердження факту та розміру реальної майнової шкоди) та не викликати сумніву.

Прийняття ВП ВС до розгляду провадження № 301/2178/13-к зумовлене наявністю правової проблеми, яка полягає у визначенні способу тлумачення викладених у ч. 2 ст. 365 КК України слів: «дії, передбачені частиною першою цієї статті». Тобто маються на увазі тільки дії, які явно виходять за межі наданих службовій особі прав і повноважень, чи охоплюють ще і їх наслідки у вигляді істотної шкоди в розумінні п. 3 примітки до ст. 364 КК України.

ВП ВС дійшла висновку (постанова від)5.12.2018 р.), що об'єктивна сторона кр. пр., відповідальність за який передбачено в ч. 2 ст. 365 КК України, вичерпується діями, які явно виходять за межі наданих працівнику правоохоронного органу прав чи повноважень. При цьому відповідне поводження має містити принаймні одну з ознак: супроводжується насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування.

Заподіяння наслідків у вигляді істотної шкоди в розумінні п.3 примітки до ст. 364 КК України не є обов'язковою умовою для кваліфікації дій за ч. 2 ст. 365 КК України.

ВП ВС виходила з того, що зміст кримінально-правової норми слід тлумачити в нерозривному системному зв'язку з іншими положеннями закону про кримінальну відповідальність, його основоположними засадами, а також цілями цього закону й інших нормативно-правових актів.

ВП ВС вказала на те, що при конструюванні складу кр. пр., відповідальність, за яке передбачено в ч. 2 ст. 365 КК України, наслідки, на які вказано в ч.1 цієї статті, заміщуються іншою ознакою. Таку ознаку кр. пр. становить спосіб перевищення влади чи службових повноважень – застосування насильства, погроза його застосування, застосування зброї чи спеціальних засобів, болісні й такі, що ображають особисту гідність потерпілого, дії. Очевидним є те, що зазначений спосіб, незалежно від наявності чи відсутності наслідків, суттєво підвищує суспільну небезпечність протиправних дій, оскільки становить посягання на найвищі (відповідно до ст.3 Конституції) соціальні цінності, правова охорона яких також гарантована в ст.3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Отже, об'єктивну сторону складу кр. пр. утворюють лише передбачені в ч. 1 цієї статті дії, які супроводжуються визначеним у ч. 2 ст. 365 КК України насильством або погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування.

4. Службове підроблення (ст. 366 КК України)

1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів -

караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

{Стаття 366 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009 - зміни втратили чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 222-VII від 18.04.2013, № 1261-VII від 13.05.2014, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Предметом кр. пр. є *офіційний документ,* визначення якого наведено у примітці до ст. 358 КК України, згідно з якою цей документ повинен відповідати таким ознакам:

він містить певну інформацію (дані, відомості, свідоцтва, показання);

інформація зафіксована на будь-якому матеріальному носії (папір, магнітна, кіно-, відео- або фотоплівка, дискета, флешка тощо);

документ складається з дотриманням визначених законом форм (довідка, наказ, протокол, постанова тощо);

документ відповідає передбаченим законом реквізитам (бланк, штамп, печатка, підпис тощо);

інформація в документі: а) або підтверджує, посвідчує певні події, явища, факти, які спричиняють чи здатні спричинити наслідки правового характеру, б) або може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності;

документ складається, видається чи посвідчується повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб публічного чи приватного права, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів.

Офіційними документами можуть бути визнані й такі, що виходять від приватних осіб, за умови якщо вони посвідчені від імені відповідного органу, юридичної особи уповноваженими службовими чи іншими компетентними особами або надходять до відання (діловодства) цих органів (організацій), або передаються їм для зберігання чи використання.

Об'єктивна сторона кр. пр. характеризується активною поведінкою – *діями,* які *альтернативно* зазначені в ч. 1 ст. 366 КК України і можуть полягати в будь-якій з таких їх форм, як: а) складання неправдивих офіційних документів; б) їх видача; в) внесення до документів неправдивих відомостей; г) інше підроблення документів. Хоча в диспозиції ч. 1 ст. 366 КК України і вказується на підроблення документів, тобто це поняття використовується лише у множині, але склад цього кр. пр. наявний як тоді, коли дії винного виявилися у підробленні декількох офіційних документів, так і тоді, коли вони полягали у підробленні лише одного такого документа.

Складання неправдивих документів – повне виготовлення документа, що містить інформацію, яка повністю або частково не відповідає дійсності.

Видача неправдивих документів – надання (передача, вручення) його фізичним або юридичним особам або випуск в обіг такого документа, зміст якого повністю або частково не відповідає дійсності і який був складений або службовою особою, яка його видала, або іншою службовою особою. Видача неправдивого документа є і в тому випадку, якщо документ був складений приватною особою, але потім був посвідчений службовою особою і виданий нею фізичним чи юридичним особам від імені тієї організації, яку вона представляє.

Внесення до документів неправдивих відомостей – включення до дійсного (справжнього) офіційного документа, який зберігає належні форму та реквізити, інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності. *Інше підроблення документів* – повна або часткова зміна його змісту, форми чи реквізитів, але не за рахунок внесення до нього неправдивих відомостей, а шляхом їх виправлень, підчищень, дописок, витравлювань, зміни буквених чи цифрових позначень тощо.

За ч. 1 ст. 366 КК України карається кр. пр. із *формальним складом*, який визнається *закінченим* з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених у диспозиції дій.

За ч. 2 ст. 366 КК України карається службове підроблення, що спричинило *тяжкі наслідки,* тобто передбачена відповідальність за кр. пр. із *матеріальним* складом, яке визнається *закінченим* з моменту настання таких наслідків. Якщо умисел винного було спрямовано на заподіяння тяжких наслідків, які не настали з причин, що не залежать від його волі, вчинене кваліфікується як замах – за ст. 15 та ч. 2 ст. 366 КК України. Тяжкі наслідки повинні перебувати у причинному зв'язку із вчиненим суб'єктом підробленням офіційного документа.

Суб'єкт кр. пр. – службова особа як публічного, так і приватного права (ч. 3 і 4 ст. 18 КК України).

Суб'єктивна сторона кр. пр. за ч. 1 ст. 366 КК України – *прямий умисел,* бо винний діє *завідомо,* усвідомлюючи неправдивий характер відомостей, що внесені ним або іншою особою до офіційного документа, і бажаючи скласти такий документ або видати його іншій особі.

За ч. 2 ст. 366 КК України кр. пр. може бути вчинений як з прямим, так і *з непрямим умислом.* При цьому психічне ставлення суб'єкта щодо вчинених ним дій (підроблення чи видачі документа) може полягати лише в умисній, а щодо спричинення тяжких наслідків – як в умисній, так і в необережній формі вини. Але і в останньому випадку кр. пр. не перетворюється на необережний і в цілому залишається *умисним,* оскільки визначальним для характеристики його суб'єктивної сторони є психічне ставлення винного до вчинених ним дій – підроблення офіційних документів – яке завжди є умисним, бо не залежить ні від того, чи потягли за собою ці дії зазначені в законі наслідки, ні від того, що у разі їх фактичного спричинення психічне ставлення винного до їх настання полягало лише в необережній формі вини. Таким чином, це кр. пр. може бути вчинений з так званою змішаною формою вини і визнається в цілому умисним.

Мотиви та мета кр. пр. можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

Якщо службове підроблення вчиняється лише як готування до іншого кр. пр. або видача такого документа містить ознаки замаху на інше кр. пр., вчинене кваліфікується за ст. 366 КК і як готування (ст. 14 КК України) чи замах (ст. 15 КК) України до (на) вчинення відповідного кр. пр.

За сукупністю кваліфікується вчинене і тоді, коли службове підроблення виступає способом вчинення іншого закінченого кр. пр.(наприклад, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України) або для приховування раніше вчиненого кр. пр. Проте якщо службове підроблення є необхідною ознакою об'єктивної сторони іншого складу кр. пр. (наприклад, за ч. 2 ст. 372 КК України) або утворює спеціальний його склад (наприклад, за ч. 2 ст. 158 КК України), вчинене кваліфікується лише за такою спеціальною нормою.

5. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України)

1. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища -

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у значному розмірі, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна.

4. Діяння, передбачене частинами першою, другою або третьою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, -

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна.

Примітка. *1. Неправомірною вигодою в значному розмірі вважається вигода, що в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі - така, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі - така, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.*

2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368-[5], 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "Б", судді, прокурори, слідчі і дізнавачі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

3. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368-[5], 369 та 382 цього Кодексу є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, Голова та член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова та член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Голова та член Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Голова та державний уповноважений Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, Голова та член Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки України, Директор

Державного бюро розслідувань, Генеральний прокурор, його перші заступники та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, його заступники та судді Верховного Суду, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "А";

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

{Стаття 368 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Законів № 3207-VI від 07.04.2011, № 221-VII від 18.04.2013; із змінами, внесеними згідно із Законом № 222-VII від 18.04.2013; в редакції Закону № 1261-VII від 13.05.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1698-VII від 14.10.2014, № 770-VIII від 10.11.2015, № 889-VIII від 10.12.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 263-IX від 31.10.2019, № 720-IX від 17.06.2020, № 1888-IX від 17.11.2021, № 3342-IX від 23.08.2023}

Предметом кр. пр. є *неправомірна вигода* – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав .

Якщо до останньої належать предмети майнового характеру, збут і придбання яких утворює самостійний склад кр. пр. (наприклад, зброя, боєприпаси тощо), вчинене кваліфікується за сукупністю відповідних кр. пр.

Об'єктивна сторона кр. пр. характеризується активною поведінкою особи – *діями,* які *альтернативно* перелічені в ч. 1 ст. 368 КК України і можуть виражатися у будь-якій з таких їх форм, як:

1) *прийняття* службовою особою *пропозиції* щодо надання їй або третій особі неправомірної вигоди – виявлення нею у будь-якій формі (усно, письмово, за допомогою технічних засобів тощо) згоди (бажання, готовності) одержати (прийняти) таку вигоду у відповідь на висловлення (виявлення) особою, яка її пропонує, наміру (бажання) її надати;

2) *прийняття* службовою особою *обіцянки* щодо надання їй або третій особі неправомірної вигоди – виявлення нею у будь-якій формі згоди (бажання, готовності) одержати (прийняти) таку вигоду у відповідь на висловлення (виявлення) особою, яка її обіцяє, наміру (бажання) її надати з повідомленням про час, місце та спосіб надання такої вигоди;

3) *одержання* неправомірної вигоди – прийняття (фактичне отримання) службовою особою особисто або через посередників наданої їй іншою особою (вигодонадавачем) такої вигоди або хоча б її частини з метою володіти, користуватися і розпоряджатися нею на свій власний розсуд;

4) *прохання* надати неправомірну вигоду – *звернення* службової особи, здійснене у будь-якій формі, крім вимагання, до іншої особи (потенційного вигодонадавача) *з пропозицією* надати цій службовій або третій особі і готовності

прийняти останніми неправомірну вигоду, тобто схиляння (підбурювання) особи, до якої звернене прохання, до надання такої вигоди.

Із зазначеного випливає, що *будь-які дії,* передбачені ст. 368 КК України, завжди мають *двосторонній* характер, бо у всіх випадках їх вчинення припускається наявність, як мінімум, *двох осіб* – одна з яких пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду і тим самим *схиляє* (підбурює) іншу особу до прийняття такої пропозиції, обіцянки чи до одержання такої вигоди, а інша – приймає зазначену пропозицію, обіцянку або сама звертається з проханням (схиляє) надати їй неправомірну вигоду чи фактично її одержує.

Для кваліфікації дій за ст. 368 КК України не має значення: а) чи вчиняються вони *безпосередньо* службовою особою або вона діє *через посередників*; б) чи прийняла вона пропозицію, обіцянку надати неправомірну вигоду, прохала або одержала її для себе *особисто* або для *інших* (третіх) *фізичних чи юридичних осіб*; в) чи здійснила вона зазначені дії в так званій простій (відкритій, очевидній) або в завуальованій (прихованій, замаскованій) формі; г) як саме фактично було використано службовою особою одержану нею неправомірну вигоду.

Обов'язковими умовами відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду, за прохання про її надання або фактичне її одержання завжди є (а) вчинення чи невчинення службовою особою (б) в інтересах того, хто пропонує, обіцяє, погоджується з проханням надати чи надає таку вигоду або в інтересах третіх осіб (в) будь-якої дії (г) з використанням влади чи службового становища.

Із цих положень закону випливає, що відповідальність за ст. 368 КК України настає у випадках, якщо службова особа:

- вчиняє певні *дії* або утримується від їх учинення – *бездіяльність;*
- такі діяння можуть бути *будь-якими,* тобто *правомірними* (законними) чи *протиправними.* Але якщо вони містять ознаки складу певного кр. пр., то крім ст. 368 КК України підлягають кваліфікації ще і за відповідною статтею КК (наприклад, за ст. 364 КК України);
- як дія, так і бездіяльність, зумовлені неправомірною вигодою, вчиняються (не вчиняються) *в інтересах або самого вигодонадавача, або третіх осіб,* під якими розуміються як фізичні, так і юридичні особи;
- інтереси таких осіб можуть бути *законними* (правомірними) і *протиправними.* Якщо службова особа за неправомірну вигоду сприяє особі у вчиненні будь-якого кр. пр., вчинене кваліфікується не тільки за ст. 368 КК України, а й як співучасть у відповідному кр. пр.

Дії в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи у відповідь на прохання погоджується надати або надає неправомірну вигоду, або в інтересах третіх осіб, завжди вчиняються (не вчиняються) службовою особою *з використанням наданої їй влади чи службового становища.* Причому до таких дій належать не лише ті, які *безпосередньо* входять до кола службових повноважень (компетенції) службової особи, а й такі, які вона хоча й не уповноважена була вчинювати, але до вчинення яких іншими службовими особами могла вжити заходів завдяки своєму службовому становищу. Якщо ж неправомірна вигода

одержана у зв'язку з виконанням особою не службових, а інших (професійних, виробничих, технічних) функцій, вчинене не може бути кваліфіковано за ст. 368 КК України і за певних умов може містити ознаки складу кр. пр., передбаченого ст. 354 КК України.

Оскільки діяння, обумовлені неправомірною вигодою, перебувають поза межами об'єктивної сторони цього кр. пр., то прийняття пропозиції, обіцянки надати таку вигоду чи прохання про її надання є кр. пр. з *усіченим* складом, бо порівняно з одержанням такої вигоди момент його закінчення перенесено на більш ранню стадію – *виявлення згоди, тобто прийняття винним самої такої пропозиції, обіцянки чи висловленням ним прохання про надання такої вигоди.*

Одержання неправомірної вигоди є кр. пр. із *формальним складом*, бо визнається *закінченим з моменту фактичного прийняття винним хоча б її частини.* Якщо ж умисел винного, спрямований на одержання вигоди, не було реалізовано з причин, що не залежать від його волі (наприклад, у разі одержання замість обіцяних грошей так званої «ляльки»), вчинене кваліфікується як *замах* (ст. 15 КК України) на одержання неправомірної вигоди.

Для визнання кр. пр. *закінченим* не має також значення: а) чи була неправомірна вигода запропонована, обіцяна, одержана або прохання про її надання висловлено *до або після* вчинення (невчинення) службовою особою обумовлених такою вигодою дій; б) чи було заздалегідь обумовлено одержання такої вигоди; в) чи виконала службова особа дії в інтересах вигодонадавача або третьої особи і г) чи збиралася вона їх виконувати або не мала такого наміру.

Суб'єкт кр. пр. – *спеціальний:* лише службова особа публічного права. Співучасниками кр. пр. можуть бути й будь-які інші особи.

Суб'єктивна сторона кр. пр. – *прямий умисел,* ***мета*** – одержання неправомірної вигоди. Особливість суб'єктивної сторони кр. пр. полягає в тому, що між умислом службової особи та тієї, яка пропонує, обіцяє надати неправомірну вигоду чи у відповідь на прохання погоджується її надати або фактично надає, наявний тісний, нерозривний зв'язок, бо обидві сторони усвідомлюють, що між ними досягнута певна *згода* стосовно такої вигоди.

До **кваліфікованих (особливо кваліфікованих**) видів цього кр. пр. закон відносить вчинення дій, зазначених у ч. 1 ст. 368 КК України, якщо їх предметом була неправомірна вигода:

а) в значному (ч. 2), великому (ч. 3) чи особливо великому (ч. 4) розмірах; або якщо пі дії були:

б) вчинені службовою особою, яка займає відповідальне (ч. 3) чи особливо відповідальне становище (ч. 4);

в) вчинені за попередньою змовою групою осіб (ч. 3);

г) вчинені повторно (ч. 3);

ґ) поєднані з вимагання неправомірної вигоди (ч, 3).

Предметом одержання неправомірної вигоди в *значному* (ч. 2), *великому* (ч. 3) і в *особливо великому* (ч. 4) *розмірі* може бути вигода тільки майнового характеру, вартісна оцінка якої може бути виражена в грошовій формі. Розмір (вартість) такої вигоди визначено в п. 1 примітки до ст. 368 КК України, згідно з якою *вигодою в значному розмірі* є така, що *в сто і більше разів,* у великому – *в*

двісті і більше разів, а в особливо великому – *в п'ятсот і більше разів* перевищує нмдг. При цьому в ч. 2, 3 та 4 ст. 368 КК України встановлено відповідальність не тільки за *фактичне одержання* службовою особою неправомірної вигоди в зазначених розмірах, а й *за сам факт прийняття пропозиції, обіцянки надати вигоду або прохання про її надання у відповідному розмірі.*

Якщо ж службова особа одержала неправомірну вигоду декілька разів, кожен з яких не перевищує розмір нмдг в 100, 200 чи 500 разів, а вчинені нею дії *не об'єднані (не охоплювалися) єдиним кримінально протиправним наміром* винного, вчинене не може бути кваліфіковано як одержання такої вигоди в значному, великому або особливо великому розмірі, навіть якщо загальна її сума перевищує зазначені розміри. У таких випадках одержання кожного окремого разу вигоди в певному розмірі містить ознаки самостійного (окремого) складу кр. пр. і кваліфікується (за інших необхідних умов) як кр. пр., вчинене *повторно (див. п. 4 примітки до ст. 354 КК України).*

Якщо при одержанні неправомірної вигоди декілька разів у незначному розмірі умисел винного було спрямовано на її прийняття у значному, великому або особливо великому розмірі, вчинене необхідно оцінювати як один (єдиний) *продовжуване* кр. пр. і залежно від загальної суми отриманого в цілому кваліфікувати як одержання вигоди в значному (ч. 2), великому (ч. 3) чи особливо великому (ч. 4) розмірі. Якщо ж службова особа послідовно одержала один раз неправомірну вигоду в значному, другий – у великому, а третій – в особливо великому розмірі, вчинене, крім повторності, містить ще й ознаки сукупності кр. пр. і кваліфікується відповідно за ч. 2, 3 чи 4 ст. 368 КК України, а покарання призначається за правилами ст. 70 КК України.

Якщо умисел винного було спрямовано на одержання вигоди в значному, великому чи особливо великому розмірі, але з причин, що не залежать від його волі, фактично була отримана лише частина зумовленої вигоди, вчинене кваліфікується як *замах* (ст. 15 КК України) на одержання такої вигоди в тому розмірі, який охоплювався його умислом.

Визначення службової особи, яка займає *відповідальне* (ч. 3) чи *особливо відповідальне* (ч. 4) *становище,* наведено в пп. 2 і 3 примітки до ст. 368 КК України.

Вчинення кр. пр. *за попередньою змовою групою осіб* має відповідати всім ознакам цієї форми співучасті, закріпленим у ч. 2 ст. 28 КК України, і стосовно ч. 3 ст. 368 КК України характеризується такими ознаками:

1) у кр. пр. *беруть* умисну спільну участь *декілька* (не менше двох) його суб'єктів – *службових осіб публічного права*;

2) домовленість (згода) між ними на вчинення кр. пр. досягається: а) у разі прийняття пропозиції, обіцянки про надання неправомірної вигоди чи при проханні її надати – до вчинення цих дій; б) у разі одержання такої вигоди – до чи після надходження на адресу хоча б однієї із службових осіб пропозиції, обіцянки її надати або до чи після звернення хоча б однієї такої особи з проханням надати вигоду, але до фактичного одержання хоча б її частини;

3) службові особи визнаються *учасниками такої групи* незалежно від того: а) як були розподілені ролі між ними і які конкретні дії (функції)

виконувала у кр. пр. кожна з них; б) лише одна чи всі службові особи виконали (не виконали) обумовлені неправомірною вигодою дії; в) один, декілька або всі учасники групи безпосередньо приймали (одержували) предмет кр. пр.; г) чи усвідомлювала особа, яка пропонувала, обіцяла, погоджувалася з проханням надати чи фактично надала неправомірну вигоду, що у вчиненні кр. пр. беруть участь декілька службових осіб;

4) вчинення кр. пр. за попередньою змовою групою осіб визнається *закінченим* або з моменту прийняття пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду чи прохання про її надання (*з усіченим складом*), або з моменту її одержання (прийняття) хоча б одним із учасників групи (з *формальним складом*).

За ч. 3 ст. 368 КК України кр. пр. визнається *повторним,* якщо він відповідає ознакам повторності, зазначеним у ст. 32 КК України і згідно з п. 4 примітки до ст. 354 КК України вчинений такою службовою особою, яка раніше вчинила *будь-яке* із кр. пр., передбачених ст.ст. 354, 368, 368^3, 368^4 і 369 КК. Відповідно до ч. 3 ст. 368 КК України *повторним* може бути визнано не тільки одержання неправомірної вигоди, а й повторне прийняття службовою особою пропозиції, обіцянки такої вигоди чи повторне її звернення з проханням про її надання.

Одержання неправомірної вигоди у декілька прийомів за виконання (невиконання) в інтересах того, хто її надає чи в інтересах третіх осіб дій, обумовлених такою вигодою, не утворює повторності за умови, якщо вчинене містить ознаки *продовжуваного* кр. пр. і кожний окремий епізод кримінально протиправної діяльності охоплювався *єдиним* (загальним) умислом винного.

Водночас повторним має визнаватися одержання неправомірної вигоди декілька разів хоча й від однієї й тієї самої особи, але за умови, якщо кожний випадок надання/прийняття такої вигоди обумовлювався виконанням (невиконанням) відповідних дій в її інтересах або в інтересах третіх осіб. Але не є повторним *одночасне* одержання неправомірної вигоди від кількох осіб за умови, якщо вона надавалася/одержувалася в *спільних* інтересах усіх цих осіб. Проте повторним слід визнавати *одночасне* одержання такої вигоди від кількох осіб, якщо вона надавалася/одержувалася за виконання (невиконання) дій в інтересах кожної *окремої* особи і винний це усвідомлював.

У ч. 3 ст. 368 КК України встановлено відповідальність за діяння, *поєднане з вимаганням* неправомірної вигоди. Зі змісту п. 5 примітки до ст. 354 КК України, у якій наводиться визначення вимагання, випливає, що ця кваліфікуюча ознака стосується лише випадків *надання/одержання* неправомірної вигоди, бо як пропозиція і обіцянка надати таку вигоду, що завжди виходять не від службової, а від іншої особи, яка *добровільно* (а не у зв'язку з вимогою) висловлює намір її надати, так і звернення самої службової особи з проханням надати їй таку вигоду, *не можуть бути одночасно поєднані (є* несумісними) *з вимаганням,* тобто з примушуванням до її надання. Тому вимагання неправомірної вигоди має місце лише у випадках, коли:

- *ініціатором* вимоги про надання неправомірної вигоди є службова особа публічного права – вигодоодержувач;

- звернення про надання такої вигоди і бажання її одержати має характер *вимоги* – примушування до її надання, бо супроводжується: а) або відкритою чи завуальованою погрозою, б) або умисним створенням таких умов, за яких особа *вимушена* погодитися з вимогою надати таку вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх *прав і законних інтересів*;
- дії, вчиненням (невчиненням) яких погрожує вимагач особі, яка у зв'язку з цим вимушена надати неправомірну вигоду, завжди: а) пов'язані *з використанням наданої суб'єкту влади чи службового становища* і б) мають *протиправний* характер, бо спрямовані на заподіяння шкоди лише *правам і законним інтересам* тієї особи, яка під впливом цього вимушена надати таку вигоду;
- діяння, поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, визнається *закінченим* кр. пр. не з моменту пред'явлення суб'єктом самої вимоги про її надання, підкріпленої погрозою, а *з моменту одержання ним хоча б частини такої вигоди.* Тому, якщо відбулося лише пред'явлення самої вимоги про надання неправомірної вигоди, без одержання службовою особою хоча б її частини з причин, що не залежать від її волі, вчинене має визнаватися лише *замахом* на кр. пр. і кваліфікується за ст. 15 і ч. 3 ст. 368 КК України.

Із наведеного також випливає, що не може розглядатися як вимагання неправомірної вигоди таке примушування щодо її надання, яке супроводжувалося з боку службової особи погрозою вчиненням (невчиненням) нею з використанням наданої їй влади чи службового становища дій, спрямованих на задоволення *протиправних* (незаконних) інтересів особи, яка надає таку вигоду.

Питання до самоконтролю:

1. У чому полягають ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності?
2. Які ознаки неправомірної вигоди як ознаки складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг?
3. Як співвідносяться визначення службової особи у частинах 3 і 4 ст. 18 та у примітці до ст. 364 КК України?
4. Що таке службове зловживання і перевищення влади або службових повноважень і за якими ознаками відрізняються ці кримінальні правопорушення?
5. Якими ознаками характеризується офіційний документ як предмет службового підроблення?
6. У чому полягає об'єктивна сторона службового підроблення?
7. Якими ознаками характеризується об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України?

ТЕМА 9. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям, ознаки та видами кримінальних правопорушень проти правосуддя, кримінальними правопорушеннями, які посягають на відносини, що забезпечують належну реалізацію конституційних принципів здійснення правосуддя, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти правосуддя.
2. Невиконання судового рішення (ст. 382 КК України).
3. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України).
4. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України).
5. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України).
6. Порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України).
7. Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *правосуддя, кримінальні правопорушення проти правосуддя, суддя, свідок, слідчий, прокурор, присяжний, невиконання судового рішення, штраф, громадські роботи, виправні роботи, введення в оману суду, неправдиві показання, відмова від давання показань, завідомо неправдиве повідомлення, адміністративний нагляд, майно, на яке накладено арешт, майно, яке підлягає конфіскації.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти правосуддя

Кримінальні правопорушення проти правосуддя згруповані у XVIII розділі КК України. У загальній структурі кримінальних правопорушень кр. пр. з цього розділу складають близько 1 %. Відповідно до статистики Офісу Генерального прокуратура за 2022 рік структура зазначених кр. пр. має наступний вигляд: ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення» (32,8 %), ст. 389 КК України «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі» (21,2 %), ст. 395 КК України «Порушення правил адміністративного нагляду» (8 %); ст. 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» (7 %), ст. 383 КК України «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення» (6 %). Інші кп. пр. складають 25 %.

У цьому розділі передбачена відповідальність за посягання на нормальну діяльність не тільки судової влади, а й органів, що сприяють процесуальній діяльності з виконання судом функції правосуддя (органів прокуратури, досудового розслідування), а також органів виконавчого провадження.

Кримінальні правопорушення проти правосуддя – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на нормальну діяльність судової влади, а також органів і осіб, які забезпечують реалізацію цієї діяльності (органів досудового розслідування, дізнання, прокуратури, виконавчого провадження, захисників, законних представників особи тощо).

Родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність судової влади з приводу відправлення правосуддя, а також органів і осіб, що сприяють процесуальній діяльності з виконання судом функцій правосуддя, а також органів виконавчого провадження.

Предмет – притаманний не всім кримінальним правопорушенням.

Спеціальний потерпілий – містить більшість статей, зокрема, це може бути свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, працівники правоохоронних органів, захисник, експерт, суддя тощо.

Об'єктивна сторона. Більшість кр. пр. вчиняються шляхом дії, деякі вчиняються шляхом бездіяльності (ст. 380, 382, 389, ч.2,3 ст.390, ст. 391, 395 КК України). Більшість кр. пр. сконструйовані як формальні склади, деякі як матеріальні склади (ст.ст. 381, 399 КК України тощо)

Спосіб – штучне створення доказів (ч. 2 ст. 372, 383, 384 КК України), підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399 КК України) тощо.

Обстановка – при допиті (ст. 373 КК України), у зв'язку з діяльністю пов'язаною з наданням правової допомоги (ст.ст. 398, 399, 400 КК України) тощо.

Суб'єкт – *загальний* – фізична осудна особа, якій на момент вчинення кр. пр. виповнилося *16 років* (ст. 376, 377, 386, 397-399 КК України), або *14 років* (ч. 2 і 3 ст. 377, ч. 2 ст. 378, ст. 379, ч. 2 і 3 ст. 398, ч. 2 і 3 ст. 399, ст. 400 КК України).
Спеціальний суб'єкт: службові особи, що працюють у сфері правосуддя

- прокурор, слідчий працівник підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, суддя (ст.ст. 371-374, ч. 2 ст. 383 КК України);
- інші службові особи (ч. 2 ст. 376, ст. 380-382, ч. 2 ст. 397 КК України);
- особи залучені до сфери правосуддя – потерпілий, експерт, свідок, спеціаліст;
- засуджений тощо (ст.ст. 383-385, 393 КК України) тощо.

Суб'єктивна сторона. Абсолютна більшість кр. пр. характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Змішана форма вини – ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 374, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 382, ч. 2 і 3 ст. 399 КК України.

Необережна форма вини – ст.ст. 380, 381 КК України.

Мотив – корисливий або інші особисті інтереси (ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 383, ч. 2 ст. 384 КК України), помста за діяльність або за дачу показань (ст.ст. 377, 378, 379, 386, 398, 399, 400 КК України).

Мета – перешкодити судді виконати службові обов'язки (ст. 376 КК України), одержати майнову вигоду чи позбутися певних матеріальних витрат (ч. 2 ст. 383 КК України), ухилитися від відбування покарання (ст.ст. 389, 390 КК України) тощо.

Класифікація кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Усі передбачені у розділі XVIII Особливої частини КК кр. пр. проти правосуддя, виходячи з їх безпосередніх об'єктів, можуть бути об'єднані у такій системі:

1. Кримінальні правопорушення, які посягають на конституційні принципи діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Сюди входять: завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372); порушення права на захист (ст. 374); втручання в діяльність судових органів (ст. 376); втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397).

2. Кримінальні правопорушення, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, засідателів та інших учасників судочинства.

У цю групу входять: посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400); погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377); погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398); умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378); умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399).

3. Кримінальні правопорушення, які перешкоджають одержанню достовірних доказів та істинних висновків у справі.

Сюди слід включити примушування давати показання (ст. 373); завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383); введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386).

4. Кримінальні правопорушення, що перешкоджають своєчасному розкриттю та недопущенню кримінального правопорушення.

У цю групу входять: невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380); розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381); розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387); приховування злочину (ст. 396); порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395).

5. Кримінальні правопорушення, які перешкоджають виконанню вироку (рішення) і призначеного ним покарання.

Це невиконання судового рішення (ст. 382); незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (ст. 388); ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389); ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390); злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391); дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392); втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393); втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394).

2. Невиконання судового рішення (ст. 382 КК України)

1. Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню -

карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою, -

караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України -

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Стаття 382 в редакції Закону № 2453-VI від 07.07.2010; із змінами, внесеними згідно із Законом № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 2136-VIII від 13.07.2017}

Конституція України встановлює, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Це положення також відображено у ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», із уточненням по колу осіб, а саме: судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених цим Законом випадках на приватних виконавців, правовий статус та організація

діяльності яких встановлюються Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Об'єктом кр. пр. є порядок діяльності суду як органу правосуддя, що передбачає точне і своєчасне виконання його рішень.

Предметом кр. пр. виступають:

- ✓ вирок, рішення, ухвала, постанова суду, що набрали законної сили (ч. 1 ст. 382);
- ✓ рішення Європейського суду з прав людини (ч. 4 ст. 382);
- ✓ рішення Конституційного Суду України (ч. 4 ст. 382);
- ✓ висновок Конституційного Суду України (ч. 4 ст. 382).

Об'єктивна сторона полягає у трьох альтернативних діяннях:

1) невиконанні вироку, рішення, ухвали, постанови суду (ч. 1, 2, 3, 4 ст. 382 КК України);

2) перешкоджанні їх виконанню (ч. 1, 2, 3 ст. 382 КК України);

3) недодержання висновку Конституційного Суду України (ч. 4 ст. 382 КК України).

За ч. 1 і 2 ст. 382 КК України склад кр. пр. є *формальним*, бо його об'єктивна сторона вичерпується вчиненням одного із зазначених у законі діянь – дії (перешкоджання) чи бездіяльності (невиконання), і саме з цього моменту кр. пр. визнається закінченим та набуває триваючого характеру.

Невиконання судового рішення – це бездіяльність, що полягає у незастосуванні передбачених законом і судовим рішенням заходів, необхідних для його виконання, за умови, якщо суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судове рішення. Форми (способи) невиконання судового рішення можуть бути різними, наприклад, пряма і відкрита відмова від його виконання, тобто висловлене в усній чи письмовій формі небажання його виконати. Невиконання може мати і завуальований характер, коли особа хоча відкрито і не відмовляється від виконання судового рішення, але вживає певних зусиль, які фактично роблять неможливим його виконання (умисно не розпечатує пошту, не приймає державного виконавця, направляє документ не за адресою тощо).

Перешкоджання виконанню судового рішення – це активні дії, які становлять протидію реалізації вимог, що містяться в цьому рішення, вчинювану з метою недопущення його виконання, наприклад, підкуп або обман державного виконавця, погрози або насильство щодо нього тощо. Якщо перешкоджання виконанню судового рішення пов'язане із вчиненням інших кр. пр. (наприклад, надаванням неправомірної вигоди, застосуванням насильства, знищенням документів), дії винного кваліфікуються за сукупністю кр. пр.

За ч. 2 кр. пр. вважається *закінченим* після того, як судове рішення надійшло до службової особи, яка повинна його виконувати, але цього зроблено не було.

Для наявності кр. пр. необхідна констатація факту, що відповідний документ надійшов до особи, яка повинна його виконувати, і вона мала реальну можливість це зробити. При перешкоджанні виконанню службовою особою

судового рішення кр. пр. вважається *закінченим* з моменту вчинення дій, які не дозволяли це рішення виконати.

Якщо перешкоджання поєднується зі скоєнням іншого кр. пр., то такі дії повинні кваліфікуватись за сукупністю кр. пр. (наприклад, насильницьке недопущення службовою особою, щоб державний виконавець виконав службове рішення, кваліфікуватиметься за ч. 1 або 2 ст. 382 та за ч. 2 ст. 342 КК України).

За ч. 3 ст. 382 КК України склад кр. пр. може бути як *формальним*, – коли зазначені у ч. 1 або 2 цієї статті діяння вчиняються: а) службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище (див. п. 2 примітки до ст. 368 КК України), або б) особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, так із *матеріальним*, – коли ці діяння в) заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб (про характеристику цих ознак див. пп. 3 та 4 примітки до ст. 364 КК України).

У останньому випадку обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є ***причинний зв'язок*** між діянням та передбаченими у ч. 3 ст. 382 КК України наслідками, з моменту настання яких кр. пр. і визнається закінченим.

За ч. 4 ст. 382 КК України карається кр. пр. із *формальним* складом, об'єктивна сторона якого вичерпується вчиненням такого діяння, як невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, обов'язковість виконання якого зумовлена Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу тв. протоколів № 2, 4, 7, та 11 Конвенції, де зазначено (ч. 1 ст. 46 Конвенції), що Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду у будь-якій справі, в якій вони є сторонами.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» до виконавчих документів, які підлягають примусовому виконанню належать і рішення Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Виходячи із формального складу кр. пр., останнє вважається *закінченим* при невиконанні вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, з моменту закінчення строку, відведеного на виконання відповідного судового рішення, а при перешкоджанні виконанню таких – з моменту вчинення дій, що перешкоджають державному виконавцю або іншим особам, уповноваженим на виконання відповідного судового акту, виконати дію.

Суб'єкт кр. пр. може бути *загальним* (ч.1) або *спеціальним* – службова особа (ч. 2, 3, 4), служба особа, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, особа, раніше судима за злочин, передбачений цією статтею (ч. 3).

Службовими особами, які повинні виконувати судові рішення або допомагати їх виконанню, є керівники та інші працівники органів та установ внутрішніх справ, державні, приватні виконавці, керівники та інші службові особи різноманітних підприємств, установ та організацій.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим умислом*. Особа, якій необхідно виконувати судове рішення, усвідомлює свій обов'язок, але не бажає це робити і не виконує розпорядження за умови наявності можливості для його виконання або перешкоджає такому виконанню. ***Мотиви*** кр. пр. на кваліфікацію не впливають. Якщо ж невиконання судового рішення сталося через необережність, то дії (бездіяльність) особи повинні кваліфікуватись за ст. 367 КК України.

3. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України)

1. Ухилення засудженого від сплати штрафу або від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю, -

карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ухилення засудженого від відбування покарання у виді громадських чи виправних робіт, -

карається пробаційним наглядом на строк до трьох років або обмеженням волі на той самий строк.

3. Ухилення засудженого від відбування покарання у виді пробаційного нагляду -

карається обмеженням волі на строк до трьох років.

{Стаття 389 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1404-VIII від 02.06.2016, № 1492-VIII від 07.09.2016, № 3342-IX від 23.08.2023}

Основний безпосередній об'єкт кр. пр. – суспільні відносини у сфері правосуддя з приводу забезпечення нормальної діяльності органів державної влади щодо належного виконання покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Додатковий безпосередній об'єкт кр. пр. – суспільні відносини у сфері охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також інтересів держави.

Об'єктивна сторона кр. пр. полягає:

1) в ***ухиленні від сплати штрафу*** (це прояв відмови без поважних причин виконати покладений на засудженого обов'язок за наявної реальної можливості виплатити грошове стягнення, яке було накладено судом за скоєння кр. пр.);

2) в ***ухиленні від позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – особою, засудженою до цього виду покарання*** (ч. 1 ст. 389 КК України) (це прояв відмови без поважних причин за наявної реальної можливості виконати покладений на засудженого обов'язок утримуватися від обіймання певної посади або зайняття певною діяльністю протягом строку, що визначив суд у своєму вироку);

3) **в *ухиленні від відбування громадських робіт чи виправних робіт* – *особою, засудженою до цього виду покарання*** (ч. 2 ст. 389 КК України) (це прояв відмови, без поважних причин за наявної реальної можливості виконати покладений на засудженого обов'язок працювати на підприємстві, в установі,

організації незалежно від форми власності за місцем його роботи, протягом строку, що визначив суд у своєму вироку).

Кр. пр., передбачене ч. 1 або ч 2 ст. 389 КК України, є *закінченим* з моменту скоєння одного з діянь незалежно від настання будь-яких наслідків.

Суб'єкт кр. пр., передбаченого ч. 1 та 2 ст. 389 КК України, є *спеціальним* – це особа, засуджена: 1) до сплати штрафу або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ч. 1 ст. 389 КК), 2) до відбування громадських робіт чи виправних робіт (ч. 2 ст. 389 КК України).

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *умисною формою вини*. Вид умислу – прямий.

4. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України)

1. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, -

караються виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, -

караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

***Примітка.** Особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинення нею діянь, передбачених статтями 384-386 цього Кодексу, також у випадках вчинення таких діянь у провадженні, що здійснюється Міжнародним кримінальним судом.*

{Стаття 384 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2456-IV від 03.03.2005, № 890-VI від 15.01.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 20-рп/2009 від 10.09.2009; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2677-VI від 04.11.2010, № 245-VII від 16.05.2013, № 2136-VIII від 13.07.2017, № 2147-VIII від 03.10.2017, № 720-IX від 17.06.2020, № 3342-IX від 23.08.2023, № 4012-IX від 09.10.2024}

Основний безпосередній об'єкт кр. пр. – суспільні відносини у сфері правосуддя з приводу нормального здійснення посадовими особами своїх функцій щодо отримання необхідних доказів і встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Додатковий безпосередній об'єкт кр. пр. – суспільні відносини у сфері охорони свободи, честі та гідності особи й інших прав чи законних інтересів людини, авторитет судових і правоохоронних органів.

Об'єктивна сторона кр. пр. – це:

1) ***завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого складене для надання органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій***

слідчій комісії Верховної Ради України (це будь-яка інформація, що не відповідає дійсності (тобто недостовірна), про обставини, які мають значення для кримінального провадження, що фіксуються технічними засобами у відповідному документі (протоколі допиту або одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб), яка була дана свідком або потерпілим);

2) ***завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого надане органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України***;

3) ***завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста складений для надання органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України*** (це перекручення фактичних даних і відомостей особою, обізнаною щодо певної галузі науки, техніки чи інших спеціальних знань, що призвело до недостовірних відповідей на поставлені уповноваженою особою перед експертом питання);

4) ***завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, наданий органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України*** (це перекручення фактичних даних і відомостей особою, обізнаною щодо певної галузі науки, техніки чи інших спеціальних знань, що призвело до недостовірних відповідей на поставлені уповноваженою особою перед експертом питання);

5) ***подання завідомо недостовірних або підроблених доказів;***

6) ***завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна*** (це будь-яка інформація, що не відповідає дійсності (тобто недостовірна), про вартість майна, яка міститься у звіті про оцінку майна (акті оцінки майна) або звіт, який був зроблений оцінювачем без дотримання відповідних нормативно-правових актів з оцінки майна, зазначених у ст. 9 Закону «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р.);

7) ***завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках*** (це перекручення змісту питань, відповідей чи показів учасників процесу, документів або іншої інформації, що знаходиться в матеріалах справи, яку особа перекладає).

Склад кр. пр. є *формальним*: кр. пр. вважається закінченим з моменту складання або надання показань, висновків, доказів, звітів, перекладів.

Попередження свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста та перекладача про кримінальну відповідальність за неправдиве показання, неправдивий висновок експерта, спеціаліста або неправильний переклад під час провадження дізнання, досудового слідства, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді, а також за неправдивий звіт під час здійснення виконавчого провадження є обов'язковою умовою для притягнення перелічених осіб до відповідальності за ст. 384 КК України. Таке

попередження відповідно до кримінального процесуального законодавства повинне бути правильно процесуально оформлено.

Суб'єкт кр. пр. є *спеціальним*: лише для деяких проявів введення в оману: свідок та потерпілий (неправдиве показання), експерт, спеціаліст (неправдивий висновок), оцінювач майна (неправдивий звіт) чи перекладач (неправдивий переклад). За подання завідомо недостовірних або підроблених доказів повинен відповідати кожна особа, яка має право подавати докази до відповідних органів.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *умисною формою вини*, вид умислу стільки прямим. Якщо винна особа скоїть дії, передбачені ч. 1 ст. 384 КК України, з *корисливих мотивів*, відповідальність наставатиме за ч. 2 ст. 384 КК України.

Кваліфікуючими ознаками кр. пр. є:

1) дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині;

2) дії, поєднані зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів.

5. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України)

1. Завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення -

карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням особи в тяжкому чи особливо тяжкому злочині або із штучним створенням доказів обвинувачення, а також вчинені з корисливих мотивів, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

{Стаття 383 із змінами, внесеними згідно із Законами № 4652-VI від 13.04.2012, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 720-IX від 17.06.2020, № 3342-IX від 23.08.2023}

Об'єктивна сторона кр. пр. характеризується активною поведінкою – *діями,* які полягають у неправдивому, тобто такому, що не відповідає в цілому або частково дійсності, повідомленні про вчинення кр. пр., яке спрямоване до певних адресатів: суду, прокурора, слідчого, дізнавача або органу досудового розслідування.

За ст. 383 КК України передбачено кр. пр. із *формальним* складом, яке визнається *закінченим* з моменту надходження повідомлення до зазначених адресатів.

Зміст ***повідомлення*** складають відомості про вчинення саме *кримінального* правопорушення*;* його неправдивість характеризує лише *фактичні обставини,* а не юридичну їх оцінку; відомості стосуються події кр. пр. або особи, що начебто його вчинила, окремих обставин його вчинення,

обвинувачення у кр. пр., яке дійсно вчинене, але не тією особою, що звинувачується, чи у вчиненні більш тяжкого злочину тощо.

Повідомлення може: а) виходити від власного імені, бути анонімним чи від імені іншої особи; б) бути здійсненим у будь-якій формі (усно, письмово, за допомогою технічних засобів), але завжди має бути спрямоване до певних адресатів (суду, прокурора, слідчого, дізнавача або органу досудового розслідування).

Якщо особа повідомляє правдиві відомості, але помиляється щодо їх юридичної оцінки, ознаки кр. пр. відсутні. Не може кваліфікуватися за ст. 383 КК України і так зване *«самообмовляння»,* коли особа удавано обвинувачує саму себе у вчиненні кр. пр..

За ч. 2 ст. 383 КК України караються ті самі дії, які: а) поєднані з обвинуваченням у тяжкому (ч. 5 ст. 12 КК України) чи особливо тяжкому (ч. 6 ст. 12 КК України) злочині; б) пов'язані зі штучним створенням доказів обвинувачення (наприклад, підробленням документів); в) вчинені з корисливих мотивів (прагнення незаконно одержати матеріальні блага чи уникнути матеріальних витрат).

Суб'єкт кр. пр. – будь-яка особа, що досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона кр. пр. – *прямий умисел,* бо особа діє *завідомо,* усвідомлюючи тим самим неправдивий характер повідомлення і бажаючи його спрямувати до відповідних адресатів.

6. Порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України)

Самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі, -

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

{Стаття 395 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023}

На підставі ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 р. ***адміністративний нагляд*** може встановлюватись ***до п'яти категорій повнолітніх осіб***:

1) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства;

2) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів Національної поліції,

систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення;

3) засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

4) засуджених до позбавлення волі за злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи;

5) засуджених до довічного позбавлення волі.

Адміністративний нагляд встановлюється для категорії 1, 3 і 4 осіб в судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцезнаходженням установи виконання покарань за поданням начальника установи виконання покарань; щодо другої категорії осіб – в судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцем проживання особи, звільненої з місць позбавлення волі, за поданням начальника органу Національної поліції.

У судове засідання викликається особа, щодо якої внесено подання про встановлення адміністративного нагляду, а за її клопотанням – і захисник, а також представник органу, начальник якого вніс подання.

Подання про встановлення адміністративного нагляду повинно бути обґрунтованим, і суд, приймаючи рішення про встановлення адміністративного нагляду, має враховувати:

– кількість і характер порушень режиму відбування покарання, за які засуджений піддавався заходам стягнення, передбаченим ст. 132 КВК України, а також чи не зняті та чи не погашені ці стягнення у встановленому законом порядку на день прийняття рішення про встановлення адміністративного нагляду, – щодо осіб, засуджених до позбавлення волі за тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо підчас відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільств*;*

– дані про вчинені правопорушення, а також законність і обґрунтованість застосування заходів стягнення щодо осіб, засуджених до позбавлення волі за тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів Національної поліції, систематично порушують громадський прядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення.

Адміністративний нагляд може бути встановлений за умови, що після звільнення з місць позбавлення волі особа, незважаючи на попередження органів Національної поліції, систематично порушує громадський порядок, права інших громадян або вчиняє інші правопорушення і за кожне правопорушення притягувалась до відповідальності у встановленому законом порядку. Під іншими правопорушеннями розуміються такі, що посягають на громадську безпеку чи порядок управління *(див. п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду" від 28.03.1986 р.)*.

Адміністративний нагляд встановлюється від одного року до двох років і не може перевищувати термінів, передбачених законом для погашення або зняття судимості. Для осіб, категорій 4 і 5, адміністративний нагляд встановлюється на строк до погашення судимості.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, зобов'язана дотримуватись наступних правил:

а) прибути у визначений установою виконання покарань термін в обране ними місце проживання і зареєструватися в органі Національної поліції;

б) з'являтися за викликом органу Національної поліції у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду;

в) повідомляти поліцейських, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи, місця проживання чи перебування, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах;

г) в разі від'їзду в особистих справах з дозволу поліцейського в інший населений пункт та перебування там більше доби зареєструватися у відповідному органі Національної поліції.

Після припинення адміністративного нагляду особи, зазначені у пункті "ґ", зобов'язані повідомляти органи Національної поліції України про зміну свого місця проживання чи перебування. За заявою прокурора на підставі рішення суду такий обов'язок також може бути встановлений щодо осіб, які відбули покарання за тяжкі або особливо тяжкі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи та до яких не було застосовано адміністративного нагляду. Обов'язок, передбачений цією частиною, встановлюється строком на три роки та може бути подовжений на такий самий строк на підставі судового рішення за заявою прокурора, поданою за місцем проживання особи, на яку покладається такий обов'язок.

Крім обов'язку дотримуватись вказаних правил, до осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за постановою суду можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження:

а) заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу;

б) заборона перебування у визначених місцях району (міста);

в) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста);

г) реєстрація в поліції від одного до чотирьох разів на місяць. З урахуванням особи піднаглядного, його способу життя і поведінки під час здійснення адміністративного нагляду начальник органу Національної поліції має право змінювати (збільшувати або зменшувати) обсяг вказаних обмежень.

За порушення правил і обмежень, вказаних у ст. 9 і 10 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», передбачена відповідальність згідно з ст. 187 КУпАП України.

Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду настає лише за умови:

– самовільного залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду;

– неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі.

Під ***самовільним залишенням місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду*** необхідно розуміти зміну особою без поважних причин і без повідомлення органам Національної поліції, що здійснюють нагляд, місця проживання як у межах одного й того ж населеного пункту, так і виїзд її без дозволу органу Національної поліції до іншого населеного пункту.

Мета самовільного залишення місця проживання – ухилитися від адміністративного нагляду. Злочин вважається закінченим з моменту залишення піднаглядним місця проживання без відповідного дозволу.

Неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі, вважається закінченим злочином з моменту закінчення строку прибуття до обраного місця проживання, встановленого при звільненні з місць позбавлення волі. *Поважними причинами неприбуття* у визначений строк до обраного місця проживання можуть вважатися хвороба, стихійне лихо, неможливість вчасно прибути до місця проживання через відсутність квитків на проїзд, перебої в роботі транспорту тощо.

Суб'єктом кр. пр. є *особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд*.

З **суб'єктивної сторони** кр. пр. характеризується виною у формі *умислу*, вид умислу прямий, а при самовільному залишенні місця проживання також і наявністю спеціальної ***мети*** – ухилення від адміністративного нагляду.

7. **Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації** (ст. 388 КК **України**)

1. Розтрата, відчуження, приховування, підміна, пошкодження, знищення майна або інші незаконні дії з майном, на яке накладено арешт, із заставленим майном або майном, яке описано, чи порушення обмеження (обтяження) права користуватися таким майном, здійснене особою, якій це майно ввірено, а також здійснення представником банку або іншої фінансової установи банківських операцій з коштами, на які накладено арешт, -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо майна, яке підлягає конфіскації за рішенням суду, що набрало законної сили, -

караються штрафом від чотирьох тисяч до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

{Стаття 388 в редакції Закону № 2456-IV від 03.03.2005; із змінами, внесеними згідно із Законами № 3795-VI від 22.09.2011, № 2617-VIII від 22.11.2018}

Предметом кр. пр. є рухоме чи нерухоме майно (речі, грошові кошти, вклади, цінні папери, валютні цінності, майнові права тощо), яке за ч. 1 ст. 388 КК України описане, заставлене чи заарештоване, а за ч. 2 ст. 388 КК України – конфісковане.

Зі змісту ст. 388 КК України випливає, що предметом кр. пр. є майно, яке має *особливий правовий статус,* бо за ч. 1 ст. 388 КК України його власник або законний володілець внаслідок опису майна, застави або накладення на нього арешту може бути обмежений чи позбавлений права володіти, користуватися чи розпоряджатися ним, а за ч. 2 ст. 388 КК України – повністю втрачає право власності на майно, оскільки з набуттям законної сили рішенням суду про його конфіскацію воно переходить у власність держави.

Опис майна – це внесення його до відповідного акта, який містить перелік описаних предметів із зазначенням точної назви кожного з них, їх кількості, ціни та індивідуально-визначених ознак (вага, марка, розмір, форма, колір, товарний знак, дата випуску, ступінь зносу тощо), а в окремих випадках (наприклад, у разі опису грошових коштів) – і родових ознак.

Арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кр. пр., підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Застава майна – це спосіб забезпечення зобов’язань, якщо інше не встановлено законом.

Конфіскація майна – примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна (ст. 59 КК України).

Об’єктивна сторона кр. пр. – *активна форма поведінки*, яка полягає у вчиненні хоча б однієї з декількох, *альтернативно* зазначених у ст. 388 КК *дій* стосовно майна як предмета кр. пр.: 1) розтрата; 2) відчуження; 3) приховування; 4) підміна; 5) пошкодження; 6) знищення; 7) порушення обмеження (обтяження) права користування майном; 8) здійснення банківських операцій з коштами, на які накладено арешт; 9) інші незаконні дії з майном.

Відчуження майна – це вчинення будь-яких дій (за винятком розтрати), спрямованих на незаконну оплатну чи безоплатну його передачу іншим особам (продаж, дарування, рента, позика тощо).

Приховування майна – це різні форми (способи) його утаювання від уповноважених органів чи осіб (переміщення майна з місця належного його зберігання, передача для збереження іншим особам тощо).

Підміна – це заміна одного предмета (речі) іншим і видача останнього за належне майно.

Якщо опис майна і накладення на нього арешту супроводжуються *обмеженням* (обтяженням) *права ним користуватися*, кр. пр. може вчинятися

шляхом порушення цього обмеження (наприклад, порушення заборони користуватися заарештованим транспортним засобом).

Здійснення банківських операцій з коштами (вкладами) – це незаконне їх використання для здійснення різного роду фінансових операцій (видача вкладу, закриття рахунка, здійснення розрахунків тощо).

Інші незаконні дії з майном – це вчинення таких дій, які хоча безпосередньо й не вказуються в ч. 1 ст. 388 КК України, проте на здійснення яких винний також не має права (тимчасове користування майном, дозвіл на його приватизацію, укладання певних угод щодо нього тощо).

Обов'язковою умовою відповідальності за ст. 388 КК України є наявність зробленого в установленому законом порядку *попередження* про відповідальність за ці діяння. За ч. 2 ст. 388 КК України караються ті самі дії, але вчинені щодо майна, право власності на яке з набранням законної сили рішенням суду про його конфіскацію, перейшло до держави (ст. 346 ЦК України, ст. 59 КК України). Кр. пр. має ознаки *формально-матеріального* складу, бо за одних форм (способів) його здійснення визнається *закінченим* з моменту вчинення відповідних дій (приховування майна), а за інших – з моменту спричинення певних наслідків (знищення майна чи його розтрата).

Суб'єкт кр. пр. – *спеціальний,* яким може бути: а) приватна особа, якій описане, заставлене, заарештоване чи конфісковане майно ввірено на збереження; б) службова особа, якій таке саме майно ввірене на відповідальне зберігання.

Суб'єктивна сторона кр. пр. – лише *прямий умисел. Мотиви та мета* можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

Питання до самоконтролю:

1. На які групи можуть бути розподілені всі кримінальні правопорушення проти правосуддя за їх безпосередніми об'єктами?
2. У чому полягає об'єктивна сторона і суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого 389 КК України?
3. У чому полягає об'єктивна сторона і суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбачеbого 395 КК України?
4. Хто може бути суб'єктом примушування давати показання?
5. Чим відрізняються такі кримінальні правопорушення, як завідомо неправдиві показання та відмова від давання показань?
6. У чому полягає об'єктивна та суб'єктивна сторона приховування кримінального правопорушення?
7. За яких умов приховування кримінального правопорушення буде визнаватися кримінальним правопорушенням проти правосуддя, а за яких – співучастю у кримінальному правопорушенні у вигляді пособництва?
8. Якими ознаками характеризується об'єктивна та суб'єктивна сторона невиконання судового рішення?

ТЕМА 10. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ)

Мета лекції: визначення поняття, загальної характеристики і видів військових кримінальних правопорушень, суб'єктів військових кримінальних правопорушень, дослідити проблеми відповідальності за співучасть у цих кримінальних правопорушеннях осіб, які не є спеціальними суб'єктами, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Поняття та види військових кримінальних правопорушень.
2. Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості і військової честі.
3. Кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби.
4. Кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном і його зберігання.
5. Кримінальні правопорушення проти порядку експлуатації військової техніки.
6. Кримінальні правопорушення проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб.
7. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку збереження військової таємниці.
8. Військові службові кримінальні правопорушення.
9. Кримінальні правопорушення проти порядку несення служби на полі бою і в районі воєнних дій.
10. Кримінальні правопорушення проти законів і звичаїв війни.

Перелік ключових термінів і понять: *військові кримінальні правопорушення, воєнний стан, бойова обстановка, особливий період, поле бою, непокора, опір, невиконання наказу, військове майно, самовільне залишення військової частини, дезертирство, самоскалічення, статутні правила, бойове чергування, капітан, військова службова особа, перевищення влади чи службових повноважень.*

1. Поняття та види військових кримінальних правопорушень

Конституція України визначає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону (ст. 65 Конституції України). Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на

Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави (ст. 17 Конституції України).

Від стану законності й воєнного правопорядку у Збройних Силах та інших військових формуваннях, що діють відповідно до законодавства України, багато в чому залежить ефективність виконання покладених на них найважливіших державних завдань. Окремі закони, військові статути та інші підзаконні нормативні акти чітко і точно регламентують усі сфери життя та діяльності Збройних Сил. На військовослужбовців покладається неухильне дотримання Конституції України, законів і підзаконних актів, військової присяги, наказів командирів (начальників). Усе це багато в чому зумовлює специфіку суспільних відносин у сфері несення військової служби, а також особливості і суспільну небезпеку їх порушень, у тому числі й кримінальних правопорушень. Нормативною базою боротьби з військовими кр. пр. є розділ XIX Особливої частини КК України (ст.ст. 401-435[1] КК України).

Військовими кримінальними правопорушеннями згідно зі ст. 401 КК України визнаються передбачені розділом XIX Особливої частини КК України кр. пр. проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Родовим об'єктом військових кр. пр. є встановлений порядок несення або проходження військової служби, під яким розуміють врегульовані правовими нормами суспільні відносини, що виникають та існують при проходженні служби різними категоріями військовослужбовців у процесі їх службової та бойової діяльності. Цей порядок заснований на Конституції України, окремих законах, військових статутах, положеннях військової присяги, наказах міністра оборони України та інших нормативних актах. Конкретні військові кр. пр. посягають на окремі сфери цього порядку, що є безпосередніми об'єктами цих кр. пр..

Об'єктивна сторона військових кр. пр. полягає у вчиненні суспільно небезпечного діяння, що порушує встановлений порядок несення або проходження військової служби. Такі діяння можуть бути вчинені як шляхом *дії* (ст.ст. 404, 405, 432 КК України тощо), так і *бездіяльності* (ст.ст. 403, 425, 426 КК України тощо), а також *дії та бездіяльності* (ст.ст. 415, 417, 422 КК України тощо). Деякі склади військових кр. пр. містять як необхідну або кваліфікуючу ознаку вказівку на настання тяжких наслідків (ст.ст. 416, 421 КК України тощо): зрив виконання бойового завдання, загибелі людей, заподіяння тілесних ушкоджень, знищення або пошкодження цінного воєнного майна, послаблення боєздатності підрозділу тощо.

Ряд військових кр. пр. характеризується такими ознаками, як вчинення діяння в умовах воєнного стану, в бойовій обстановці, під час бою, в районі бойових дій. Ці ознаки свідчать про підвищену суспільну небезпеку діяння.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає

надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Бойова обстановка – обстановка наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) та/або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.

Бойова обстановка може виникнути як у воєнний, так і в мирний час, наприклад, при відбитті нападу на державний кордон України.

Поле бою – це частина території суші, повітряного або водного простору, на якій відбувається, відбулося або повинно відбутися озброєне зіткнення з противником.

Район військових дій – це ширший простір, ніж поле бою. Він включає в себе територію, яка зайнята під час бойових дій військами у межах від переднього краю фронту до розташування тилових підрозділів фронту.

Особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Суб'єктами військових кр. пр. можуть бути:

- військовослужбовці;
- військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів.

За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність:

- військовослужбовці Збройних Сил України,
- військовослужбовці Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України,
- військовослужбовці військових формувань, утворених відповідно до законів України,
- військовослужбовці Державної спеціальної служби транспорту,
- військовослужбовці Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України,

- інші особи, визначені законом.
- поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за ст.ст. 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 КК України.

Таким чином, закон виділяє три види суб'єктів військових кр. пр. – військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів, поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях.

Військовослужбовці – громадяни України, які проходять службу на території України. До військовослужбовців належать: особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової і надстрокової служби та військової служби за контрактом Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби національної безпеки України, Національної гвардії України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інших військових формувань, що створюються Верховною Радою України, стратегічних сил стримування, які дислокуються на території України, курсанти військових навчальних закладів.

Початком проходження військової служби вважається: а) день прибуття до військового комісаріату для відправлення у військову частину – для призовників і офіцерів, призваних із запасу; б) день зарахування до списків особового складу військової частини (військового закладу, установи тощо) – для військовозобов'язаних і жінок, які вступають на військову службу за контрактом; в) день призначення на посаду курсанта (слухача) вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу – для громадян, які добровільно вступають на військову службу; г) день призначення на посаду – для громадян, які прийняті на військову службу до Служби безпеки України.

Закінченням проходження військової служби вважається день, з якого військовослужбовець виключений наказом по військовій частині (військовому закладу, установі тощо) із списків особового складу.

Військовозобов'язаний – особа, яка перебуває у запасі. Для військовозобов'язаних, призваних на навчальні (чи перевірні) або спеціальні збори, початком та закінченням служби є відповідно перший день фактичного перебування на цих зборах і останній день цих зборів.

Суб'єктами ряду військових кр. пр. можуть бути військовополонені ворожої армії, військовослужбовці України під час перебування в полоні у ворога.

Не вважаються суб'єктами військових кр. пр. співробітники органів внутрішніх справ, робітники та службовці військових частин і установ, учні військових ліцеїв.

Підлягають відповідальності за статтями про військові кр. пр. (з посиланням на ст. 27 КК України) будь-які особи, які є співучасниками (організаторами, підбурювачами, пособниками) цих кр. пр. У деяких випадках

особа, яка вчинила військове кр. пр., може бути звільнена від кримінальної відповідальності із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України або Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Суб'єктивна сторона військових кр. пр. характеризується або умисною виною (ст.ст. 402, 404, 406 КК України тощо), або виною необережною (ст.ст. 403, 412 КК України тощо), деякі військові кр. пр. можуть вчинятися як умисно, так і необережно (ст.ст. 418, 419, 420 КК України тощо).

Відповідно до ***безпосереднього об'єкта*** можуть бути виділені такі групи військових кр. пр.:

1) проти порядку підлеглості і військової честі (ст.ст. 402-406 КК України);

2) проти порядку проходження військової служби (ст.ст. 407-409 КК України);

3) проти порядку користування військовим майном і його зберігання (ст.ст. 410-414 КК України);

4) проти порядку експлуатації військової техніки (ст.ст. 415-417 КК України);

5) проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (ст.ст. 418-421 КК України);

6) проти встановленого порядку збереження військової таємниці (ст. 422 КК України);

7) військові службові кримінальні правопорушення (ст.ст. 425-426[1] КК України);

8) проти порядку несення служби на полі бою і в районі воєнних дій (ст.ст. 427-433 КК України);

9) кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями (ст.ст. 434-435 КК України);

10) проти честі та гідності військовослужбовця (ст. 435[1] КК України).

Окрім кримінальної відповідальності, військовослужбовці можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності згідно з главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» КУпАП. Відповідальність передбачена за такі правопорушення: відмова від виконання наказу або інших законних вимог командира (начальника), самовільне залишення військової частини або місця служби, необережне знищення або пошкодження військового майна, зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем, перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, недбале ставлення до військової служби, бездіяльність військової влади, порушення правил несення бойового чергування, порушення правил несення прикордонної служби, порушення правил поводження із зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів.

2. Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості і військової честі

Життя і діяльність Збройних Сил України побудовані на принципі повної єдиноначальності командирів і начальників. Суть єдиноначальності полягає в зосередженні у командира всіх функцій управління ввіреним підрозділом. Він повністю відповідає за бойову підготовку, військову дисципліну, стан озброєння, бойову техніку, транспорт, матеріально-побутове і медичне забезпечення військової частини.

Безпосереднім об'єктом цієї групи кр. пр. є порядок підлеглості і військової честі.

Непокора (ст. 402 КК України). Непокора – це відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу.

З **об'єктивної сторони** це кр. пр. вчиняється шляхом відкритої відмови виконати наказ начальника (непокора) або іншого умисного невиконання наказу.

Наказ – обов'язкова для виконання вимога начальника про вчинення або невчинення підлеглим певних дій по службі. Він може бути звернений до одного або до групи військовослужбовців і має мету – досягнення конкретного результату (зробити щось, не робити чогось). Наказ може бути відданий усно, письмово або іншим способом, переданий підлеглому безпосередньо або через інших осіб, у тому числі по телефону, телеграфу, радіозв'язку тощо. З деяких питань служби встановлена тільки письмова форма віддання наказів (наприклад, з питань витрати грошових коштів).

Невиконання інструкцій, що визначають порядок діяльності військових службових осіб, або недотримання тією або іншою групою військовослужбовців загальних вимог військової служби, що містяться у військових статутах, утворює ознаки інших військових кр. пр. (наприклад, порушення статутних правил вартової та інших військових служб – ст.ст. 418, 419,420, 421 КК України та ін.).

Ст. 402 КК України відрізняється від ст. 172^{10} КУпАП «Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)» тим, що адміністративна відповідальність настає за відмову від виконання загальнообов'язкових законних вимог начальника, які не є наказом.

Начальник – це особа, якій постійно або тимчасово підлеглі інші військовослужбовці. Начальники розрізняються за службовим становищем і за військовим званням. Начальники, яким військовослужбовці підпорядковані за службою, є прямими начальниками для цих військовослужбовців. Найближчий до підлеглого прямий начальник є безпосереднім начальником. За військовими званнями начальниками є, наприклад, сержанти і старшини – для рядових і матросів однієї з ними військової частини; молодші офіцери (до капітана включно) – для всіх сержантів, старшин, рядових і матросів. Поняттям невиконання наказу начальника охоплюються: а) невиконання дій, зазначених у наказі; б) вчинення дій, заборонених наказом; в) неналежне виконання наказу, тобто відступ від його розпоряджень про час, місце і характер дій, що вчиняються.

Відмова виконати наказ начальника вважається *відкритою*, коли підлеглий, отримавши наказ, у категоричній формі заявляє чи іншим чином демонструє, що він наказ виконувати не буде. Відмова від виконання наказу може бути публічною або заявленою начальнику віч-на-віч, висловлена начальнику безпосередньо або особі, яка передала наказ від його імені.

Інше умисне невиконання наказу полягає в тому, що підлеглим наказ начебто приймається до виконання, але насправді умисно не виконується. Непокора вважається *закінченою* з моменту відмови виконати наказ або з того часу, коли військовослужбовець, який мав можливість виконати наказ, не зробив цього, незалежно від наслідків, що настали.

Суб'єкт цього кр. пр. – *військовослужбовець*, за службовим становищем або військовим званням постійно або тимчасово підлеглий начальнику, який віддав наказ.

Суб'єктивна сторона непокори полягає у *прямому умислі*.

Кваліфікуючими ознаками непокори є вчинення її групою осіб, тобто двома або більше військовослужбовцями, які діють як співвиконавці, або спричинення тяжких наслідків (ч. 2), вчинення в умовах особливого періоду (ч. 3), а також вчинення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (ч. 4).

***Невиконання наказу (ст. 403 КК У**країни)*. Це кр. пр. має місце, якщо невиконання наказу вчинене за відсутності ознак, зазначених у ч. 1 ст. 402 КК України, якщо воно спричинило тяжкі наслідки.

Об'єктивна сторона цього кр. пр. характеризується тими самими ознаками, що і при непокорі, за винятком того, що потрібне настання тяжких наслідків (наприклад, зрив тих або інших заходів щодо забезпечення постійної бойової готовності підрозділу, частини, корабля).

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *необережністю* у вигляді кримінально протиправної недбалості або кримінально протиправної самовпевненості, що є результатом легковажного розрахунку, неправильного розуміння наказу, забудькуватості тощо.

Кваліфікуючою ознакою цього кр. пр. є його вчинення в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 2) та вчинення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (ч. 3).

Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК України). **Додатковий факультативний об'єкт** цього кр. пр.: життя, здоров'я, тілесна недоторканність зазначених осіб, оскільки опір або примушування може супроводжуватися насиллям над особою.

Об'єктивна сторона кр. пр. полягає в опорі начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, або примушування їх до порушення цих обов'язків.

Опір – це перешкоджання начальникові або іншій особі виконувати покладені на неї обов'язки з військової служби. При опорі винний намагається не допустити виконання начальником або іншою особою службових обов'язків, не дати йому можливості діяти в даній конкретній ситуації відповідно до закону, вимог військових статутів або наказу начальника.

Під ***примушуванням*** розуміються дії, спрямовані на те, щоб примусити начальника чи іншу особу порушити обов'язок з військової служби, тобто вчинити незаконні дії в інтересах того, хто примушує, або діяти всупереч інтересам служби. Примушування передбачає наявність конкретної незаконної вимоги до зазначених осіб. Фізичне або психічне насильство (погроза) щодо начальника на ґрунті невдоволення його службовою діяльністю, але без наявності конкретних вимог може спричиняти відповідальність за ст. 405 КК України.

Інші особи – це особи, які виконують покладені на них обов'язки з військової служби – військовослужбовці, що входять до складу нарядів гарнізонної, внутрішньої та інших спеціальних служб або виконують статутні вимоги чи конкретні обов'язки на підставі наказу начальника.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту опору або примушування, незалежно від досягнення винним своїх цілей.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – тільки *прямий умисел*.

Кваліфікуючі ознаки кр. пр.: вчинення його групою осіб або із застосуванням зброї, або такі, що спричинили тяжкі наслідки (ч. 2); умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 3); в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (ч. 4); пов'язане з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 5).

Під *зброєю* слід розуміти предмети, спеціально призначені для ураження живої цілі, – це штатна армійська зброя (пістолет, автомат, багнет-ніж тощо), а також інша вогнепальна або холодна зброя як заводська, так і саморобна. Застосування зброї означає фактичне її використання для фізичного або психічного насильства над потерпілим.

Погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК України). Кр. пр. полягає в погрозі вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові або знищенням чи пошкодженням його майна у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Додатковим об'єктом цього кр. пр. виступає особиста безпека і здоров'я начальника.

Об'єктивна кр. пр.: за ч. 1 ст. 405 КК України полягає у погрозі, тобто залякуванні начальника вбивством, заподіянні йому тілесних ушкоджень, побоїв, знищенні чи пошкодженні майна; за ч. 2 ст. 405 КК України – у заподіянні тілесних ушкоджень, побоїв або вчиненні інших насильницьких дій щодо начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Для поняття погрози необов'язково, щоб винний дійсно мав умисел вчинити насильство над начальником. У більшості випадків підлеглий намагається лише залякати начальника, щоб вплинути на його службову діяльність. Погроза повинна бути реальною, мати об'єктивну властивість залякати начальника. Погроза може бути висловлена усно, в письмовому вигляді, жестом, безпосередньо начальнику або через третю особу, під час несення служби і поза нею. Погроза завжди висловлюється у зв'язку з виконанням начальником своїх службових обов'язків.

Суб'єкт цього кр. пр. – *військовослужбовець*, що за службовим становищем або за військовим званням підлеглий особі, якій погрожує.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. полягає у *прямому умислі*, що поєднаний з метою вплинути на службову діяльність начальника. ***Мотивом*** може бути невдоволення службовою діяльністю начальника або помста за цю діяльність чи іншу, що не впливає на кваліфікацію.

Кваліфікуючі ознаки кр. пр.: вчинення в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 3); вчинення його групою осіб, або із застосуванням зброї, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (ч. 4).

Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України).

Додатковим об'єктом цього кр. пр. є тілесна недоторканність, честь і гідність військовослужбовця, його здоров'я.

З **об'єктивної сторони** це кр. пр. характеризується порушенням військовослужбовцем статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що виявилося в завданні побоїв чи вчиненні іншого насильства.

Під ***іншим насильством*** слід розуміти застосування фізичного насильства або погрози його застосування з метою примусити військовослужбовця надати послуги особистого характеру, виконувати за винного окремі обов'язки військової служби, передати винному окремі предмети військового обмундирування і спорядження, змінити ставлення до служби і товаришів тощо, а також вчинення винним дій, що принижують і ображають честь та гідність військовослужбовця.

Зазначені дії повинні бути пов'язані з порушенням військової служби і військового порядку; у разі вчинення їх на ґрунті особистих взаємовідносин передбачається відповідальність за кр. пр. проти людини.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту завдання побоїв чи вчинення іншого насильства.

Суб'єкт цього кр. пр. – *військовослужбовець*, який не перебуває у відносинах підлеглості з потерпілим.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується виною у формі *прямого умислу*. Щодо наслідків досить встановити *необережну* вину.

Кваліфікуючі ознаки цього кр. пр.:

1) вчинення його щодо кількох осіб або заподіяння легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також таке, що має характер знущання або глумління над військовослужбовцем (ч. 2);

2) вчинення групою осіб або із застосуванням зброї, або таке, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 3).

3. Кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби

Безпосереднім об'єктом цієї групи кр. пр. є порядок проходження військової служби.

Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. для військовослужбовців строкової служби полягає у самовільному залишенні військової частини або місця служби, а також нез'явленні їх вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпуски або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця (ч. 1), або понад один місяць (ч. 3); для осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів або військовослужбовців за контрактом в аналогічних випадках – тривалістю понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинене повторно протягом року (ч. 2), або понад один місяць (ч. 3).

Якщо військовослужбовець самовільно залишив частину або місце служби, або не з'явився вчасно без поважних причин на службу терміном до трьох діб, настає відповідальність за ст. 172^{11} КУпАП.

Територія частини (підрозділу) – це простір у межах казарменого, табірного, похідного або бойового її розташування. Самовільний вихід з одного підрозділу до іншого підрозділу тієї самої частини чи місця служби, якщо це не супроводжувалося залишенням її розташування, не утворює складу самовільного залишення частини.

Місце служби, якщо воно не збігається з розташуванням частини, – це будь-яке інше місце, де військовослужбовець зобов'язаний протягом певного часу виконувати військові обов'язки або перебувати за наказом чи дозволом командира (начальника). Ними вважаються, наприклад, місця виконання господарських робіт або іншого службового завдання поза розташуванням частини, проведення навчальних занять або культурно-масових заходів, перебування команди військовослужбовців для пересування (ешелон, поїзд, маршова колона), маршрут пересування і місце перебування у відрядженні, зазначені у посвідченні про відрядження.

Самовільним визнається залишення військовослужбовцем строкової служби розташування частини або місця служби без дозволу командира (начальника). Залишення частини або місця служби не може вважатися самовільним, якщо воно мало місце з дозволу начальника, що не уповноважений надавати звільнення, наприклад з дозволу командира взводу. Відповідальність за такі неправомірні дії покладається на начальника, який допустив порушення порядку звільнення.

Нез'явлення вчасно на службу полягає в тому, що військовослужбовець, залишивши розташування частини або місце служби в законному порядку (наприклад, при звільненні з частини, призначенні, переведенні або під час відрядження, відпуски або до лікувального закладу) не повертається без поважних причин до частини або на службу у встановлений строк. Ухилення від

несення обов'язків військової служби у цьому випадку вчиняється шляхом *бездіяльності*. Нез'явлення з поважних причин не утворює складу кр. пр..

Під *поважними причинами нез'явлення вчасно на службу* розуміють передусім хворобу військовослужбовця і перешкоди стихійного характеру, які позбавили військовослужбовця можливості вчасно з'явитися до частини або на службу. Крім того, поважними причинами у кожному конкретному випадку можуть бути визнані інші перешкоди, що виникли всупереч волі військовослужбовця і перешкодили йому вчасно з'явитися на службу (наприклад, непередбачене зупинення руху транспорту і неможливість прибути вчасно іншим способом, затримання органами влади), а також такі обставини, внаслідок яких затримання військовослужбовця понад встановлений для явки строк було надто необхідним (наприклад, для надання допомоги хворим батькам, якщо вона не могла бути надана іншим чином, тощо).

Початковим моментом самовільного залишення частини або місця служби вважається час залишення розташування частини або місця служби, а нез'явлення – закінчення встановленого строку явки до частини або до місця несення служби (наприклад, зазначеного в довідці про звільнення, посвідченні про відрядження, відпускній картці тощо).

Кінцевим моментом є час повернення винного до своєї частини або на службу, або явка з повинною до військової комендатури, військкомату тощо, або затримання його органами влади, військовою комендатурою, гарнізонним патрулем, нарядом, висланим з частини, тощо.

Суб'єктом цього кр. пр. за частинами 1, 3, 4 і 5 ст. 407 КК України можуть бути *військовослужбовці строкової служби*. Особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани і *військовослужбовці за контрактом* підлягають відповідальності за частинами 2, 3, 4 і 5 ст. 407 КК України.

Суб'єктивна сторона самовільного залишення частини передбачає *умисну форму вини*, а нез'явлення вчасно без поважних причин – як *умисну, так і необережну форму вини*.

Кваліфікуючі ознаки кр. пр.: вчинення в умовах особливого періоду (ч. 4); вчинення в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 5).

Дезертирство (ст. 408 КК України) – один із найбільш тяжких і небезпечних кр. пр. проти встановленого порядку несення військової служби.

З **об'єктивної сторони *дезертирство*** може бути вчинене як шляхом самовільного залишення військової частини або місця служби, так і шляхом нез'явлення до частини або на службу при переведенні, призначенні, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу з метою ухилення від військової служби. Якщо звільнений з військової частини не повернувся до частини з метою ухилення від військової служби, то його дії також утворять склад дезертирства у вигляді нез'явлення на службу. Вчиняючи дезертирство, військовослужбовець протизаконно припиняє несення військової служби, намагаючись взагалі виключити себе із сфери військово-службових відносин.

Закінченим кр. пр. вважається з моменту, коли суб'єкт залишив військову частину або місце служби, а також не з'явився вчасно до частини з метою ухилення від військової служби.

Дезертирство – триваюче кримінальне правопорушення. Воно триває доти, поки не буде припинений внаслідок дії самого винного (наприклад, його явки з повинною), або настання подій, що перешкоджають його вчиненню (наприклад, затримання). Явка з повинною не виключає відповідальності за дезертирство.

Суб'єктом цього кр. пр. є як військовослужбовці строкової служби, так і особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани і військовослужбовці за контрактом.

Із **суб'єктивної сторони** дезертирство може бути вчинене тільки з *прямим умислом,* що поєднаний із спеціальною метою ухилитися від подальшої служби. ***Мета*** – обов'язкова ознака дезертирства. За цією ознакою дезертирство відрізняється від самовільного залишення частини або нез'явлення на службу. *Мотиви* дезертирства можуть бути різними і для кваліфікації значення не мають.

Кваліфікуючі ознаки дезертирства – це вчинення його із зброєю або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2); в умовах особливого періоду (ч. 3); в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 4).

Під *зброєю* в цій статті розуміється штатна вогнепальна чи холодна зброя.

Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається в ухиленні від несення обов'язків військової служби шляхом: а) заподіяння військовослужбовцем собі якого-небудь ушкодження (самокалічення); б) симуляції хвороби; в) підроблення документів чи іншого обману; г) відмови від несення обов'язків військової служби.

Самокалічення – це умисне, штучне ушкодження якого-небудь органу або тканин тіла (наприклад, ноги або кисті руки), порушення функцій якого-небудь органу (наприклад, розлади травлення, серцевої діяльності), викликання якого-небудь захворювання або загострення захворювання, що вже є.

Симуляція хвороби полягає в тому, що військовослужбовець вдає із себе хворого, приписуючи собі такі хворобливі симптоми, фізичні або психічні вади, які начебто перешкоджають йому виконувати військові обов'язки, але насправді він на них не страждає, або свідомо перебільшує ті захворювання, що вже є у нього.

Підроблення документів як спосіб ухилення полягає в тому, що військовослужбовець подає командиру (начальнику) сфабрикований або підроблений ним самим або іншими особами на його прохання документ для отримання звільнення від військової служби.

Інший обман як спосіб ухилення полягає в тому, що військовослужбовець повідомляє командиру (начальнику) завідомо неправдиві відомості про події чи обставини для отримання звільнення від несення служби або свідомо замовчує про обставини, про які зобов'язаний був доповісти.

Відмова від несення обов'язків військової служби (ч. 2 ст. 409 КК України) з об'єктивної сторони полягає в тому, що військовослужбовець відкрито, не вдаючись до обману, усно, письмово або іншим способом виражає своє небажання нести військову службу або виконувати окремі її обов'язки і фактично припиняє їх виконання. Відмова може відбуватися шляхом відкритої

заяви про небажання нести обов'язки військової служби з подальшим фактичним припиненням їх виконання або у формі явного, фактичного припинення несення обов'язків військової служби, що може і не супроводжуватися заявою про своє небажання нести службу.

Із **суб'єктивної сторони** ухилення шляхом самокалічення, симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману і відмова від несення обов'язків військової служби можуть бути вчинені тільки з *прямим умислом*, що поєднаний зі спеціальною ***метою*** тимчасово або постійно ухилитися від виконання всіх або деяких обов'язків військової служби.

У ч. 3 ст. 409 КК України передбачена відповідальність за це кр. пр., вчинений в умовах особливого періоду, у ч. 4 ст. 409 КК України –вчинений в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

4. Кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном і його зберігання

Безпосереднім об'єктом цих кр. пр. є порядок користування військовим майном.

Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України). Предмет кр. пр. – зброя, боєприпаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова і спеціальна техніка чи інше військове майно.

Зброя – предмети та пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків (гелікоптерів) та інших об'єктів, і не мають іншого призначення.

Боєприпаси – вид озброєння, призначений для ураження живої сили противника, знищення його бойової техніки, руйнування укріплень, споруд, виконання інших завдань (освітлення місцевості, розкидання агітаційної літератури тощо).

Вибухові матеріали (речовини) – хімічні сполуки або суміші речовин, здатні до вибуху (швидкого самопоширюваного перетворення з виділенням великої кількості тепла та утворенням газів).

Військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо.

Об'єктивна сторона цього кр. пр. виражається у різних способах викрадення зазначених предметів: їх крадіжці, привласненні, вимаганні, розбої, шахрайстві, розтраті, заволодінні із зловживанням службовим становищем. їх

ознаки такі самі, як і у кр. пр., передбачених ст.ст. 185, 186, 187, 189, 390 і 191 КК України.

У ч. 2 ст. 410 КК України передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені військовою службовою особою із зловживанням службовим становищем, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли істотну шкоду, в ч. 3 – за дії, вчинені в умовах особливого періоду, а в ч. 4 – за вчинення цього кр. пр. в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, або шляхом розбою чи вимагання, що поєднується з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого.

Суб'єкт цього кр. пр. – *військовослужбовець або військовозобов'язаний*, у тому числі й військова службова особа.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *прямий умисел,* що поєднаний із корисливим ***мотивом***.

Умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається в умисному знищенні або пошкодженні зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна.

Знищення означає таку форму впливу, за якої предмет знищується, припиняє своє існування, після чого він не може бути відновлений для використання за своїм цільовим призначенням. При ***пошкодженні*** предмет приводиться до такого стану, за якого він може бути відновлений. Пошкодження може призвести до повної або часткової втрати предметом своїх якостей або до втрати предметом своєї форми.

Суб'єкт кр. пр. – *військовослужбовець або військовозобов'язаний*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. характеризується *прямим або непрямим умислом*. Якщо знищення військового майна вчинялося з метою ослаблення держави, то ні дії необхідно кваліфікувати як диверсію (ст. 113 України).

Кваліфікуючі ознаки кр. пр. – вчинення його шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, або спричинення ним загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2); вчинення в умовах особливого періоду (ч. 3); вчинення його в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 4).

Необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК України). Цей склад відрізняється від кр. пр., передбаченого ст. 411 КК України, за **об'єктивною стороною** – настанням шкоди у великих розмірах, за **суб'єктивною стороною** – необережністю у формі кримінально протиправної самовпевненості або недбалості. Кваліфікуючі ознаки кр. пр. – спричинення ним загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2).

При відсутності *шкоди* у великих розмірах настає відповідальність за ст. 172^{12} КУпАП.

Втрата військового манна (ст. 413 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається у втраті, зіпсуванні військового майна. У ч. 1 цієї статті встановлено відповідальність за втрату або зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна внаслідок порушення

правил їх зберігання, у ч. 2 – за вчинення тих самих діянь в умовах особливого періоду, а в ч. 3 – за ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

При втраті або зіпсуванні предметів обмундирування або спорядження об'єктивна сторона виражається в порушенні правил зберігання цих предметів, що призвело до їх втрати або зіпсування. Під ***втратою*** розуміється вихід предметів обмундирування або спорядження з володіння військовослужбовця. Зіпсування означає приведення цих предметів у повну або часткову непридатність.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту втрати або зіпсування військового майна.

Суб'єкт цього кр. пр. – будь-який *військовослужбовець*.

Із **суб'єктивної сторони** втрата або зіпсування вчиняється через *необережність*.

Порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. включає: порушення правил поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими, радіоактивними матеріалами та іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення; наслідок у виді тілесних ушкоджень потерпілому або створення небезпеки для довкілля і причинний зв'язок між ними. Порушенням правил поводження із зазначеними предметами вважається невиконання чи неналежне виконання встановлених прийомів або недотримання встановленої послідовності дій зі зброєю, а також речовинами і предметами в процесі користування ними, і так само порушення правил, що забезпечують безпеку зберігання вказаних речовин і предметів.

За відсутності наслідків відповідальність настає за ст. 172^{19} КУпАП.

Суб'єктами кр. пр. можуть бути *військовослужбовці*, які в силу своєї діяльності користуються зброєю, речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, а також військовослужбовці, які внаслідок свого службового становища мають доступ до цих предметів.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. щодо порушення правил – *умисел або необережність*, щодо наслідків – лише *необережність*.

Кваліфікуючими ознаками кр. пр. є: заподіяння тілесних ушкоджень кільком особам або смерть потерпілого (ч. 2), загибель кількох осіб чи інші тяжкі наслідки (ч. 3).

5. Кримінальні правопорушення проти порядку експлуатації військової техніки

Безпосереднім об'єктом цих кр. пр. є порядок експлуатації військової техніки.

Порушення правил водіння або експлуатації машин (ст. 415 України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. включає в себе як дію, так і бездіяльність, які виражаються в порушенні правил водіння або експлуатації бойової, спеціальної

чи транспортної машини, суспільно небезпечні наслідки (тілесні ушкодження або загибель людей) і причинний зв'язок між ними.

До *бойових машин* належать машини, які призначені для ураження повітряних, наземних та морських цілей: танки, бронетранспортери, самохідні артилерійські та ракетні установки, а також машини, призначені для буксирування артилерійських систем і причепів з апаратурою управління вогнем, тощо.

Спеціальні машини – саморушний технічний засіб, який використовується за особливим, спеціальним призначенням, що відповідає типу машини або встановленому на ній обладнанню. Спеціальними є різні інженерні машини (траншеєкопачі, бульдозери та ін.), санітарні машини, пересувні ремонтні майстерні, лабораторії тощо.

До транспортних належать машини, призначені для перевезення особового складу, озброєння, боєприпасів, військово-технічного майна, а також машини, що використовуються для повсякденного господарського, побутового, медичного та іншого обслуговування військової частини.

Суб'єктом цього кр. пр. може бути *військовослужбовець*, який відповідає за експлуатацію військової машини або безпосередньо керує нею.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. характеризується *умислом або необережністю* щодо порушення правил, а щодо наслідків – лише *необережністю*.

Ч. 2 ст. 415 КК України встановлює відповідальність за те саме діяння, що спричинило загибель кількох осіб.

Порушення правил польотів або підготовки до них (ст. 416 КК України). **Об'єктивна сторона** полягає в порушенні правил польотів або підготовки до них, а також у порушенні правил експлуатації літальних апаратів, що спричинило катастрофу або інші тяжкі наслідки. Під ***катастрофою*** розуміється зруйнування або пошкодження рухомого літального апарату, що спричинило загибель будь-кого із членів екіпажу, особового складу підрозділів, що перевозяться, або інших осіб, які перебували на борту.

Суб'єкт цього кр. пр. – *військовослужбовець*, на якого спеціально покладені обов'язки із забезпечення правил польотів чи підготовки до них.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. аналогічна кр. пр., передбаченому ст. 415 КК України.

Порушення правил кораблеводіння (ст. 417 КК України). З **об'єктивної сторони** це діяння виражається в порушенні правил кораблеводіння, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Кораблеводіння включає в себе безпосереднє управління кораблем у плаванні, визначення курсу і швидкості корабля, глибини занурення підводного човна, встановлення місцезнаходження корабля, здійснення маневру, буксирування корабля, вживання заходів попередження зіткнення суден у морі, заходів безпеки на випадок шторму і зміни погоди тощо.

Суб'єкт цього кр. пр. – *командир* корабля, катера, шлюпки, помічник командира, вахтовий офіцер, який перебуває при виконанні обов'язків управління кораблем або маневрування.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. аналогічна кр. пр., передбаченому ст. 415 КК України.

6. Кримінальні правопорушення проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб

Безпосереднім об'єктом цих кр. пр. є порядок несення бойового чергування (ст. 420 КК України), а також вартової (ст. 418 КК України), прикордонної (ст. 419 КК України) і внутрішньої служби (ст. 421 КК України).

Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. полягає в порушенні статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання, що спричинило тяжкі наслідки, для запобігання яким призначено дану варту (вахту) чи патрулювання.

Вартова служба призначається для надійної охорони та оборони важливих військових об'єктів, Бойових Прапорів та осіб, яких тримають на гауптвахті або в дисциплінарному батальйоні (частині).

Суб'єктом порушення правил *вартової служби* може бути будь-яка особа, яка входить до складу варти: начальник варти, його помічник, розводящий, караульний, вартовий, вивідний, а також особи, які керують несенням служби вартою, – черговий частини і його помічник.

Суб 'єктом порушення правил *вахтової служби* можуть бути особи, які несуть вахтову службу у складі як корабельної, так і спеціальної вахти, – вахтовий офіцер, командир вахтового поста, вахтовий плав-засобів, вахтовий шлюпки, вахтовий стерновий, вахтовий механік та ін.

Суб'єктом порушення правил *патрулювання* є особи зі складу гарнізонного патруля – начальник патруля і патрульні.

Із **суб'єктивної сторони** порушення статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання можуть бути вчинені *як умисно, так і через необережність* (наприклад, сон на посту, порушення маршруту руху під час несення служби шляхом патрулювання тощо), щодо наслідків – вина *необережна*.

У частині 2 ст. 418 КК України встановлена відповідальність за те саме діяння, вчинене в умовах особливого періоду, а в ч. 3 – вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

Порушення правил несення прикордонної служби (ст. 419 України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. полягає в порушенні правил несення прикордонної служби, якщо не спричинило тяжкі наслідки.

За відсутності тяжких наслідків відповідальність настає за ст. 172^{18} КУпАП.

Суб'єктом цього кр. пр. може бути *тільки особа, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону* України і виділяється з числа військовослужбовців прикордонної застави та оголошується на бойовому розрахунку. Відповідальність настає тоді, коли особа допустила порушення безпосередньо під час несення нарядом служби з охорони ввіреної йому ділянки

кордону. Склад кр. пр. – матеріальний та вважається *закінченим* із моменту настання тяжких наслідків.

Із **суб'єктивної сторони** це кр. пр. може характеризуватися *будь-якою формою вини* діяння, а щодо наслідків – лише *необережністю*.

Кваліфікуючі ознаки: вчинення в умовах особливого періоду (ч. 2); вчинення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (ч. 3).

Порушення правил несення бойового чергування (ст. 420 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. полягає в порушенні статутних правил несення бойового чергування (бойової служби), встановлених для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на Україну або для захисту та безпеки України, якщо це спричинило тяжкі наслідки (ч. 1).

При відсутності тяжких наслідків відповідальність настає за ст. 172^{17} КУпАП.

Бойове чергування – це виконання бойового завдання. Бойове чергування здійснюється черговими силами і засобами, призначеними від військових частин.

Суб'єктом кр. пр. може бути *будь-яка особа, яка заступила на бойове чергування* (бойову службу) у встановленому порядку і допустила порушення правил його несення.

Із **суб'єктивної сторони** порушення правил може бути вчинене *як умисно, так і через необережність*, щодо наслідків – лише *необережність*.

У ч. 2 ст. 420 України встановлена відповідальність за те саме діяння, вчинене в умовах особливого періоду, а в ч. 3 – вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

Порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421 КК України). З **об'єктивної сторони** статутні правила внутрішньої служби можуть бути порушені як дією, так і бездіяльністю. Диспозиція цієї статті *бланкетна*, тому при кожному притягненні до відповідальності за це кр. пр. необхідно встановити зміст порушеного правила, що належить до несення служби добовим нарядом і передбачене Статутом внутрішньої служби. Кр. пр. передбачає спричинення тяжких наслідків, запобігання яким входило в обов'язки добового наряду.

Внутрішня служба – це система заходів, що вживаються для організації' повсякденного життя і діяльності військової частини, підрозділів та військовослужбовців згідно з цим Статутом та іншими нормативно-правовими актами.

Суб'єктом цього кр. пр. можуть бути *тільки військовослужбовці, які входять до складу добового наряду частини* (крім варти і вахти). До них належать: черговий частини, помічник чергової частини, черговий і днювальні парку, підрозділу, механік-водій чергового тягача, черговий штабу, черговий їдальні та ін.

Із **суб'єктивної сторони** це кр. пр. може бути вчинене як *умисно*, так і через *необережність*, щодо наслідків – вина лише *необережна*.

У частині 2 ст. 421 КК України передбачена відповідальність за те саме діяння, вчинене в умовах особливого періоду, а в ч. 3 – вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

7. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку збереження військової таємниці

Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422 КК України). **Безпосереднім об'єктом** кр. пр. є встановлений порядок збереження державної і військової таємниці.

Об'єктивна сторона цього кр. пр. може складатися з таких ознак: розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, за відсутності ознак державної зради (ч. 1); втрата документів або матеріалів, що містять відомості військового характеру, що становлять державну таємницю (ч. 2).

Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому законодавством, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Під ***розголошенням відомостей військового характеру***, що становлять державну таємницю, слід розуміти протиправний їх розголос, внаслідок чого вони стали надбанням хоча б однієї сторонньої особи. Розголос цих відомостей може полягати як в усному, так і в письмовому їх повідомленні, а також у показі або передачі документів і матеріалів, що становлять державну таємницю. Способи розголошення для даного складу значення не мають. Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту, коли відомості стали відомі іншій особі.

Документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носієві.

Під ***втратою документів або матеріалів, що містять відомості військового характеру***, які становлять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, слід розуміти вчинення діяння, при якому внаслідок порушення військовослужбовцем встановлених правил поводження із ввіреними йому документами '(матеріалами, предметами) вони, всупереч волі винного, виходять із його володіння і стають надбанням третьої особи.

Суб'єктом розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, може бути будь-який військовослужбовець, якому відомі ці відомості; втрати документів – *військовослужбовці*, яким були довірені по службі ці документи (матеріали, предмети).

Із **суб'єктивної сторони** розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, і порушення встановлених правил поводження із документами, матеріалами або предметами може бути

вчинене *як умисно, так і через необережність*, щодо тяжких наслідків (ч. 3 ст. 422 КК України) – вина лише *необережна*.

8. Військові службові кримінальні правопорушення

Безпосереднім об'єктом цих кр. пр. є нормальна діяльність органів військового управління і встановлений порядок здійснення військовими службовими особами своїх службових обов'язків.

Недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК України). З **об'єктивної сторони** це кр. пр. полягає в невиконанні або неналежному виконанні військовою службовою особою своїх службових обов'язків, що заподіяло істотну шкоду діяльності органів військового управління, інтересам військової служби або правам та інтересам військовослужбовців або інших осіб, що охороняються законом (ч. 1), спричиненні тяжких наслідків (ч. 2), у вчиненні в умовах особливого періоду (ч. 3), а за ч. 4 – у вчиненні цих діянь в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

Істотна шкода у ст.ст. 425-426 КК України, якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків, – це шкода, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує нмдг, а тяжкі наслідки – шкода, яка у п'ятсот і більше разів перевищує н.м.д.г.

За відсутності істотної шкоди відповідальність настає за ст. 172^{15} КУпАП.

Суб'єкт цього кр. пр. – *військові службові особи*, тобто військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно- розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. така сама, як і у складі службової недбалості, передбаченої ст. 367 КК України.

Бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України). **Об'єктивна сторони** цього кр. пр. полягає в умисному неприпиненні кр. пр., що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кр. пр., а також в іншому умисному невиконанні військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це заподіяло істотну шкоду (ч. 1) або спричинило тяжкі наслідки (ч. 2).

За відсутності істотної шкоди відповідальність настає за ст. 172^{16} КУпАП.

Суб'єкт цього кр. пр. – *військова службова особа.*

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. така сама, що і кр. пр., передбаченого ст. 425 КК України.

У частині 3 ст. 426 КК України встановлена відповідальність за ті самі діяння, вчинені в умовах особливого періоду, а в ч. 4 – за діяння, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

9. Кримінальні правопорушення проти порядку несення служби на полі бою і в районі воєнних дій

Безпосереднім об'єктом цих кр. пр. є встановлений порядок управління військовими силами і засобами в бойовій обстановці.

Здача або залишення ворогові засобів ведення війни (ст. 427 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається у здачі ворогові начальником ввірених йому військових сил, а також не зумовлене бойовою обстановкою залишення ворогові укріплень, бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни, якщо зазначені дії вчинені не з метою сприяння ворогові. Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту фактичного заволодіння ворогом зданими йому військовими засобами або залишеними укріпленнями, бойовою та спеціальною технікою чи іншими засобами ведення війни.

Суб'єкт цього кр. пр. – *начальник*, який здійснює оперативне управління в бойовій обстановці підлеглими силами, бойовою та спеціальною технікою чи іншими засобами ведення війни.

Із **суб'єктивної сторони** це кр. пр. може бути вчинений *як умисно* (але без мети сприяння ворогові), *так і через необережність*.

Залишення гинучого військового корабля (ст. 428 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається в залишенні гинучого військового корабля командиром, який не виконав до кінця своїх службових обов'язків, а також особою із складу команди корабля без належного на те розпорядження командира.

Військовий корабель – судно, що належить збройним силам будь-якої держави, має зовнішні ознаки, які відрізняють такі судна цієї держави, перебуває під командою офіцера, який є на службі в уряду цієї держави й прізвище якого занесено до відповідного списку військовослужбовців або еквівалентного йому документа, і має екіпаж, підпорядкований регулярній військовій дисципліні.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту залишення командиром або особою із складу команди гинучого військового корабля.

Суб'єкт цього кр. пр. – тільки *командир* корабля або *особа із складу команди корабля*.

Із **суб'єктивної сторони** залишення гинучого військового корабля командиром, який не виконав до кінця своїх службових обов'язків, може бути вчинено *як умисно, так і через необережність*. Залишення гинучого військового корабля особою із складу команди без належного на те розпорядження командира може бути тільки *умисним*.

Ч. 2 ст. 428 КК України передбачає відповідальність за те саме діяння, вчинене в умовах особливого періоду, а в ч. 3 – за вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. полягає в самовільному залишенні поля бою під час бою або у відмові під час бою діяти зброєю. ***Залишення поля бою*** – це вихід військовослужбовця з бойової позиції, яку займає підрозділ. Воно охоплює і випадки, коли військовослужбовець залишається на колишній позиції,

у той час як весь підрозділ займає нову бойову позицію. Відмова діяти зброєю виражається у припиненні застосування зброї під час бою. Сам винний перебуває при цьому на встановленому для нього місці, не залишає поле бою.

Суб'єкт цього кр. пр. – будь-який *військовослужбовець*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *прямий умисел*. ***Мотив***, як правило, – боягузтво або легкодухість, але можуть бути й інші мотиви, наприклад релігійні.

Добровільна здача в полон (ст. 430 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається в добровільній здачі в полон ворогу як шляхом вчинення дії, так і бездіяльності. Під ***здачею в полон*** розуміється добровільний перехід військовослужбовця на бік ворога.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту переходу військовослужбовця на бік ворога.

Суб'єкт цього кр. пр. – *будь-який військовослужбовець*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *прямий умисел*, поєднаний зі спеціальним ***мотивом*** – боягузтвом або легкодухістю.

Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431 КК України). *Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні*, можуть виражатися в добровільній участі такого військовослужбовця у роботах, що мають військове значення, або в інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам, за відсутності ознак державної зради (ч. 1); в насильстві над іншими військовополоненими або в жорстокому поводженні з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого (ч. 2); у вчиненні військовослужбовцем, який перебуває в полоні, дій, спрямованих на шкоду іншим військовополоненим, з корисливих мотивів або з метою забезпечення поблажливого до себе ставлення з боку ворога (ч. 3).

Для **об'єктивної сторони** досить вчинення однієї із зазначених дій. Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 р. забороняє залучати військовополонених до робіт, що мають військове значення (від таких робіт військовополонені мають право відмовитися).

Суб'єкт кр. пр. – *військовослужбовець*, який перебуває в полоні, за ч. 2 – той самий військовослужбовець, але який перебуває на становищі старшого.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. -– вина у формі *прямого умислу*, а за ч. 3 – ще й поєднана зі спеціальною ***метою*** – забезпечення поблажливого до себе ставлення з боку ворога або з корисливих мотивів.

Мародерство (ст. 432 КК України). **Об'єктивна сторона** мародерства виражається у викраденні на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених. Викрадення може бути як таємним, так і відкритим, з насильством або без такого.

Під ***речами*** розуміють предмети обмундирування та особисті речі вбитого або пораненого (годинник, гроші тощо). До них не належить озброєння і боєприпаси, документи, засоби ведення бою та інші предмети, що збираються з метою подальшого бойового застосування. Викрадення повинно відбуватися на полі бою, тобто на ділянці, де ведуться або велися бойові дії, а також ділянці, що розташована в тилу, але піддається обстрілу ворогом. Кр. пр. вважається

закінченим з моменту появи реальної можливості розпорядитися викраденою річчю.

Суб'єкт кр. пр. – тільки *військовослужбовець*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *прямий умисел*.

Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. полягає в насильстві, протизаконному знищенні майна, а також протизаконному відібранні майна під приводом воєнної необхідності, вчинюваних щодо населення в районі воєнних дій.

Насильство над населенням включає різні форми посягання на життя та здоров'я, честь та гідність громадян: тілесні ушкодження, незаконне позбавлення волі тощо. Якщо насильство виражається в більш тяжких діях – вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, згвалтування тощо – відповідальність настає за сукупністю кр. пр.. Протизаконне відібрання майна шляхом розбою тягне за собою відповідальність за ч. 2 ст. 433 КК України.

Суб'єкт кр. пр. – будь-який *військовослужбовець*.

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – лише *прямий умисел*, часто поєднаний із корисливою метою.

10. Кримінальні правопорушення проти законів і звичаїв війни

Безпосереднім об'єктом цих кр. пр. є порядок, що визначає виконання військовослужбовцями вимог міжнародних конвенцій.

Погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається в поганому поводженні з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також у недбалому виконанні обов'язків щодо хворих і поранених.

До *військовополонених* відносять особовий склад збройних сил, шо потрапив під владу України, а також ополченців і добровольців країни, що перебуває у військовому конфлікті з Україною.

Під ***поганим поводженням*** розуміється будь-яка дія або бездіяльність, що заподіює шкоду життю та здоров'ю військовополонених, принижує їх честь та гідність: нанесення тілесних ушкоджень і побоїв, катування, мучення, позбавлення їжі і медичної допомоги, обмеження у правах, передбачених Конвенцією про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

Погане поводження з військовополоненими, що містить ознаки більш тяжкого кр. пр. (вбивство, зґвалтування тощо), вимагає додаткової кваліфікації за відповідними статтями.

Суб'єктом поганого поводження з військовополоненими може бути *будь-який військовослужбовець*, а при недбалому виконанні обов'язків щодо хворих і поранених – особи, на яких покладено їх лікування і піклування про них.

Суб'єктивна сторона кр. пр. – вина у формі *прямого умислу* при поганому поводженні з військовополоненими або у формі *необережності* при недбалому виконанні обов'язків щодо військовополонених.

Незаконне використання символіки Червоною Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435 КК України). **Об'єктивна сторона** цього кр. пр. виражається в носінні в умовах особливого періоду (ч. 1), в районі воєнних дій (ч. 2) символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам.

Суб'єктом кр. пр. може бути *будь-який військовослужбовець.*

Суб'єктивна сторона цього кр. пр. – *прямий умисел*.

Питання до самоконтролю:

1. Суб'єкт військових кримінальних правопорушень.
2. Проблеми кваліфікації військових кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті.
3. Як відмежувати самовільне залишення частини від дезертирства?
4. Як відмежувати непокору від невиконання наказу?
5. Відмежування кримінальних правопорушень проти порядку збереження та користування військовим майном від кримінальних правопорушень проти власності.
6. Відмежування розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрати документів чи матеріалів, що містять такі відомості, від загальних кримінальних правопорушень.
7. Поняття, система та загальна характеристика кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями.

ТЕМА 11. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Мета лекції: ознайомитися з поняттям та загальною характеристикою кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, встановити сутність окремих складів кримінальних правопорушень відповідного розділу КК України.

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.
2. Злочин агресії (ст. 437 КК України).
3. Застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України).
4. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України).
5. Геноцид (ст. 442 КК України).
6. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК України).
7. Піратство (ст. 446 КК України).

Перелік ключових термінів і понять: *кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, злочин агресії, зброя масового знищення, геноцид, символіка Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, піратство, найманство, екоцид, воєнні злочини.*

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

До КК України 2001 р. вперше в історії національного кримінального законодавства було включено окремий розділ, присвячений кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Виділення міжнародної безпеки в окремий об’єкт кримінально-правової охорони стало помітним показником усе більшої інтегрованості України у світове співтовариство. Крім того, цим самим Україна виконала зобов’язання, взяті на себе перед міжнародним співтовариством у зв’язку з ратифікацією Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них, низки Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр. та інших міжнародних договорів і загальновизнаних міжнародних звичаїв.

Норми вітчизняного КК України, спрямовані на протидію розглядуваній категорії кр. пр., є фактично результатом імплементації окремих положень відповідних міжнародних документів. У цьому полягає складність притягнення до кримінальної відповідальності за такими кримінально-правовими нормами, адже вони мають *бланкетний* характер, а, отже, при кваліфікації цієї категорії кр.

пр. у багатьох випадках слід звертатися до міжнародно-правових джерел для з'ясування змісту норм або окремих понять.

Розділ XX Особливої частини КК України об'єднав майже всі міжнародні кр. пр. вітчизняного кримінального закону, а також містить окремі кр. пр. міжнародного характеру. Так, до категорії міжнародних відносяться кр. пр., передбачені ст.ст. 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442[1], 445 та 447 КК України відповідно, до категорії кр. пр. міжнародного характеру – злочинні дії, передбачені ст.ст. 443, 444, 446 КК України.

Мир, безпека людства та міжнародний правопорядок є **родовим об'єктом** кр. пр., норми про відповідальність за які об'єднані в розділ XX Особливої частини КК України, які залежно від безпосереднього об'єкта посягання поділяють на:

1) ***кримінальні правопорушення проти миру***: пропаганда війни (ст. 436 КК України), злочин агресії (ст. 437 КК України), воєнні злочини (ст. 438 КК України), найманство (ст. 447 КК України);

2) ***кримінальні правопорушення проти безпеки людства****:* застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України), екоцид (ст. 441 КК України), геноцид (ст. 442 КК України), злочини проти людяності (ст. 442[1] КК України);

3) ***кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку****:* посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК України), піратство (ст. 446 КК України).

Мир характеризується відсутністю бойових дій. Стан миру як охоронювані кримінальним законом суспільні відносини становить собою відсутність юридичного стану війни та фактичних військових дій.

Під *безпекою людства* розуміється стан захищеності невизначеного кола осіб від будь-яких погроз, що посягають на їхні життєво важливі інтереси, загрожують фізичному існуванню людства взагалі чи його певній демографічній групі (расі, національності тощо).

Міжнародний правопорядок – це такий, що втілює інтереси міжнародного співтовариства, порядок міжнародних відносин, що встановлений і реалізується на основі принципів і норм чинного міжнародного права та спрямований на забезпечення нормальних, миролюбних відносин і співробітництва між усіма державами, незалежно від їх політичних, економічних, соціальних систем та від рівня їх розвитку.

Розглядувані кр. пр. характеризуються надзвичайно високим ступенем суспільної небезпеки. Тяжкий досвід людства, що зіткнувся з цими міжнародними кр. пр. (агресивними війнами, геноцидом тощо), свідчить про те, що вони ставлять під загрозу саме існування людства або принаймні існування націй чи народів. Тому небезпідставно, відповідно до положень ст. 12 КК України, більшість з аналізованих кр. пр. віднесена до категорії ***особливо***

тяжких злочинів (ст.ст. 437, 438, 439, 441, ч.1 ст. 442, 442^1, 443, 446, ч. 2, 3 ст. 447 КК України). До категорії ***тяжких*** належать злочини, відповідальність за які передбачено ч. 2 ст. 436^1, ч. 3 ст. 436^2, ст. 440, ч.1 ст. 444, ч. 1, 4 ст. 447 КК України.

Крім того, ч. 5 ст. 49 та ч. 6 ст. 80 КК України закріплюють, що давність не застосовується у разі вчинення кр. пр. проти миру та безпеки людства, передбачених у ст.ст. 437-439, 442, 442^1 КК України., що узгоджується з положеннями Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р.

Специфіка розглядуваних кр. пр. визначається не лише посяганням на суспільні відносини у сфері забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а й заподіянням шкоди суспільним відносинам в інших сферах – охорони здоров'я, честі та гідності особи, власності тощо.

Об'єктивна сторона кр. пр. проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має складний характер. ***Діяння***, що утворюють об'єктивну сторону цієї категорії кр. пр., можуть вчинятися впродовж тривалого часу на території однієї чи кількох держав. Що стосується співучасті, то такі кр. пр. можуть вчинятися в будь-якій її формі. ***Причинний зв'язок*** має велику кількість ланок. Тому для кваліфікації цих діянь потрібно враховувати як безпосередні наслідки, так і шкоду, віддалену в часі.

У більшості випадків **суб'єктами** аналізованих кр. пр., відповідно до загального правила, можуть бути осудні фізичні особи, які *досягли 16-річного віку*. Однак стосовно деяких кр. пр. (це, зокрема, ст. 443 КК України) вік, з якої особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності, *знижено*.

Із **суб'єктивної сторони** розглядувані кр. пр., як правило, вчиняються з *прямим умислом*. Слід мати на увазі, що вчинення особою таких кримінально протиправних дій на виконання наказу (уряду чи начальника) не звільняє її від кримінальної відповідальності.

2. Злочин агресії (ст. 437 КК України)

1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій -

карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

{Стаття 437 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4012-IX від 09.10.2024}

Воєнний конфлікт – форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт (Закон України «Про національну безпеку України»).

Збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за

підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) (Закон України «Про національну безпеку України»).

З юридичної точки зору ***війна*** має такі ознаки:

а) формальний акт оголошення, як цього вимагає ІІІ Гаазька конвенція 1907 р.;

б) розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни;

в) анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних;

г) починає діяти спеціальний правовий режим, який характеризує часткові обмеження прав людини тощо.

Війна - це збройна боротьба двох і більше держав, це характеризується формальним актом її оголошення

Основним безпосереднім об'єктом кр. пр. виступають суспільні відносини у сфері охорони миру та мирного співіснування держав.

Суспільна небезпека кр. пр. полягає в тому, що вчинення агресивних дій, передбачених аналізованою кримінально-правовою нормою, може призвести до порушення стану мирного співіснування народів та держав, непередбачуваних людських жертв, руйнування чи знищення об'єктів господарювання, архітектурних пам'яток та інших культурних цінностей.

У випадку зі ст. 437 КК України наявність двох частин не означає, що вона містить основний та кваліфікований склади. Тут у межах однієї кримінально-правової норми фактично об'єднано два склади кр. пр., **об'єктивна сторона** одного з яких виражається в підготовчих діях до агресивної війни (планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту), а іншого – у веденні такої війни (ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій). У зазначеній кримінально-правовій нормі мова йде не про будь-яку агресивну війну, а про застосування державою збройної сили першою з порушенням Статуту ООН (*див. Визначення агресії, затверджене резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 р.*). Визвольна війна, коли держава захищається від агресора, не утворює складу кр. пр., передбаченого ст. 437 КК України.

Під ***плануванням агресивної війни чи воєнного конфлікту*** розуміється вчинення будь-якої дії інтелектуального характеру, яка ставить на меті досягнення цілей такої війни чи конфлікту (складання стратегії й тактики воєнних дій, організація розвідницької діяльності тощо). Однак не можна плутати діяльність спеціальних органів, які відповідають за військову безпеку держави з плануванням актів агресії.

На відміну від планування, ***підготовка*** передбачає вчинення конкретних дій, спрямованих на реалізацію планів агресії (фортифікація вихідних позицій, нарощування збройних сил тощо).

Розв'язування агресивної війни або агресивних воєнних дій становить собою початок конкретних дій з її ведення, у тому числі без оголошення війни. Воно може включати в себе здійснення тих чи інших актів дипломатичного чи воєнного характеру, які створюють привід для початку повномасштабної

агресивної війни (демарші з агресивними цілями, окремі збройні напади на прикордонні пункти іншої держави тощо).

Участь у змові – це безпосередня причетність до стійкого об'єднання осіб, яке діє з метою планування, підготовки або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту.

Ведення агресивної війни передбачає здійснення воєнних операцій проти іншої держави із застосуванням усіх видів озброєння чи обмеженої їх кількості у вигляді наступу, нападу, вторгнення на її територію з метою захоплення чи з метою реалізації інших геополітичних цілей.

Досліджуваною кримінально-правовою нормою не охоплюються дії збройних сил, що виділяються державами для миротворчих дій.

З точки зору законодавчої конструкції склади кр. пр., передбачених ч. 1 та 2 ст. 437 КК України, є *формальними* і визнаються закінченими з моменту вчинення будь-якої із вказаних у диспозиції кримінально-правової норми дій.

Суб'єкт цього кр. пр., хоча в диспозиції кримінально-правової норми такої вказівки не міститься, по суті є *спеціальним*, адже зазначені в ній дії можуть бути вчинені лише *вищими посадовими особами держави чи збройних сил, до компетенції яких належать питання воєнного планування та управління*. Що стосується учасників агресивних війн, то вони несуть відповідальність за вчинення конкретних військових кр. пр. та кр. пр. проти людства (застосування зброї масового знищення, найманство тощо).

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується виною у вигляді прямого умислу.

3. Застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України)

1. Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, -

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Основним безпосереднім об'єктом кр. пр. є суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки людства, тобто такого стану, за якого відсутня загроза екологічної катастрофи, війни та інших дій, наслідком яких може бути суттєве погіршення чи знищення умов для існування людей, масове їх знищення тощо.

Суспільна небезпека полягає у створенні загрози масової загибелі людей, зараження чи знищення тваринного або рослинного світу в регіоні конфлікту, інших шкідливих для суспільства і навколишнього природного середовища наслідків. Окрім того, наслідки вчинення кр. пр. можуть бути тривалими. Зброя масового знищення негативно впливає на генетичний апарат клітин, у зв'язку з чим виникає небезпека віддалених наслідків не лише в безпосередньо постраждалих від її застосування, а й у їхніх нащадків.

Предметом кр. пр. є зброя масового знищення, заборонена міжнародними договорами, ратифікованими ВРУ. До ***зброї масового знищення***

зараховують ядерну, біологічну, хімічну, радіологічну, а також потенціал озброєнь на основі нових технологій, котрі мають можливості їх використання для масового знищення.

Договір про заборону ядерної зброї від 07.07.2017 р. – це міжнародна угода, яка забороняє розробку, випробування, зберігання, придбання, транспортування та використання ядерної зброї. Договір набуде чинності після того, як його ратифікують 50 держав.

Об'єктивна сторона кр. пр. полягає у застосуванні зброї масового знищення. Під застосуванням розуміють використання специфічних вражаючих властивостей зброї масового знищення саме у воєнних цілях.

Кр. пр. вважається закінченим з моменту вчинення особою дій, передбачених диспозицією кримінально-правової норми.

Суб'єкт розглядуваного кр. пр. – *загальний*.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим умислом*.

Кваліфікуючими ознаками кр. пр. є настання таких суспільно небезпечних наслідків, як загибель людей або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 439 КК України).

Під *загибеллю людей* розуміється загибель двох або більше осіб. До *інших тяжких наслідків* можна віднести смерть однієї людини, заподіяння значної шкоди здоров'ю людей, нанесення великої матеріальної шкоди, значної шкоди навколишньому природному середовищу тощо.

4. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України)

Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

Основним безпосереднім об'єктом цього кр. пр. є суспільні відносини у сфері обігу зброї масового знищення, які забезпечують міжнародний правопорядок та безпеку людства.

Суспільна небезпека кр. пр. полягає в тому, що у випадках початку військових дій створюється реальна можливість використання зброї масового знищення як засобу силового вирішення конфлікту на користь сторони, яка має таку зброю, а це створює загрозу масової загибелі людей або заподіяння невиправної шкоди їх здоров'ю, зараження або знищення тваринного і рослинного світу, може призвести до шкідливих для суспільства і навколишнього природного середовища наслідків.

Предметом цього кр. пр., так само як і кр. пр., передбаченого ст. 439 КК України, є зброя масового знищення, заборонена міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, однак у цьому складі кр. пр., окрім біологічної, хімічної та токсичної зброї, предметом кр. пр. є і ядерна зброя. Це витікає, зокрема, з Договору ООН про нерозповсюдження

ядерної зброї 1968 р., до якого Україна приєдналась 1994 р., та Договору ООН про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 р., який був ратифікований Україною 2000 р.

Об'єктивна сторона кр. пр. виражається в таких альтернативних діяннях, як розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут або транспортування зброї масового знищення.

Розроблення зброї масового знищення – це дії експериментально-лабораторного характеру, спрямовані на створення відповідного виду зброї. ***Виробництвом зброї масового знищення*** є дії, спрямовані на виготовлення такої зброї чи основних її елементів. ***Придбання зброї масового знищення*** охоплює будь-які способи її отримання. ***Зберігання*** передбачає більш-менш тривале володіння зброєю масового знищення, у процесі якого особа зберігає контроль над нею. ***Збут зброї масового знищення*** – це її оплатне чи безоплатне відчуження у володіння інших осіб, незалежно від того, як воно буде ними використано. ***Транспортування зброї масового знищення*** – це її перевезення будь-яким видом транспорту, у вигляді багажу, разом із собою чи в інший спосіб.

Кр. пр. вважається *закінченим*, якщо вчинено будь-яке із зазначених у диспозиції ст. 440 КК України діянь хоча б щодо однієї одиниці зброї масового знищення.

Суб'єктом аналізованого кр. пр. може бути осудна фізична особа, яка досягла *16-річного віку*.

Суб'єктивна сторона кр. пр., передбаченого ст. 440 КК України, характеризується *прямим умислом*. Разом з тим за ст. 440 КК України не можуть бути кваліфіковані дії, що зовні схожі за об'єктивною стороною із забороненим обігом зброї масового знищення, але які обслуговують реалізацію вимог міжнародних договорів та вчиняються з метою знищення запасів такої зброї або її пристосування для мирних цілей.

5. Геноцид (ст. 442 КК України)

1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом:

1) позбавлення життя членів цієї групи;

2) заподіяння членам групи серйозної шкоди;

3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення;

4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;

5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, -

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

2. Прямі та публічні заклики до вчинення діянь, передбачених частиною першою цієї статті, проголошені з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких діянь з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Примітка. *Для цілей цієї статті під серйозною шкодою слід розуміти заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або тілесних ушкоджень середньої тяжкості, вчинення*

зґвалтування або інших форм сексуального насильства, заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання.

{Стаття 442 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3342-IX від 23.08.2023; в редакції Закону № 4012-IX від 09.10.2024}

Основним безпосереднім об'єктом кр. пр. є суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки людства. Окрім того, аналіз кримінально-правової норми дає змогу говорити про такий ***додатковий об'єкт***, як життя і здоров'я людей, що належать до цих спільнот.

Обов'язковою ознакою об'єкта геноциду є ***потерпілі***. Ними можуть бути члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Поняття ***«національна група»*** охоплює тип етносу або сукупність етносів, що становлять історичну спільноту людей, яка склалася в процесі формування спільності їхньої території, економічних зв'язків, культури і характеру, національної самосвідомості. ***Етнічна група*** – це історично сформована стійка спільнота людей, що має в основі не біологічні, а соціальні ознаки (спільність території, мови тощо), яка може бути представлена плем'ям, народністю, нацією.

Расова група – історично сформована група осіб, що характеризується схожістю певних анатомічних та фізіологічних ознак (колір шкіри, волосся, очей тощо).

Релігійна група – це спільнота людей, які сповідують певну релігію, відмінну від домінуючої в тому чи іншому суспільстві. Слід зазначити, що у ст. 442 КК України міститься вичерпний перелік груп населення, прагнення до знищення яких утворює об'єктивні ознаки геноциду.

Суспільна небезпека геноциду полягає в тому, що певна національна, етнічна, расова або релігійна група людей, що характеризується самобутністю традицій, способу життя, культури та іншими особливостями повністю або частково припиняє або може припинити своє існування. А їх зникнення або суттєве скорочення чисельності збіднює все людство та може слугувати провокуючим фактором щодо застосування геноциду до інших народів або народностей.

З об'єктивної сторони аналізований кр. пр. може полягати у: 1) позбавленні життя членів цієї групи; 2) заподіянні членам групи серйозної шкоди; 3) створенні для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадженні заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу; 6) прямих та публічних закликах до перелічених дій, виготовленні матеріалів із закликами щодо їх вчинення, розповсюдженні таких матеріалів.

Формулювання ***«позбавлення життя членів національної, етнічної, расової або релігійної групи***» тлумачиться як умисне вбивство окремих членів групи, вчинене у зв'язку з належністю постраждалих до такої групи.

Під ***створенням для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення*** розуміється умисне вчинення дій та заходів, що роблять неминучою загибель такої групи або її частини внаслідок тих чи інших

обставин (зараження природного середовища проживання отруйними речовинами, обмеження медичної допомоги тощо).

Впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню може виражатися у вчиненні широкого кола дій з метою недопущення народження дітей у представників певної групи населення. Ця форма об'єктивної сторони може бути самостійно інкримінована за умови, що не буде пов'язана із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (недопущення сексуальних контактів між представниками однієї групи, медикаментозне придушення статевої функції).

Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу передбачає таку їх передачу, внаслідок якої дитина може втратити або втрачає якості, притаманні її батькам як представникам певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи (маються на увазі не спадкові якості).

Зміст форм об'єктивної сторони геноциду, наведених у ч. 2 ст. 442 КК України, а саме ***прямих та публічних закликів до геноциду***, ***виготовлення матеріалів із закликами*** до геноциду з метою їх розповсюдження та ***розповсюдження*** таких матеріалів, аналогічний поданим у ст. 436 КК України.

Склад кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України, є *формально-матеріальним*. Вчинений у формі вбивства і заподіяння серйозної шкоди, геноцид є закінченим із моменту настання суспільно небезпечних наслідків для більш, ніж одного члена національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Геноцид у формі створення таких життєвих умов, що призводять до повного або часткового знищення групи, скорочення дітонародження чи запобігання йому або до насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, є *закінченим* із моменту вчинення діяння незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків. Кр. пр., передбачений ч. 2 ст. 442 КК України, має *формальний склад* та є закінченим із моменту публічного звернення із закликами до геноциду, виготовлення з метою розповсюдження та розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду.

Суб'єктом кр. пр. може бути осудна фізична особа, яка досягла *16-річного віку*. Якщо в акті геноциду беруть участь особи у віці *від 14 до 16 років*, то вони несуть відповідальність за фактично вчинені кр. пр. проти особи, відповідальність за які встановлена *з 14 років*.

Суб'єктивна сторона геноциду характеризується *прямим умислом*. Обов'язковим елементом складу кр. пр. у формах, зазначених у ч. 1 ст. 442 КК України, є ***мета*** повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. ***Метою*** виготовлення матеріалів із закликами до геноциду є їх розповсюдження.

Розмежування геноциду (за ч. 1 ст. 442 КК України) з суміжними кр. пр., відповідальність за які передбачена ст.ст. 113, 115, 121, 161, 258 та 438 КК України, слід здійснювати за ознаками суб'єктивної сторони – за метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

6. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК України)

Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, крім випадків, передбачених цим Кодексом, -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до двох років.

{Стаття 445 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1675-VI від 22.10.2009, № 3342-IX від 23.08.2023}

Основним безпосереднім об'єктом кр. пр. є суспільні відносини у сфері міжнародного правопорядку, зокрема, використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала.

Суспільна небезпека полягає у тому, що незаконне використання зазначених емблем може призвести до їх дискредитації чи до плутанини, що матиме серйозні наслідки. Символіка Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала часто є єдиним засобом захисту осіб, які намагаються полегшити страждання жертв збройних конфліктів. Наприклад, привласнення права використовувати емблему організаціями, які не мають на це права, може призвести до того, що з початком збройного конфлікту вони евакуюються, а їх приміщення будуть використовуватися у військових цілях, що створить загрозу нападів на всі об'єкти з охоронюваною символікою.

Предметом посягання розглядуваного кр. пр. є *символіка Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала*, під якою, згідно зі ст. 1 Закону України «Про символіку Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Україні» від 09.07.1999 р., розуміються емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (зображення, відповідно, червоного хреста на білому тлі; червоного півмісяця на білому тлі; червоної рамки у формі квадрата на білому тлі, що стоїть на одній із своїх вершин кута), назви (слова «Червоний Хрест», «Червоний Півмісяць», «Червоний Кристал») і розпізнавальні сигнали (спеціальні міжнародно визнані допоміжні сигнали (світлові, радіо-, електронні), що використовуються як захисні та розпізнавальні знаки для позначення осіб, рухомого та нерухомого майна.

Об'єктивна сторона кр. пр. полягає у діях, спрямованих на незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, крім випадків, передбачених ст. 435 КК України.

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про символіку Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Україні» ***забороняється використання***: емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, комбінацій цих емблем; слів «Червоний Хрест», «Червоний Півмісяць», «Червоний Кристал», комбінацій цих слів; розпізнавального знака чи будь-якого іншого знака, найменування або сигналу, які являють собою імітацію (використання подібних кольорів або зображень) або можуть призвести до змішування, незалежно від мети такого використання. *Незаконним є й використання* зазначених емблем або слів на вивісках, плакатах, оголошеннях, листівках, або розміщення їх на товарах чи упаковках, або продаж цих товарів чи спроба продажу; спроба введення в обіг

товарів, помічених таким чином; або використання зазначених емблем чи слів як елемента знака для інших емблем або найменувань. Також забороняється використання слів «Червоний Хрест», «Червоний Півмісяць», «Червоний Кристал», комбінацій цих слів у найменуваннях підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності; зображення емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала на знаках для товарів і послуг, промислових зразках; використання цих слів або зображень як елемента знака для товарів і послуг, промислових зразків чи найменувань згідно з чинним законодавством України.

Порядок використання охоронюваної кримінально-правовою нормою символіки визначений Женевськими конвенціями 1949 р., Додатковими протоколами до них та Законом України «Про символіку Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Україні».

Склад кр. пр., передбачений ст. 445 КК України, потрібно відмежовувати від складу кр. пр., передбаченого ст. 435 КК України.

Кр. пр. вважається *закінченим* з моменту вчинення дій, зазначених у диспозиції ст. 445 КК України.

Суб'єктом кр. пр. може бути осудна фізична особа, яка досягла *16-річного віку*. Тут слід мати на увазі, що під дію ст. 445 КК України не підпадають діяння, перелічені у ст. 435 КК України, вчинені у районі воєнних дій та в умовах військового стану військовослужбовцями. Під дію кримінально-правової норми з перебігом воєнних дій можуть підпадати відповідні злочинні діяння цивільних осіб та діяння військовослужбовців тільки поза районом воєнних дій та умов воєнного стану.

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим умислом*.

7. Піратство (ст. 446 КК України)

1. Піратство, тобто використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років із конфіскацією майна.

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені повторно або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Основним безпосереднім об'єктом кр. пр. є суспільні відносини у сфері забезпечення міжнародного правопорядку, зокрема, безпеки мореплавства. ***Додатковим об'єктом*** кр. пр. виступають суспільні відносини у сфері охорони життя, здоров'я, волі, честі й гідності людини, а також забезпечення права власності.

Суспільна небезпека піратства полягає в тому, що при здійсненні нападу на морське чи річкове судно з метою заволодіння чужим майном застосовується

насильство до членів його команди, осіб, які супроводжують вантаж, а також пасажирів, що створює реальну небезпеку заподіяння їм смерті або шкоди здоров'ю, викрадення, знищення або пошкодження цінностей, що перебувають на борту судна. Такими діями підривається також впевненість приватних осіб, комерційних і державних організацій в успіху підприємницької діяльності, пов'язаної з морськими або річковими перевезеннями.

Предметом кр. пр. є морське чи річкове судно. Форма власності такого судна (приватна чи державна власність України або іншої країни), його функціональне призначення, габарити тощо на кваліфікацію не впливають.

Об'єктивну сторону аналізованого кр. пр. утворюють такі діяння, які можуть бути вчинені альтернативно: захоплення морського чи річкового судна, застосування насильства щодо екіпажа чи пасажирів такого судна, їх пограбування або інші ворожі дії щодо них.

Захоплення морського чи річкового судна – це протиправне встановлення над ним контролю, що створює для винної особи можливість розпоряджатися ним на власний розсуд. При вчиненні піратства стосовно капітана судна, інших членів екіпажа чи пасажирів може застосовуватися насильство як фізичне (завдання тілесних ушкоджень, катування, обмеження волі тощо), так і психічне, тобто погроза застосування фізичного насильства. *Погрози* можуть передаватися в тому числі й за допомогою засобів морської чи річкової сигналізації, радіо чи гучномовця. Під ***пограбуванням*** мається на увазі відкрите викрадення чужого майна, що знаходиться на борту іншого морського чи річкового судна.

Кримінально-правовою нормою також передбачена відповідальність за вчинення інших ворожих дій щодо екіпажа чи пасажирів такого судна (обстріл судна, встановлення на судні пристроїв або речовин, які можуть знищити це судно, незаконне позбавлення волі членів екіпажа та пасажирів тощо). Таким чином, можна констатувати, що перелік діянь, які утворюють об'єктивну сторону кр. пр., передбаченого ст. 446 КК України, не є вичерпним та містить будь-який неправомірний акт насильства, затримання або будь-який грабіж, які вчиняються стосовно екіпажа чи пасажирів судна.

Аналізована кримінально-правова норма як ***обов'язковий засіб та знаряддя*** кр. пр. закріплює знову ж *річкове чи морське судно*. Отже, акт піратства може бути вчинений лише за допомогою та стосовно річкового чи морського судна.

Місце вчинення є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кр. пр., незважаючи на те, що аналізована кримінально-правова норма не містить прямої вказівки на це. Адже специфіка піратства, в тому числі як міжнародно-правового феномена та кримінально караного діяння, полягає в тому, що воно може мати місце тільки в тому географічному місці, яке знаходиться за межами державного кордону будь-якої держави. Інше тлумачення місця вчинення піратства призвело б до неможливості відмежування цього кр. пр. зокрема від суміжних складів кр. пр., передбачених ст.ст. 278, 257, 187, 186 КК України.

Аналіз кримінально-правової норми свідчить про те, що піратство – це кр. пр. з *формально-матеріальним складом*, тому вважається закінченим з моменту,

коли винна особа заволоділа судном чи іншим майном та отримала можливість розпоряджатися ним. Застосування насильства щодо екіпажа чи пасажирів судна та інші ворожих дій щодо них вважаються *закінченими* з моменту вчинення зазначених дій незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктом піратства може бути будь-яка осудна фізична особа, яка досягла *16-річного віку*. Однак у випадку, коли напад на судно вчиняється з військових чи інших державних суден потрібно розрізняти напад при потуранні, бездіяльності державної влади (такий напад – піратський) і напад від імені та в інтересах держави (це акт агресії, а не піратство).

Суб'єктивна сторона кр. пр. характеризується *прямим умислом*. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони піратства є ***мета*** одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди (помсти, неприязні тощо).

Кваліфікованими ознаками піратства, відповідно до ч. 2 ст. 446 КК України, є вчинення його повторно або спричинення загибелі людей чи інші тяжкі наслідки. Піратство, вчинене повторно, має місце у тому разі, коли його скоїла особа, яка раніше вже вчинила кр. пр., передбачений ст. 446 КК України. Для оцінки піратства як діяння, що *спричинило загибель людей*, потрібно встановити причинний зв'язок між дією винної особи (осіб) і смертю щонайменше двох людей. Під *іншими тяжкими наслідками* розуміються смерть однієї особи, аварія судна, його затоплення, заподіяння великої матеріальної шкоди тощо.

Питання до самоконтролю:

1. Чи має значення для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК України, яка війна пропагується і між якими державами?
2. Хто відноситься до суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК України?
3. У чому полягає значення міжнародного права для кваліфікації воєнних злочинів (ст. 438 КК України)?
4. Яка особа визнається найманцем? Хто може бути суб'єктом найманства (ст. 447 КК України)?
5. Які дії зі зброєю масового знищення визнаються злочинними за ст.ст.439 та 440 КК України?
6. Які ознаки суб'єктивної сторони геноциду мають вирішальне значення для його відмежування від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи?

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабанін С. В. Кримінальне право : конспект лекцій. Дніпро : ДДУВС, 2019. 253 с.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
3. Кваліфікація окремих видів злочинів : мультимедійний підручник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2016. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-207/vstup/vstup.html.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : конспект лекцій : навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Топчія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 411 с.
5. Новий Кримінальний кодекс. URL : https://newcriminalcode.org.ua/.
6. Плутицька К. М., Панкратова К. О. Кримінальне право (Особлива частина) : курс лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Право» : в 2-ох частинах. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. Ч. 1. 208 с.
7. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Чернівці : ЧЮІ НУ«ОЮА», 2022. 319 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Конопельський В. Я., Плужнік О. І., Резніченко Г. С. Основи кримінального права : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2021. 302 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2020. 768 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В. В. Сухоноса. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 672 с.
4. Литвинов О. М. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник. Харків : Право, 2020. 656 с.
5. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 680 с.
6. Плутицька К. М., Панкратова К. О. Кримінальне право (Особлива частина) : курс лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Право» : в 2-ох частинах. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. Ч. 1. 208 с.
7. Плутицька К. М., Узунова О. В. Кримінальне право (Особлива частина) : навчальний посібник для підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра до складання єдиного фахового вступного випробування з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю «Право». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. 261 с.
8. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 319 с.
9. Сухонос В. В., Сухонос В. В., Білокінь Р. М. Кримінальне право. Особлива частина : підручник. Суми : Видавництво «Університетська книга», 2020. 672 с.
10. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки : науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. Київ : Дакор, 2020. 266 с.

Додаткова література:

1. Бурда С. Я., Гарасим П. С., Кісілюк Е. М., Созанський Т. І. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 48 с.
2. Вереша Р. В. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (порівняльно-правовий аспект). *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1 (29). С. 53-61.
3. Відповідальність за військові злочини : практичний посібник / упоряд. : Ю. І. Руснак. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 263 с.

4. Дудоров О. О., Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою : аналіз законодавчих новел. *Новітні кримінально-правові дослідження 2021 : Альманах наукових праць*. 2021. С. 21-31.

5. Дудоров О. О., Ємельяненко В. В. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом : аналіз законодавчих новел. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 1. С. 277-286.

6. Калініченко Ю. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.

7. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової (військові злочини) : науково-методичний посібник. Харків : Право, 2016. 315 с.

8. Коваленко І. А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів : кримінально-правове дослідження : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 232 с.

9. Марін О. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної із наданням публічних послуг : навчальний посібник. Київ : Дакор, 2021. 272 с.

10. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права : концептуальні основи : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 582 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. І. М. Копотуна. Київ : Професіонал, 2021. 912 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Атіка, 2018. 1056 с.

13. Пєтков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд О. Ю., Дрозд В. Г. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення. Законодавство, актуальна судова практика, коментарі, роз’яснення, міжнародний досвід. Київ : ЦУЛ, 2022. 442 с.

14. Пилипенко І. В. Кримінально-правова протидія самоправству : монографія. Київ : Алерта, 2021. 300 с.

15. Плутицька К. М., Узунова О. В. Кримінальне право (Особлива частина) : практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Правознавство». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. 99 с.

16. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

17. Семенюк О. Вина як обов’язкова ознака суб’єктивної сторони злочинів у сфері охорони державної таємниці. *Юридична Україна*. 2016. № 9/10 (165-166). С. 36-43.

18. Семенюк О. Об’єкт злочинів у сфері охорони державної таємниці. *Юридична Україна*. 2016. № 7/8 (163-164). С. 56-63.

19. Туркот М. С. Військові кримінальні правопорушення: Розділ XIX Особливої частини Кримінального кодексу України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини, Верховного Суду України, Верховного Суду, апеляційних і місцевих судів : науково-практичний посібник. Київ : Норма права, 2021. 478 с.

20. Харь І. О. Суб’єкт злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2017. № 2. С. 99-124.

21. Харь І. О. Суб’єкт злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров’я населення. *Юридична наука*. 2017. № 4. С. 41-60.

22. Хелік В. В. Поняття та зміст порушень правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2 (8). С. 168-177.

23. Чуб І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронюваного органу, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця : монографія. Харків : Право, 2017. 232 с.

24. Шаблистий В. В., Галемін О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов’язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов’язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 164 с.

25. Шепітько М. В. Тенденції розвитку кримінального законодавства України (на прикладі злочинів проти правосуддя). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 2. С. 174-189.

Нормативні акти:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

4. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

6. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text.

7. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text.

8. Податковий кодекс України : Закон України від 02.10.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

9. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text.

10. Практика застосування судами законодавства про військові службові злочини : Узагальнення Військової палати Верховного Суду України від 01.01.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n2002700-02#Text.

11. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text.

12. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text.

13. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

14. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

15. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text.

16. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text.

17. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р. № 770. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п#Text.

18. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 р. № 188. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text.

19. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

20. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text.

21. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

22. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text.

23. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

24. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text.

25. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text.

26. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016700-03#Text.

27. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text.

28. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text.

29. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text.

30. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об’єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text.

31. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text.

32. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text.

33. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text.

34. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text.

35. Щодо кваліфікації дій особи під час вчинення опору правоохоронцю, поєднаного з погрозою насильством або насильством, які об’єднані єдиним умислом : Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/809955/

Інформаційні джерела:

1. Верховна Ради України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://www.rada.gov.ua.
2. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua.
3. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua.
4. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua.
5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua.
6. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua.
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua.
8. Офіційний сайт Верховного Суду України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua.
10. Газета «Урядовий кур'єр». URL: https://ukurier.gov.ua.
11. Газета «Юридична практика». URL: https://pravo.ua.
12. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.
13. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: https://nlu.org.ua.
14. Публічна бібліотека імені Лесі Українки. URL: https://lukl.kyiv.ua.

Навчальне видання
(*українською мовою*)

Плутицька Катерина Миколаївна
Панкратова Ксенія Олександрівна

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО (ОСОБЛИВА ЧАСТИНА)

Курс лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Право» освітньо-професійної програми
«Право»

Частина 2

Рецензент *Д. О. Єрмоленко*
Відповідальний за випуск *І. В. Єна*
Коректор *К. О. Панкратова*